

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**İKTİSADİ KALKINMANIN
FİNANSMANINDA VERGİLEDİRMEİNİN ÖNEMİ
VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Doktora Tezi

Turgay BOZOĞLU

Ankara-2010

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**İKTİSADİ KALKINMANIN
FİNANSMANINDA VERGİLENDİRMEİNİN ÖNEMİ
VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Doktora Tezi

Turgay BOZOĞLU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Yalçın KARATEPE

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME
ANABİLİM DALI

**İKTİSADİ KALKINMANIN
FİNANSMANINDA VERGİLEDİRMENİN ÖNEMİ
VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Yalçın KARATEPE

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Yalçın KARATEPE

.....

Prof. Dr. İrfan CİVCİR

.....

Prof. Dr. Argun KARACABEY

.....

Doç. Dr. Fazıl GÖKGÖZ

.....

Yrd. Doç. Dr. Duran BÜLBÜL

.....

Tez Sınavı Tarihi: 28. 02. 2011

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
TABLolar LİSTESİ	VI
GRAFİKLER LİSTESİ	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İKTİSADİ BÜYÜME, İKTİSADİ KALKINMA VE VERGİ	3
1.1. İKTİSADİ BÜYÜME VE İKTİSADİ İLERLEME KAVRAMLARI.....	3
1.1.1. İktisadi Büyüme Kavramı	3
1.1.2. İktisadi İlerleme Kavramı	9
1.1.3. İktisadi Büyümeye Yönelik Teorik Yaklaşımlar	13
1.2. İKTİSADİ KALKINMANIN KAVRAMSAL KÖKENLERİ	21
1.2.1. İktisadi Kalkınma Kavramı	22
1.2.2. Büyüme-Yapısal Değişme-Kalkınma.....	23
1.2.3. Modernleşme-Sanayileşme-Kalkınma.....	25
1.2.4. İktisadi Kalkınmanın Engelleri	26
1.2.4.1. Ekonomik Engeller	27
1.2.4.2. Sosyal Engeller	27
1.3. İKTİSADİ KALKINMANIN BAŞLATILMASI	28
1.4. İKTİSADİ KALKINMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	30
1.4.1. Ekonomik Faktörler	31
1.4.1.1. Sanayinin Gelişmemiş Olması	31
1.4.1.2. Modern Teknolojinin Yetersizliği	31
1.4.1.3. Tasarrufların Yetersizliği	32
1.4.1.4. Kredi Kurumlarının Organizasyon Eksikliği	32
1.4.1.5. Vergi Sisteminin Bozukluğu	33
1.4.1.6. Ülkenin Ulaşım Ağının Gelişmemiş Olması	33
1.4.2. Sosyal Faktörler	34
1.4.2.1. Kamu İdarelerinin Etkin Çalışmaması	34

1.4.2.2.	Toplumsal Ahlak Açmazları (Rüşvet, Suistimal, Kaçakçılık)	34
1.4.2.3.	Yetersiz Eğitim	35
1.5.	İKTİSADİ KALKINMANIN SÜRÜKLEYİCİ KUVVETLERİ	36
1.5.1.	İktisadi Kalkınmaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar	36
1.5.2.	Teknoloji	37
1.5.3.	Nüfus	37
1.6.	İKTİSADİ KALKINMA HIZINI SINIRLAYAN KONULAR	37
1.7.	VERGİ KAVRAMI VE AMAÇLARI	40
1.7.1.	Vergi Kavramı	40
1.7.2.	Verginin Amaçları	42
1.7.2.1.	Mali Amaç	42
1.7.2.2.	Ekonomik Amaç	43
1.8.	VERGİNİN GELİŞİMİ	48
1.8.1.	Teorik Açısından Verginin Gelişimi	49
1.8.2.	Uygulama Açısından Verginin Gelişimi	49
1.9.	GELİŞMEKTE OLAN EKONOMİ KAVRAMI	52
1.10.	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN ÖZELLİKLERİ	52

İKİNCİ BÖLÜM

2.	İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANI VE İKTİSADİ KALKINMA KARŞISINDA GELİŞMEKTE OLAN EKONOMİLERİN DURUMU	57
2.1.	İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDA FİNANSMAN İHTİYACININ BELİRLENMESİ	57
2.2.	İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMAN İHTİYACININ KARŞILANMASINDA VAROLMASI GEREKEN KURALLAR	64
2.2.1.	Enflasyonsuz Finansman	64
2.2.2.	Fiziki Denge	66
2.2.3.	Parasal Denge	66
2.3.	ÇEŞİTLİ SEKTÖRLERİN İKTİSADİ KALKINMADAKİ FONKSİYONLARI VE İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDAKİ YERLERİ	67
2.3.1.	Tarım Sektörü	68
2.3.2.	Sanayi Sektörü	72

2.3.2.1.	İmalat Sanayi	73
2.3.2.2.	Madencilik ve Taşocakçılığı	74
2.3.2.3.	Enerji	76
2.3.3.	Hizmetler Sektörü.....	79
2.4.	DIŞ TİCARETİN İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDAKİ ROLÜ	80
2.5.	VERGİLENDİRMEİN İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDAKİ ROLÜ	82
2.5.1.	Dolaylı-Dolaysız Vergi Ayrımı Açısından	83
2.5.2.	Küresel Malların Finansmanında Yararlanılan İlkeler Açısından	84
2.5.3.	Vergilendirme İlkeleri Açısından	86
2.5.3.1.	Vergide Genellik İlkesi Açısından	87
2.5.3.2.	Vergide Adalet İlkesi Açısından	88
2.5.3.3.	Vergide Eşitlik İlkesi Açısından.....	88
2.5.3.4.	Kanunilik İlkesi Açısından.....	89
2.5.3.5.	Belirlilik İlkesi Açısından	90
2.5.3.6.	Açıklık İlkesi Açısından	91
2.5.3.7.	Uygunluk İlkesi Açısından	91
2.5.3.8.	Kesinlik İlkesi Açısından	92
2.5.3.9.	Basitlik İlkesi Açısından.....	92
2.5.3.10.	İktisadilik İlkesi Açısından.....	93
2.5.3.11.	İstikrar İlkesi Açısından	94
2.5.3.12.	Esneklik İlkesi Açısından	95
2.6.	İKTİSADİ KALKINMANIN KARŞISINDA AZ GELİŞMİŞ EKONOMİLERİN DURUMU	96
2.6.1.	Kalkınma Hızları Korunacak Gelişmekte Olan Ekonomiler	102
2.6.2.	Kalkınma Hızları Hızlandırılacak Gelişmekte Olan Ekonomiler.....	102
2.6.3.	Kalkınma Hızına Kavuşturulması Gereken Ekonomiler	104
2.6.4.	Üretim Teknolojisinin Modernleştirilmesi Gereken Ekonomiler	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.	İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDA VERGİLENDİRMEİNİN ÖNEMİ VE TÜRKİYE UYGULAMASININ İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	108
3.1.	TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARI İLE İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN YILLARA GÖRE GELİŞİMİ	108
3.1.1.	1980-2000 Dönemi Vergi Politikaları Bakımından İncelenmesi.....	108
3.1.1.1.	1980-1990 Dönemi Vergi Politikaları Açısından İncelenmesi:.....	110
3.1.1.2.	1990-2000 Dönemi Vergi Politikaları Açısından İncelenmesi.....	115
3.1.2.	2000 - 2010 Dönemi Vergi Politikaları Bakımından İncelenmesi.....	120
3.2.	TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE VERGİLENDİRMEİNİN ETKİNLİĞİNİN İNCELENMESİ.....	124
3.2.1.	Mali Etkinlik.....	124
3.2.2.	Ekonomik Etkinlik	129
3.3.	TÜRKİYE'DE VERGİ GELİRLERİ VE KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ.....	132
3.4.	TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİLENDİRME POLİTİKALARININ ELEŞTİRİSİ VE VERGİ POLİTİKALARININ İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİNDE ETKİNLİĞİNİ ARTTIRMAYA YÖNELİK BAZI ÖNERİLER	138
3.4.1.	Türkiye'de Uygulanan Vergilendirme Politikalarının Eleştirisi:	138
3.4.1.1.	Toplam Vergi Yükü Azdır.....	138
3.4.1.2.	Vergi Yükü Adaletsiz Dağıtılmıştır	141
3.4.1.3.	Muafiyet ve İstisnalar Fazladır	147
3.4.1.4.	Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçağı Yaygındır	147
3.4.1.5.	Vergi Mevzuatı Karmaşık, Vergi İdaresi Etkin Değildir	153
3.4.1.6.	Gelir, Harcama ve Servet Vergilerinin Değerlendirilmesi.....	155
3.4.2.	Vergi Politikalarının İktisadi Kalkınma Sürecindeki Etkinliğini Arttırmaya Yönelik Bazı Çözüm Önerileri	159
3.4.2.1.	Vergi Gelirlerinin Arttırılmasına Yönelik Öneriler	162

3.5.	ULUSLARARASI VERGİLENDİRME ANLAŞMALARI VE IMF İLE DÜNYA BANKASI GİBİ KURULUŞLARIN ÖNCÜLÜĞÜNÜ YAPTIĞI POLİTİKALAR İLE BİRLİKTE VERGİLENDİRMENİN İKTİSADİ KALKINMA FİNANSMANINDAKİ ROLÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ	166
SONUÇ	171
KAYNAKLAR	175
ÖZET	183
ABSTRACT	185

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: İnsani Gelişme Göstergeleri	58
Tablo 2: Dönemler İtibariyle Ortalama Büyüme Ve Enflasyon (Yüzde)	65
Tablo 3: Tarımın GSYİH İçindeki Payı.....	72
Tablo 4: Kişi Başına Düşen Milli Gelir (ABD Doları)	103
Tablo 5: Konsolide Bütçe Harcamalarının GSMH'ya Oranı(1980-1989)...	110
Tablo 6: Konsolide Bütçe Gelirlerinin GSMH'ya Oranı (1980-1989) (%).....	112
Tablo 7: Konsolide Bütçe Harcama Ve Gelirlerinin Gsmh'ya Oranı (1990-2000)	115
Tablo 8: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (1990 -2000)	117
Tablo 9: Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (1999-2009).....	120
Tablo 10: Kalkınma Carilerinin Bütçedeki Payı (2006 -2008)	122
Tablo 11. Düzeydeki Değişkenler İçin ADF Test Sonuçları.....	133
Tablo 12. VAR modelinde uygun gecikme uzunluğunun seçimi	134
Tablo 13. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	134
Tablo 14. Model 1'in Tahmin Sonuçları.....	135
Tablo 15. Model 1'in Birinci Sıra Otokorelasyonun Test Sonuçları	136
Tablo 16. Model 2'nin Tahmin Sonuçları.....	136
Tablo 17. Model 2'nin Birinci Sıra Otokorelasyonun Test Sonuçları	137
Tablo 18: Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı (1966 – 2006).....	140
Tablo 19: Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilatının Yüzde Dağılımı (1980-2009)	142

Tablo 20: Gelir Vergisinde Tevkifat Yoluyla Elde Edilen Vergi Gelirlerinin Genel Bütçe Vergi Gelirlerine Oranı İle Dolaysız Vergilerin Oranı (1998 – 2009)	144
Tablo 21: Kayıt Dışı Ekonomi Tahmin Sonuçları İntput-Output Yöntemi	149
Tablo 22: Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlılığa Göre İstihdam Edilenler	149
Tablo 23: 2009 Yılı Vergi İnceleme Sonuçları	152

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Faiz Ödemeleri/Yatırım Harcamaları (1980-1989) (%)	111
Grafik 2: Vergi Gelirleri ve Toplam Gelirler'in Toplam Harcamalara Oranı (1980-1989).....	113
Grafik 3: Borç Anapara ve Faiz Ödemelerinin Vergi Gelirlerine Oranı (1980-1989).....	114
Grafik 4: Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (1980 -2000).....	116
Grafik 5: Borç Anapara ve Faiz Ödemelerinin Vergi Gelirlerine Oranı (1990-2000).....	118
Grafik 6: Faiz Giderleri/Bütçe Giderleri (2002-2008) (%)	121
Grafik 7: Faiz Giderleri ve Yatırım Harcamalarının Yıllara Göre Değişimi (2000-2008)	123
Grafik 8: Genel Bütçe Vergi Gelirlerindeki Artışların, 2005-2009 Yıllarında Üretici Fiyatları Endeksleri (ÜFE), 1950-2004 Yıllarında Toptan Eşya Fiyatları Endeksleri (TEFE) Artışı ile Karşılaştırılması.....	126
Grafik 9: Toplam Vergi Gelirlerinin GSYİH'daki Payı (OECD (2009) Revenue Statistics 1965-2008.....	128
Grafik 10: Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (2000-2009).....	129
Grafik 11: Toplam Vergi Gelirlerinin (Sosyal Güvenlik Primleri Dahil) GSYH İçindeki Payı (1966 – 2006).....	139
Grafik 12: Tevkifat Yoluyla Elde Edilen Gelir Vergisi ve Diğer Dolaysız Vergilerin Genel Bütçe Vergi Gelirlerine Oranı (1998 -2009).....	145
Grafik 13: Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü	148

Grafik 14: Kamuoyunda Vergisini Hiç Ödememesine Rağmen Yakalanmayan İnsanlar Olduğuna Dair Görüş	155
Grafik 15: Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı	158

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin iktisat ve maliye politikası amaçlarının başında iktisadi kalkınma ve vergileme politikası gelmektedir. İktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma kavramları aynı kavramlar gibi görülse de bunlar aslında farklı anlamlar içermektedir. İktisadi büyüme sadece fiili bir gelişmeyi kişi başına düşen gelirin artırımını (genellikle bir yılda) bir başka deyişle milli gelirden meydana gelen artışı amaçlarken, iktisadi kalkınma ise iktisadi büyümeyi de kapsayacak şekilde kişi başına düşen geliri artırmanın yanı sıra ekonomideki kantitatif ve kalitatif bütün değişikliklerle beraber, ekonominin yapısal değişikliklerini de (sosyal, kültürel vb.) amaçlar. İktisadi kalkınma için büyüme şarttır fakat yeterli bir şart değildir.

Vergileme, ekonomik kalkınmanın finansmanda hem gerçekleştirdiği doğrudan katkılar hem de teşvik açısından yarattığı katkılar nedeniyle en önemli kaynaktır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde vergi yapısı bu ekonomilerin özelliklerini yansıttığı için vergi kapasiteleri ve vergi gayretleri düşüktür. Gayri safi milli hasılaya göre vergi gelirleri oranı gelişmekte olan ülkelerde yüzde %30 düzeyinde bulunurken gelişmekte olan ülkelerin çoğunda ise bu oranın yarısı kadardır.¹

Kalkınmanın finansmanı için vergi gelirleri vazgeçilmezdir. Ancak 1980 sonrası kalkınma yerine büyüme, vergiler yerine borçlanma tercih edilmesiyle birlikte vergiler ve kalkınma ihmal edilmiştir. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın gerçekleştirilememesi önemli bir sorun olarak kalmaya devam etmektedir.

Bu nedenle de iktisadi kalkınma da vergilemenin ve vergilendirme politikalarının rolü göz ardı edilmemelidir. Vergi, iktisadi kalkınmanın temel aracıdır.

¹ Beyhan ATAÇ, **Maliye Politikası**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2009, s. 347.

Türkiye’de kalkınmanın finansmanında vergilerin ne kadar kullanıldığı önem arz etmekle beraber üzerinde durulması gereken diğer bir konu da kamu kaynaklarının ne kadarının kalkınma için harcandığıdır.

Çalışmamızda Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan vergi politikaları ile iktisadi kalkınmanın finansmanı arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde iktisadi büyüme, iktisadi kalkınma ve vergi kavramları temel alınmak suretiyle teorik olarak incelenmiştir.

İkinci bölümde kalkınmanın finansmanı ve iktisadi kalkınma karşısında gelişmekte olan ülkelerin durumu incelenmiş ayrıca vergilemenin iktisadi kalkınmanın finansmanındaki rolü konusunda ayrıntılı açıklamalarda bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde ise iktisadi kalkınmanın finansmanında vergilendirmenin önemi ve Türkiye uygulamasının incelenmesi ve Türkiye’de temel olarak kalkınmanın finansmanında vergi politikaları incelenmekle birlikte kamu kaynaklarının ne kadarının kalkınma için kullanıldığı, Türk vergi sisteminde vergilemenin etkinliği ve küreselleşme süreci çerçevesinde kalkınmanın finansmanında vergilendirmenin önemi ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular ışığında öneriler ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İKTİSADİ BÜYÜME, İKTİSADİ KALKINMA VE VERGİ

1.1. İKTİSADİ BÜYÜME VE İKTİSADİ İLERLEME KAVRAMLARI

1.1.1. İktisadi Büyüme Kavramı

İktisadi büyüme, bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarında meydana gelen artış olarak tanımlanır. Ancak bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarında yani milli gelirden meydana gelen bir artış her zaman büyüme anlamına gelmekte midir? Bir önceki yıla göre milli gelirini artıran her ekonomi büyüme kaydetmiş olarak mı değerlendirilmelidir? Bu sorulara verilecek yanıtlar bize büyümenin tanımını yapmada yardımcı olacaktır.

Milli gelir açısından bakıldığında yukarıdaki tanım, büyüme kavramını ifade etmek için yeterli görülebilir. Ancak, bir ülkede milli gelir arttığı halde nüfus da artıyorsa, kişi başına düşen milli gelir artma ya da azalma yönünde değişeceğinden, büyüme kavramını yaygın ve yoğun büyüme olarak iki farklı şekilde tanımlamak daha doğru olacaktır. Yaygın büyüme bir ülkedeki mal ve hizmet miktarının artması, yoğun büyüme ise kişi başına düşen mal ve hizmet miktarının artmasıdır². Buna göre, bir ülke, kişi başına üretim miktarı artmasa bile yaygın bir büyümeye konu olabilir. Ancak, iktisatçılar daha çok o ekonomideki kişilerin refah düzeyleriyle ilgili olduklarından, yaygın değil, yoğun ekonomik büyüme üzerine dikkatlerini yoğunlaştırırlar. Çünkü, yoğun ekonomik büyüme kişi başına reel gayri safi milli hasıladır. Eğer bir ülkenin mal ve hizmet üretimi nüfusundan daha hızlı artıyorsa kişi başına reel gelir

² ATAÇ, a.g.e., s.286

artacaktır. Başka bir değişle, bir ülkenin nüfusu üretiminden daha fazla artıyorsa kişi başına reel gelir düşecektir.

İktisadi büyüme, bir ülkenin milli gelirinde meydana gelen artışı ifade ettiğine göre bu artış, bir önceki dönemde elde edilen gelirin yüzdesi olarak hesaplanır. “Y” toplam milli gelir, “g” büyüme oranı, “t” cari dönem ve “t-1” bir önceki dönem olarak kabul edilirse, “t” dönemindeki iktisadi büyüme şu şekilde hesaplanır:

$$g = \frac{(y_t) - (y_{t-1})}{(y_{t-1})}$$

Günümüzde büyüme oranı hesaplamalarında, gayrisafi yurtiçi hâsılda meydana gelen değişimlerdeki oran kullanılmaktadır. Rakamsal bir örnek vermek gerekirse, bir ülkede 2007 yılındaki gayri safi yurtiçi hasıla 613 milyar ABD Doları, 2006 yılında ise 476 milyar ABD Doları'dır. Büyüme oranı (g) $= (613-476)/476 = 0,29$ ya da %29 olur. Burada dikkat edilmesi gereken husus, gelirin parasal olarak ve cari dönem fiyatları ile ifade edildiğidir. Hesapladığımız %29' luk oran, mal ve hizmet üretimindeki artış değil parasal değerdeki artıştır. Bu durumda, hesaplanan oran nominal büyüme oranıdır ve enflasyon oranı yüksek iken, bulunacak büyüme oranı da yüksek çıkacaktır. Ancak, söz konusu ekonomide belki de üretim miktarında bir artış yaşanmamış sadece fiyatlar yükselmiş olabilir. Halbuki reel büyümenin (mal ve hizmet üretimindeki artışın) hesaplanması için parasal gelirin fiyat artışlarından arındırılması gerekir. Çünkü gerçek anlamda büyüme, bir ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmet miktarında bir önceki döneme oranla meydana gelen artıştır. Bunu hesaplayabilmek için yurtiçi hasılanın belirli bir dönemin fiyatları baz alınarak (sabit fiyatlarla) reel büyüme oranı hesaplanır³.

³ Abuzer PINAR, **Maliye Politikası Teori ve Uygulama**, Naturel Kitabevi, Ankara 2009, s.178

Buna göre yukarıda verilen yıl için reel büyüme oranı hesaplanırsa: 2007 yılında aynı yöntemle hesaplanan gayri safi yurtiçi hasıla sabit fiyatlarla (örneğin 2003 fiyatlarıyla) 335 milyar ABD Doları, 2006 yılında ise 342 milyar ABD Doları' dır. Reel büyüme oranı $(g) = (335-342)/342 = -0,02$ ya da %-2 olur. Bu oran, ekonominin büyümek bir yana, %2 civarında küçüldüğünü gösterir. Dolayısıyla, 2007 yılında ekonomi parasal olarak büyümüş görüldüğü halde, üretilen mal ve hizmet miktarında %2 lik bir azalma olmuştur.

Büyüme oranını açıklayabilmek için değişik teoriler geliştirilmiştir. Çalışmalar genellikle optimal büyüme oranını açıklama ve dengeli bir büyümeyi gerçekleştirme üzerine olmuştur. Optimal büyüme, sosyal refahı maksimize eden büyüme olarak tanımlanabilir. Bu temel varsayımlar altında, sermaye birikiminin altın kuralı olarak ifade edilen çerçevede optimal büyüme, çalışan başına tüketimin maksimum olduğu noktada gerçekleşir⁴. Sermaye kullanımının yüksek olduğu durumlarda, sermaye/emek oranı yüksek olacak ve bu yüksek yatırım miktarlarını finanse etmek için çalışanlar yüksek düzeyde tasarruf yapmak zorunda kalacaklardır. Bu da tüketimin kısılması anlamına gelir. Daha az sermaye kullanımında ise daha düşük yatırım düzeyinin finansmanı kolay olacak, ancak daha düşük oranda sermaye kullanımından dolayı çalışanların üretkenliği düşük olacaktır. Sözü edilen kurala göre, optimal nokta, nüfustaki büyüme oranının sermayenin marjinal üretkenliğine, ya da kar oranına, eşit olduğu durumda gerçekleşir. Diğer bir ifade ile altın kural, tasarruf oranının kar oranına eşit olduğu durumda gerçekleşir. Dengeli büyüme ise toplam milli geliri oluşturan unsurlar sabit bir ilişki içerisinde iken ortaya çıkan büyümedir. Diğer bir deyişle, dengeli büyüme, tüketim ve yatırım harcamaları ile istihdamdaki büyüme oranının milli gelirdeki büyüme oranına eşit olduğu durumdur.

⁴ Yahya AKYÜZ, (1977), **Sermaye Bölüşüm Büyüme**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, No.400, Ankara, 1977, s.462

İktisadi büyüme türlerini dokuz grupta toplamak mümkündür⁵.

- i) **Spontane Büyüme:** Bu tür büyümede üretim faktörleri kendiliğinden harekete geçmekte ve belli oranda bir büyüme sağlanmaktadır.Devletin ekonomiye müdahalesi asgari düzeydedir. Spontane büyüme; fizyokrat, klasik ve neo-klasik iktisatçıların oluşturduğu teorilerde yer almıştır.
- ii) **Planlı Büyüme :** Bu tür büyümede, kıt kaynakların hangi malların üretimine ne oranda tahsis edileceği bir plan dahilinde yürütülür. Amaç, her alanda etkinliğin sağlanması ve verimin artırılmasıdır. Eğer, plan uygulaması tüm sektörler için zorunlu ise “otoriter planlama” söz konusudur. Sovyetler Birliği’ndeki uygulama bu tür planlamaya örnek gösterilebilir. Eğer, plan uygulaması bazı sektörler için zorunlu ise, “yol gösterici planlama” dan bahsedebiliriz. Türkiye’ de 1963 sonrası dönemde uygulanan planlama, yol gösterici planlamaya örnek gösterilebilir.sözü edilen dönemdeki planlar, kamu sektörü için zorunlu iken özel sektör için yol gösterici özellik taşımıştır.
- iii) **Kapalı Büyüme :** Ülkenin kendi öz kaynaklarına dayanan büyümedir. Amaç, dışa olan bağımlılığın yok edilmesidir. Kapalı büyümede devlet ekonomiye her bakımdan müdahalede bulunur. 19. Yüzyıl Japonya’ sı ile yakın geçmişte Arnavutluk’ da gerçekleştirilmeye çalışılan büyüme, kapalı büyümeye örnek gösterilebilir.
- iv) **Açık Büyüme :** Açık büyümede uluslar arası sermaye ve emek önemli bir yer tutmaktadır. Açık büyüme, serbest piyasa ekonomisini benimsemiş olan tüm ülkelerde görülmektedir.

⁵ Ali ÖZGÜVEN, **İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması**, Filiz Kitabevi, 1998, s. 85.

- v) **Durgun Büyüme** : Bu tür büyümede, milli gelir artış hızı ile nüfus artış hızı birbirine eşit olduğu için kişi başına gelir artış hızı sıfır olmaktadır. Yani, artan nüfus artan geliri tamamen emmekte, bu nedenle ekonomi büyümekle birlikte kişi başına gelir artışı gerçekleşmemektedir.
- vi) **Üstel Büyüme** : Hızı gittikçe artan büyümeyi ifade eder. Birleşik faiz örneğinde olduğu gibi bir artış gözlenir. Bazı ülkelerin belli dönemlerinde görülmekle birlikte, üstel büyümeyi devamlı şekilde gerçekleştiren ülkeye rastlanmamıştır.
- vii) **Biyolojik Büyüme** : Biyolojik büyüme tıpkı canlılarda olduğu gibi önce hızlı şekilde devam etmekte, daha sonra yavaşlamaya başlamakta ve bir yerde durmaktadır. Hatta bu noktadan sonra gerileme başlamaktadır.
- viii) **Dengeli Büyüme** : Bu tür büyümenin en önemli özelliğini sektörler arası karşılıklı bağımlılık oluşturur. Bu bağımlılık hem üretimde, hem tüketimde geçerlidir. Her üretim birimi çıktısına pazar bulmak zorundadır. Dengeli büyümede denge; yatırım malları ile tüketim malları, sanayi malları ile hammaddeler, gıda maddeleri ile giyecek malları, iç talep ile dış talep gibi konularda kurulmaya çalışılır. Kaynak israfının önlenmesi için bu dengeler zorunludur.
- ix) **Dengesiz Büyüme** : Dengesiz büyüme fikri dengeli büyümenin gerçeğe uymadığı düşüncesiyle doğmuştur. Konuya ilk değinen Fransız iktisatçısı F. Perroux olmuştur. Perroux, ekonomilerin genellikle eşitsizliklerin, dengesizliklerin ve hiyerarşinin içinde bulunduğunu, bu özelliklerin ortadan kaldırılmaya çalışılması yerine onlardan faydalanma yoluna gidilmesinin çok daha yararlı olacağını ifade etmiştir. A.O. Hirschman ise, büyüme ve kalkınma sürecinde bazı bölgelerin diğerlerine oranla daha ileride

olabileceğini ve bu durumun (dengesizliğin) büyüme ve kalkınmayı kolaylaştıracağını belirtmiştir.

Dengesiz büyüme anlayışına göre, ekonomide, daha ileride olan bölgeler ve sektörler adeta lokomotif rolü oynamaktadır. Nasıl ki lokomotif peşine vagonları takıp gidiyorsa, ekonomilerde de öncü bölgeler ve sektörler peşlerine diğer bölgeleri ve sektörleri takacak ve onların büyümelerine ve gelişmelerine katkı sağlayacaktır.

İktisadi büyümenin tanımı ve türlerine değindikten sonra iktisadi büyümenin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- i) İktisadi büyüme, rakamla ifade edilebilen yani kantitatif bir olgudur. Nitekim, yıllar itibariyle gerek büyüme hızında, gerekse Gayri Safi Milli Hasıla, Milli Hasıla ve Milli Gelirde meydana gelen değişmeler rakamla ifade edilmektedir.
- ii) İktisadi büyüme uzun döneme dayalı bir olgudur. Yatırımların artırılması, üretim artışının sağlanması ve iktisadi yapının değiştirilmesi ancak uzun dönemde mümkündür.
- iii) İktisadi büyüme nominal değil reel (gerçek) bir artışı ifade eder. Yani, iktisadi büyümede mevcuda bir ilave söz konusudur. Örneğin, fiyatların yükselmesi nedeniyle bir yıldan diğerine meydana gelen GSMH artışı fiziki (reel) değil fiktif bir artıştır.
- iv) İkame yatırımlarının iktisadi büyüme ile ilgisi yoktur. Örneğin, beş katlı eski bir binanın yıkılıp yerine tekrar beş katlı bir binanın inşa edilmesi halinde büyümeden bahsedilemez. Burada ikame yatırımı söz konusudur. Eğer, yıkılanın yerine on katlı bir bina inşa edilmiş olsaydı, ilave beş kat, büyümeyi ifade edecekti.

- v) İktisadi büyümenin gelir dağılımını iyileştirici bir özelliği yoktur. Örneğin, milli gelirin bir yılda yüzde 7 oranında büyümesi halinde tüm fertlerin gelirinin de fiilen aynı oranda büyümüş olduğundan bahsedilemez. Bu nedenle büyüyen bir ekonomide her birey pastadan aynı oranda pay alamadığı için kişiler arasındaki gelir farkı olumsuz olarak artmaktadır.
- vi) İktisadi büyüme aynı zamanda dinamik bir özelliğe sahiptir. Yani, büyümeyle birlikte ekonomide genellikle hareketlilik ve istikrarsızlık da baş gösterir⁶. Diğerlerine kıyasla daha hızlı büyüyen bölgelerde ve sektörlerde hareketliliğin artması doğaldır. Bir yanda bu gelişmeler olurken, diğer yanda bazı bölgelerin gerilemesi ve bazı sektörlerin önemini kaybetmesi çeşitli sorunların gündeme gelmesine de yol açar.
- vii) İktisadi büyüme aynı zamanda makro bir olgudur. Sadece bazı bölgeleri ve sektörleri değil ekonominin bütününe kapsar.

1.1.2. İktisadi İlerleme Kavramı

Ekonomik büyüme, ekonominin yapısal özelliklerinin ve uzun dönemli performansının sonucunu özetleyen bir göstergedir⁷. Gayri safi yurtiçi hasıladaki net artışla ölçülen ekonomik büyüme, mal ve hizmet üretim kapasitesindeki gelişimdir.⁸ Bu gelişim, üretim teknolojisinin ilerlemesi, işgücü verimliliğindeki artış veya kapasite kullanımındaki artıştan kaynaklanabilir. Her üç durumda da üretim artacağından ekonomik büyüme sağlanır. Ekonomideki söz konusu bu nicel artış belli başlı kavramlar üzerine

⁶ Yalçın ACAR, **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Dora Yayınları 5.Baskı, Bursa 2003, s. 36.

⁷ Fatma DOĞRUEL, **“Türkiye’de Büyüme ve Makroekonomik İstikrar”, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**. (Derleyenler: Ahmet H. Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan), İletişim Yayınları, Yayın No: 920, İstanbul, 2003, s. 401.

⁸ İlker PARASIZ, **Ekonomik Büyüme Teorileri**. Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003, s. 10.

odaklanmamızı zorunlu kılmaktadır. Bunlardan en önemlileri teknoloji ve istihdam olarak görülebilir.

Teknoloji, en geniş ifadesi ile bilginin ve bilgiye dayalı usullerin herhangi bir işin yapılmasına uygulanması olarak tanımlanabilir.⁹ Teknolojik gelişme ise esas olarak zaman sürecine gönderme yapılarak tanımlanabilmekte ve bir işe uygulanan bilgi ve bilgiye dayalı usul, o işin daha kısa zamanda yapılmasına olanak sağlıyorsa bir teknolojik gelişmeden söz etmek mümkün olmaktadır.

Ülkelerin ekonomik gelişme ve kalkınması yeni teknolojileri bulma, geliştirme, üretme, uygulama ve sosyo-kültürel boyutları ile bunlara uyum gösterme süreçleri olarak anlaşılabilir¹⁰. Teknolojik gelişmenin tüm toplumsal yapıyı her yönüyle değiştirici özelliği Kapitalizmin doğuşu ile belirginleşmiştir. Kapitalizm son derece dinamik yani sürekli olarak değişen bir sosyo-ekonomik düzeni ifade etmektedir.

Teknolojideki yeniliklerde başlayan değişimin yaşamın giderek bütününe değiştirmesi doğal olarak kabul edilmesi gereken bir süreçtir. Bu süreç incelenirken, teknolojik yeniliklerin ve değişimlerin yapısal özüne inilmeli ve sosyo ekonomik yapıyla olan etkileşimi irdelenmelidir. Bu açıdan bakıldığında teknolojik yenilikler şu şekilde gruplandırılabilir.¹¹

Birinci grup yenilikler küçük, sürekli yeniliklerdir. “Sıçrama yenilikleri” denilen bu yenilikler, hemen her sanayide veya hizmet sektöründe görülen, günlük, üretim sürecinde bir anlamda kendiliğinden oluşan bir nitelik taşırlar.

İkinci grup yenilikler, “radikal” yeniliklerdir. Bunlar, ürün veya üretim teknolojisinde önemli değişikliklere yol açan, genellikle bu amaca yönelik

⁹ Şaylan, GENÇAY, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Yayınları, Ankara, 1995. s. 98.

¹⁰ Hüsnü ERKAN, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s.60.

¹¹ Christopher FREEMAN, **“Structural Crises of Adjustment: Business Cycles and Investment Behaviour”**, London: Pinter Publishers, 1988, s. 45-47.

kurumlaşmış AR-GE faaliyetlerinin ürünüdür. Örneğin pamuk ipliği üretiminde üretkenliği arttıran basit yenilikler bir önceki yenilik kapsamında yer alırken, naylonun bulunması radikal yenilikler arasındadır.

Üçüncü grup yenilikler, teknoloji sistemindeki değişimlerdir. Bunlar, radikal ve sürekli yenilikler ile örgütsel ve yönetsel yeniliklerin bir arada oluşmasıyla ekonominin birden fazla sektörünü etkileyen veya yeni sanayilerin gelişmesine neden olan değişikliklerdir.

Dördüncü grup yenilikler, “teknolojik devrimlerdir”. Bunlara “teknöekonomik paradigmanın değişmesi” de denir. Teknoloji sistemindeki, sadece bir grup ürünü, hizmeti veya sektörü değil, bütün ekonomiyi, dolaylı dolaysız bütün sektörleri etkileyen bu tür yenilikler, bütün ekonomi kapsamına yayılarak kurumsal yapılarında değişmesini sağlarken yeni kar olanaklarının da önünü açar. Yani tekno-ekonomik paradigma, eskisinin egemen olduğu dünyada gelişmeye başlar ve daha sonra ekonomik sistemin tamamına yayılarak zamanla kendisi de üretkenlik artış olanaklarını tüketir.

Ekonomik büyüme ile ilgisini ortaya koymaya çalıştığımız ikinci durum ise istihdamdır. **İstihdam**, ülkedeki mevcut işgücünün ekonomik faaliyetler içerisinde sürekli biçimde çalıştırılmasıdır. Bir başka tanımıyla, bir ekonomide belli bir dönemde üretim öğelerinin varolan teknolojik düzeye göre ne ölçüde kullanıldığıdır. Eğer bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa biz bu ekonominin tam istidam durumunda olduğunu ya da tam istihdama ulaştığını söylüyoruz. Tam istihdamın gerçekleşmiş olduğu bir ekonomide mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek sahipleri iş bulabildiği gibi ülkenin mevcut sermaye malları stoku ve tabiat faktörü de tamamen üretime katılmış durumdadır. Böylece ekonominin mevcut üretim potansiyelinden tamamen yararlanılmakta ve atıl (boşta, çalışmayan) kapasite bulunmamaktadır. Bu teorik bir durumdur.

Eksik istihdamda ise üretim faktörlerinin bir kısmı üretime katılmamaktadır. Bunun nedeni talep yetersizliğidir. Malların bir kısmı

satılmıyor stoklar artıyorsa ekonomide talep azlığından söz edilir. Bu durumda müteşebbisler talep edildiği kadar mal üretecek, üretim hacmini daraltacaklardır. Mal üretiminin azalması bir kısım işgücünün işsiz kalması demektir. Bu da bildiğimiz gibi eksik istihdamdır.

Ekonomik büyüme, teknoloji ve istihdam arasındaki ilişkiye gelindiğinde; Teknolojik bilgi insanların refahının artırılması ve mutluluğunun sağlanması için kullanılan bir araçtır.. Her yeni teknolojik bilginin üretimin emrine verilmesi sonrasında üretimde sağlanacak her birim artış, insanın gelirin, refahının artışına sebep olmaktadır.

İleri teknolojinin üretime uyarlanmasıyla istihdamda da önemli gelişmeler olmaktadır. İnsanların yerine makinelerin ikame edilmesi, insanların daha iyi işlerde çalışmasına olanak sağlamakta buna karşılık insan sağlığını etkileyici işlerin makinelere yaptırılması ayrıca insanın daha bilgi yoğun işlerde istihdam edilmelerini gerekli kılmaktadır.

İleri teknolojinin sanayide uygulanmasıyla birlikte bundan önceki tüm teknolojik gelişmelerde olduğu gibi bu teknolojinin uygulanması belirli bir miktar geleneksel işsizliğe yol açacaktır.¹² Ancak, sanayide ileri teknolojinin uygulanması kaliteyi, standardı ve verimliliği artıracığından sonuçta mallara olan talebi artıracak, yeni pazarlar açacak ve iş imkanları oluşturacaktır. Ortaya çıkabilecek yapısal işsizlik problemine çözüm de bu kişilerin başka alanlarda istihdam ve yeni alanlarda eğitilmesine ilişkin alınacak tedbirlerle oluşacak arızı durum giderilecektir.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle, iktisadi ilerleme olgusunu teknoloji ve istihdam ile ilişkilendirmek daha doğru olacaktır. Buna göre, iktisadi ilerleme, bir ekonomide varolan ekonomik büyümenin, teknoloji düzeyinde gelişmeye neden olarak istihdamda artışı sağlamasıdır. Bir başka ifadeyle, Bir ülkede iktisadi ilerlemeden bahsedebilmek için söz konusu

¹² Fatih CEYLAN, “**Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu**”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim>, (09.10.2010)

büyümenin yalnızca üretim düzeyinde niceliksel bir artıştan ibaret olmayıp teknoloji ve istihdam düzeyinde de artışı beraberinde getirmesi gerekmektedir.

1.1.3. İktisadi Büyüme Yönelik Teorik Yaklaşımlar

İktisadi büyümeyi kısaca bir ülkede kişi başına düşen milli gelirdeki artış olarak tanımlamıştık. Başka bir ifadeyle, bir ülkenin zenginleşmesi olarak da tanımlayabiliriz. Bu nedenle büyüme konusu iktisatçıların daima ilgisini çekmiş ve iktisadi büyüme kavramına yönelik pek çok çalışma yapılmış ve farklı teoriler ortaya atılmıştır.

Bu teorilerin ilki klasiklerin ortaya attığı Klasik büyüme teorisidir. Klasik büyüme modeli A. Smith (1723-1790), D. Ricardo (1772-1823), Malthus (1766-1834), J.S.Mill (1806-1873) ve James Mill (1773-1836) gibi klasik iktisatçıların fikirlerinin adeta ortak bir ürünüdür. Ancak, modele en büyük katkıyı D. Ricardo yaptığı için klasik büyüme modeli Ricardo modeli olarak da bilinmektedir.

D. Ricardo aslında doğrudan büyüme konusunu değil uzun dönemde üretim faktörleri paylarının ne olacağını, yani gelir bölüşümünü incelemiştir.¹³ Başka bir ifade ile kurulan modelde büyüme ve bölüşüm konuları iç içe girmiş durumdadır.

Model, 19. yüzyıl başındaki İngiltere'nin sorunlarından büyük ölçüde esinlenmiştir. Hatırlanacağı gibi, sanayi devriminin ilk aşamalarında tasarruf artışı ve sermaye birikimi oldukça hızlıydı. Ayrıca, teknik yenilikler sanayi sektöründe verimi yükseltiyor ve üretim artışına yol açıyordu. Buna karşın, tarım sektöründe verim oldukça düşüktü. Ücretler ise asgari geçim düzeyinde

¹³ Mükerrrem HİÇ, **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Filiz Kitabevi, 1994, s.2.

karar kılmış olup ekonomide eksik istihdama (işsizliğe) hemen hemen rastlanmıyordu.¹⁴

Bu koşullardan hareket eden D. Ricardo, nüfus artışının zorunlu olarak gıda maddelerine olan talebi arttıracığını, gıda maddelerine olan talep artışının ise tarımsal faaliyetleri hızlandıracağını ileri sürmüştür. Bu durumda, önce en verimli topraklar işlenecek, fakat bu verimli topraklar ihtiyacı karşılamaya yetmeyince daha düşük verimli topraklar da peyderpey işlenmeye başlayacak, sonuçta ise tarımsal ürünler daha güç koşullarda ve daha yüksek maliyetle üretileceğinden gıda maddelerinin fiyatları artacaktır. Öte yandan nüfusun artması ve sermaye birikimi, ekonomide rantın payını giderek yükseltecektir. Nüfus artışına paralel olarak çalışanların sayısı arttığından toplam hasıla içinde ücretin payı da yükselecektir. Bir yandan rantın, diğer yandan ise ücretin payının artması karları düşürecek ve karların gittikçe gerileyerek sermaye birikimine imkan vermeyecek kadar azalması, yatırımların durmasına ve sistemin de durgunluğa itilmesine sebep olacaktır. Bu noktada, ücretler doğal ücret düzeyinde gerçekleşecek, nüfus artışı duracak, net yatırım artışı olmadığından büyüme de duracaktır.

Sonuç olarak, Klasik büyüme modelinde teorisyenler kapitalizmin içsel dinamizmi ile ekonominin kendiliğinden büyüyeceğini varsaymışlardır. Bu büyüme ise belli bir durgunluk noktasına kadar devam edecektir. Klasik teoriye göre büyüme kapital birikimindeki artış olarak görülmüştür. Bu nedenle iktisadi büyüme, ücret ve rant ödemelerinden sonra yeterli büyüklükte bir karlılığa izin veren üretim düzeyine bağlanmaktadır. Ayrıca nüfus artışları verimliliği etkileyen en önemli etkidir. Sabit tabii kaynaklar karşısında artan nüfus azalan verimler kanununu işletir. Böylece emeğin marjinal ve ortalama verimliliği düşer. Buna ilaveten Klasikler evrensel kanunların mekanik bir işleyişle büyümeyi kendi kendine sağlayacağını fakat sonunda bir durgunluk dönemine mutlaka gireceğini söylemişlerdir. Bu nedenle Klasik büyüme modeli kötümser bir model olarak anılmaktadır.

¹⁴ ACAR, a.g.e., s.61

Klasik büyüme modeline yapılan eleştirilerin başında ise günümüzün gelişmiş ülkelerinin gelişme sürecini açıklayamamaları gelmektedir. Keza bu model günümüzdeki az gelişmiş ülkelerin gelişmesine yeterince yardımcı olacak özelliklere de sahip değildir. Çünkü modelin dayandığı varsayımlar gerçeğe ve geçirilen büyüme tecrübelerine uymamaktadır. Örneğin ekonomilerin devamlı olarak tam rekabet ve tam istihdam koşullarında çalışması mümkün değildir. Ayrıca Malthus' un nüfus kuramı da giderek önemini kaybetmiştir. Ancak model, ilk kez ortaya konan ve sistemli bir model olduğundan önem taşımaktadır.

Büyüme konusunda ortaya konan bir başka teori ise Rostow' un Büyümenin Aşamaları teorisidir. W. W. Rostow, 1960 yılında yayınladığı "Les Etapes de la Croissance Economique"¹⁵ adlı kitabında, ekonominin gelişme süreci bakımından bütün toplumların birbirini izleyen beş aşamadan geçtiğini ifade etmiştir. Bu aşamalar şöyle sıralanmaktadır:

- i) **Geleneksel Toplum Dönemi** : Örf ve adetlerin hakim olduğu bu aşamada üretim sınırlıdır ve daha çok tarıma dayanır. Üretim tekniği ilkeldir. İşbölümü gelişmemiş olup kişi başına gelir oldukça düşüktür. Tarım sektörü hava koşullarının etkisi altında bulunduğu için üretimde büyük dalgalanmalar olmakta ve bu durum ekonominin bütününe etkilemektedir. Bu dönemde toplumun ekonomik, siyasi ve hukuki kurumları gelişmemiş durumdadır. Geçmişteki Çin Hanedanlıkları, Orta Doğu Akdeniz medeniyetleri, Orta Çağın Avrupa ülkeleri geleneksel toplum döneminin bazı örnekleridir.¹⁶
- ii) **Kalkışa (kalkınmaya) hazırlık dönemi** : İktisadi büyüme ve kalkınmaya başlayabilmek için gerekli koşulların hazırlandığı dönemdir. Sermaye birikiminin hızlanması, müteşebbis sınıfının

¹⁵ ROSTOW, W. W., **Les Etapes de la Croissance Economique**, Editions du Seuil, Paris, 1963 Rostow' un bu kitabı İngilizce olan aslından Fransızcaya M.J. ROURET tarafından bu isimle çevrilmiştir.

¹⁶ ROSTOW, a.g.e., s. 15

ortaya çıkışı, teknik yeniliklerin artması ve bu yeniliklerin uygulamaya konması, tarımda ve sanayide verimin yükselmesi, tarımın önemini kaybederken sanayi sektörünün gelişmeye başlaması, kırsal nüfusun azalmasına karşın kent nüfusunun artması, nüfus artış hızının yavaşlaması, ulaşım ağının kurulması ve haberleşme alanındaki gelişmeler bu koşulların başlıcalarını oluşturur.

iii) **Kalkış (kalkınma) dönemi** : Bu aşama tarihsel gelişim çizgisindeki en önemli olanıdır. Düzgün bir gelişmeye mani olan engellerin ortadan kaldırıldığı dönemdir. Teknik yenilikler artmakta, yatırımlar çoğalmakta müteşebbis sınıfı ise büyümektedir. Rostow' a göre kalkışın başlayabilmesi için üç ana koşul vardır.¹⁷ Bunlar:

- Net tasarruf ve yatırımlar milli gelirin %5' inden %10' una veya daha yukarıya çıkmalıdır.
- İmalat sanayi yaygın şekilde kurulmalıdır.
- Modern yapıya uygun sosyal, politik ve hukuki yapı oluşturulmalıdır.

Rostow yaptığı çalışmada bazı ülkelerin kalkış döneminin başlangıcı hakkında bilgiler de sunmaktadır. Buna göre İngiltere 18. Yüzyılın son yirmi yılında, Fransa ve ABD 1830-1860 döneminde, Hindistan ve Çin ise 1950' den sonra kalkış dönemlerini gerçekleştirmişlerdir.¹⁸ Rostow, Türkiye için kalkış döneminin başladığı tarihi 1937 olarak kabul etmiştir.

¹⁷ ROSTOW, a.g.e., s. 19.

¹⁸ ROSTOW,a.g.e.,s. 20.

- iv) **Olgunluk dönemi** : Olgunluk dönemi, yaklaşık olarak kalkış döneminin başından altmış yıl veya sona erişinden kırk yıl sonra başlamaktadır.¹⁹ Bu dönemde milli gelirin %10 ila %20 arasında değişen bir bölümü düzenli şekilde yatırımlara ayrılır. Dönemin en belirgin özelliği, kalkış dönemindeki öncü sektörlerin sayıca artması ve yaygınlaşmasıdır. Olgunluk döneminde artık ekonominin hemen hemen bütün kesimlerinde modern teknolojiler uygulanmaya başlar. Ülke her çeşit malı üretebilecek duruma gelir. İhracatın içinde sanayi malları büyük bir ağırlık kazanır.
- v) **Kitle tüketimi dönemi** : Bu aşamada refahı arttıran tüketim malları ve hizmet üretimine ağırlık verilir. Toplum, üretimden çok tüketimle, refahla ilgilenmeye başlar. Sosyal refah ve emniyet toplumda ön plana geçer. Bu aşamaya gelmiş olan ülkeler; refah devleti, dayanıklı tüketim malları üretimi ve dış politika ile askeri alanda üstünlük sağlamak ve hakim duruma gelmek için üç amaç arasında kendi koşullarına ve tercihlerine göre bir denge kurmaya çalışırlar. Rostow' a göre Kitle Tüketimi Dönemi sonrasında ülkelerin nasıl bir yol izleyeceklerini önceden kestirmek mümkün değildir. Belki bazıları çok çocuklu aileler kurmayı yeğleyeceklerdir. Bazıları uzay araştırmalarına önem vereceklerdir. Bazıları ise boş zamanı arttırmaya çalışacaklardır.²⁰

Rostow' un beş aşamalı gelişme teorisi çeşitli eleştirilere de uğramıştır. Rus iktisatçıları kendisini sınıf mücadelesine ve determinizme gereken önemi vermediği için eleştirirken, David Mc Cord Wright ise Rostow' u diktatorya

¹⁹ ACAR, a.g.e.,s. 96.

²⁰ ACAR, a.g.e.,s. 98.

rejimlerindeki ekonomik gelişmeler ile Batı ülkelerindeki gelişmeleri aynı gözle açıklamaya çalıştığı için eleştirmiştir.²¹

Rostow' un teorisine karşı yürütülen eleştirilerin en derli toplu olanını Simon Kuznets yapmıştır.²² Kuznets' e göre:

- i) Her safha, diğer safhalarda da bulunan ve ölçülebilir olan bazı ortak özellikler göstermelidir.
- ii) Belli bir safhaya ait özelliklerin tümü sadece o safhaya özgü olmalıdır.
- iii) Herhangi bir safhanın önceki ve sonraki safhalarla olan analitik bağlantısı tespit edilmeli ve açık şekilde gösterilmelidir.
- iv) Teoride kalkış dönemi ile olgunluğa geçiş dönemi birbirinden kesin şekilde ayıramamıştır.

Rostow' un teorisi çeşitli eleştirilere maruz kalmakla birlikte kalkınma konusunda birçok noktanın açıklığa kavuşmasına da yardımcı olmuştur.

Büyüme konusunda bir diğer çalışma Harrod ve Domar (2003)'in büyüme modelleridir. Bu modelde, ekonomiler için üç tür büyüme oranı söz konusu edilmektedir. Bunlar Fiili Büyüme oranı, Tatmin Edici Büyüme oranı ve Tabii Büyüme oranıdır.

Fiili büyüme oranı, ekonomide fiilen gerçekleşen büyüme oranıdır. Buna göre, üretim artışından belli oranda sermaye teşekkülüne ayrılan kısım, dönem sonunda toplam hasıladan tüketilmeyip biriktirilen kısma yani tasarrufa eşittir. Örneğin, belli bir dönemde, üretimde meydana gelen artış %10 olup bu artışın da %50' si kadar sermaye stokuna ilavede

²¹ Feridun ERGİN, **İktisat**, Halle Matbaası, İstanbul, 1964, s.154.

²² Simon KUZNETS, "**Kalkış Üzerine Notlar**", **İktisadi Kalkınma, Seçme Yazılar**, ODTÜ, 1996, s. 72

bulunulmuşsa, dönem sonu sermayesinin dönem başındakinden farkı %5 olacaktır. $I=S$ eşitliğinin mantığı gereği, dönem sonu itibariyle gelirden tasarrufa ayrılan pay da yine %5 olacaktır.²³

Tatmin edici büyüme oranına gelince; bu oran, girişimcileri kararlarında tamamıyla tatmin eden ve böylece üretimlerini artırmaya ya da azaltmaya yol açtırmadan, ekonominin düzgün bir biçimde büyüdüğünü varsayan büyüme oranıdır. Başka bir ifadeyle, planlanan tasarrufu planlanan yatırıma eşit kılan ve ekonomide arzu edilmeyen bir stok fazlası veya eksikliği ile karşılaşılmasına fırsat bırakmayan bir büyüme oranıdır. Buna göre, eğer ekonomide tam istihdamın tesisi ve de bunun devamı isteniyorsa, büyüme hızını o şekilde ayarlamak gerekir ki, tam istihdam seviyesinde halkın tasarruf edeceği miktara her dönem eşit büyüklükte bir yatırım uyarılmış olsun. Böylece tatmin edici büyüme oranı gerçekleşmiş olur.

Tabii büyüme oranına gelince, bu oran nüfus çoğalışının ve teknik ilerlemenin izin verdiği ölçüde elde edilen büyüme oranıdır. Bir ülkede fiili büyüme gerekli büyümeyi aşarsa, ekonomi hızlı bir şekilde büyüyor demektir. Ancak, büyüme yolunda ilerlenirken tabii ve teknik şartların oluşturduğu bir tavana çarpılabilir.²⁴ Gerçekten de, ekonomilerde üretim artışı zaman zaman belli bir sınıra gelip dayanmaktadır. İşte; işgücü, doğal kaynaklar, sermaye, üretim teçhizatı, teknolojik seviye ve teknik bilgi gibi faktörlerin elverdiği ölçüdeki büyüme oranına Harrod “tabii büyüme oranı” adını vermiştir. Eğer tabii büyüme oranı gerekli büyüme oranının üstünde ise fiili büyüme oranının gerekli büyüme oranını aşması mümkündür. Buna karşın, tabii büyüme oranı gerekli büyüme oranının altında seyrediyorsa, bu durumda, fiili büyüme oranı da gerekli büyüme oranının altında kalmaya mahkumdur. Bu durumdaki bir ekonomi artık sürekli durgunluğa girmiş olur.

²³ Sabri ÜLGNER, **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, Der Yayınları, İstanbul, 2003, s.40.

²⁴ ACAR, a.g.e., s. 87.

Sonuç olarak Harrod-Domar büyüme modelinde her ne kadar birlikte anılsalar da belli noktalarda farklılıklar mevcuttur. Örneğin, Domar, Harrod' dan farklı olarak sistemin denge koşullarını, yatırımın gelir artırıcı ve kapasite yaratıcı etkilerini denkleştirme noktasında aramaktadır. Büyümekte olan bir ekonomi yatırımların bu iki etkisini dengede tutabildiği sürece, eksik istihdamdan olduğu kadar enflasyon baskısından da kendini koruyarak, tam istihdam milli gelirini sürdürmeyi başarır. Domar'ın Büyüme Modelinin temeli bu fikirdir. Harrod ve Domar arasında göze çarpan en önemli fark ise Harrod'un eksik istihdamdan hareket ederek tam istihdam koşullarını, Domar ise tam istihdamdan yola çıkarak bu istihdamı devam ettirebilecek faktörleri araştırmasıdır.

İktisadi büyüme konusunda ortaya atılan bir başka teori Solow-Swan büyüme modeli olarak da adlandırılan Neo-Klasik büyüme teorisidir. Neo-Klasik büyüme teorisi nüfus artışına ve teknolojik gelişmeye tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nasıl bir tepki verdiğini açıklamaktadır. Bu modelde nüfusun artış oranı ve teknolojik değişim dışsal özelliklere sahip değişkenlerdir. Bu modelin en önemli özelliği tasarruf oranlarındaki artış ekonomik büyümede geçici, yani dönemsel bir etki yaratırken teknolojik gelişme ekonomik büyümede sürekliliği sağlayan temel faktör olmasıdır. Yani teknolojik gelişme ekonomik büyümenin temel kaynağı durumundadır.

Neo-Klasik büyüme modelinde teknolojik ilerleme dışsal bir olgu olduğundan, Neo-Klasik büyüme modeli iktisadi büyümenin nasıl meydana geldiğini aslında tam olarak açıklayamamaktadır. Neo-Klasik büyüme modelinin bu önemli eksikliği, 1980'lerin sonlarında ortaya çıkan ve Romer ile Lucas'ın yaptığı ve adına içsel büyüme teorisi denilen alternatif bir yaklaşımla giderilmeye çalışılmıştır. İçsel büyüme, neoklasik büyüme yaklaşımının bir uzantısı olarak da düşünülmüştür. Bu iki yaklaşımın arasındaki fark şudur: Neoklasik büyüme, iktisadi büyümeyi iktisat dışı (eksojen) faktörlere bağlarken, endojen (içsel) büyüme aksine iktisat içi (endojen) faktörlere bağlamaktadır. Ancak; hemen belirtmek gerekir ki; burada, endojen büyümenin, ülkelerin dışarıdan bir yardım almadan kendi öz kaynakları ile

büyümelerini kastettiği anlaşılmalıdır. Endojen büyümeden anlaşılması gereken, iktisadi büyümenin iktisat içi faktörlerin bir sonucu olduğudur.²⁵

1.2. İKTİSADİ KALKINMANIN KAVRAMSAL KÖKENLERİ

Sanayi Devrimi ekonomik anlamda bir miladı temsil etmektedir. Çünkü Sanayi Devrimiyle birlikte dönemin birçok bağımsız ülkesi, devrimi gerçekleştiren İngiltere'ye göre kendi ekonomik yapısını yeniden düzenleme çabası içine girmiştir. Devrim sonrasında eskinin üretim, bölüşüm ve dağıtım biçimleri değişmek zorunda bırakılmıştır. Değişim sadece ekonomik yaşamları da sınırlı kalmamıştır. Buna sosyal ve politik alanlar da eşlik etmiştir. Bu nedenle bugünün gelişmiş ülkelerinin birçoğunda olduğu gibi geri kalmış ülkelerin bir kısmında da söz konusu alanlardaki değişimin kökenlerini o tarihlere götürmek gerekir.

Kalkınma olgusu Sanayi Devrimine yakın bir tarih olan ondokuzuncu yüzyılın ortalarına dayanmaktadır. Arthur Lewis, Hla Myint ve Celso Furtado'nun ekonomik tarih çalışmaları, birçok kalkınmakta olan ülkenin kalkınma öyküsünün ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren başladığını göstermektedir.²⁶ Bununla birlikte iktisatçıların çoğunluğu, kalkınma ekonomisinin bir alt disiplin olarak ortaya çıkışının 1930'lardaki Büyük Bunalımla başladığını kabul etmekte ve 1939-1945 arasındaki uluslararası ekonomik sistemin çöküşünün meydana getirdiği sarsıntının kalkınma ekonomisine asıl ivmeyi kazandırdığını belirtmektedirler.

²⁵ ACAR, a.g.e., s. 127.

²⁶ Reynolds LLYOD G., (1996), "Tarihsel Perspektiften Ekonomik Kalkınma", Çev: S. Öztürk, *Kalkınma İktisadi: Yükselişi ve Gerilemesi*, Der: Fikret Şenses, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.54-55

1.2.1. İktisadi Kalkınma Kavramı

İktisadi kalkınma, bir toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan belli bir hayat seviyesine ulaşması şeklinde tanımlanabilir. Bir diğer ifadeyle uzun dönemde ekonomik büyümenin yanı sıra sosyal ve siyasal gelişme ile beraber toplumsal refahın artmasıdır. Buna yapısal değişim de diyebiliriz.

Büyüyen bir ekonominin zenginleşen bir ülkenin, toplumsal refah düzeyini yükseltecek adımlar atması, iktisadi kalkınma sürecinin başladığını gösterir. Toplumun pek çok alanında, yapısal değişimler ve dönüşümler yaşanmaya başlar. Okuma yazma oranında artış, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin kalitesinde iyileşme, toplumun her kesiminin sosyal güvenlik sistemine dahil olması, yaşam standardı ve kültür düzeyinin yükselmesi gibi pek çok ekonomik ve sosyal dönüşümler iktisadi kalkınma sürecinde ortaya çıkar.

Ekonomik büyüme ve kalkınma çoğu kez birbirinin yerine kullanılan terimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu iki kavramı birbirinden ayırt etmek gerekir. Ekonomik büyüme, kalkınma demek değildir. Çünkü kalkınma sayısal olarak ifade edilemeyen pek çok kavramı da içermektedir. O halde, genel olarak büyümenin ve kalkınmanın sırasıyla ekonomide niceliksel ve niteliksel gelişme anlamına geldiğini düşünebiliriz. Çünkü toplumsal yaşamın değişik alanlarında gelişme sağlanabilmesi için belirli bir gelir düzeyinin yakalanması gerekir. Tam tersine ekonomik büyümeyi sağlayabilmek için kalkınma sürecinde önemli adımlar kaydetmiş olmak gerekir. Ancak ekonomik büyüme ya da kalkınmanın öncelik sırası konusunda iktisatçılar arasında tam görüş birliği olduğu söylenemez. Kalkınmanın ekonomik büyümeden önce yaşanacağını savunanlar, kalkınmanın daha çok az gelişmiş ülkeler için kullanılan bir kavram olduğundan hareket etmektedirler. Karşıt görüşü benimseyenler ise bir ekonominin kalkınma sürecine

başlayabilmesi için belli bir büyüme kaydetmesi gerektiği fikrini öne sürmektedirler.

İktisadi büyümede, mevcut olan bir üretim yapısının sadece nicel olarak gelişmesine değinmiştik. İktisadi kalkınma ise sadece nicel olarak değil de, nitel olarak da büyüüp gelişmesinin süreçlerini oluşturmaktadır. Böylece iktisadi nitelikte olan yapılar yanında, sosyal, siyasal nitelikteki yapılarda da gelişme yönünde bir değişme hatta yeni yapıların oluşturulmasını içeren süreçleri işaret etmektedir. Bu nedenle iktisadi kalkınmaya ulaşamayan iktisadi büyüme durumlarına dengesiz büyüme, ahenksiz büyüme gibi sıfatlarda verilmektedir. Buna göre, iktisadi kalkınma süreçleri, sadece iktisadi değil, sosyal ve insancı tüm boyutları, sosyokültürel tüm olguları bütünleştirerek müreffeh toplum yaratan bir süreçtir.

1.2.2. Büyüme-Yapısal Değişme-Kalkınma

Günümüzde ülkelerin iktisadi büyüme çabaları ve buna yönelik ortaya koyduğu gayret giderek artmaktadır. Bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarının artması ülkenin zenginleşmesi olarak düşünüldüğünden, bugün hemen her ekonomi belli bir düzeyde büyüme isteğini sürdürmeye devam etmektedir. Bir ekonominin büyüme kaydetmesi ise bazı değişiklik ve dönüşümleri de beraberinde getirmektedir. Bu dönüşümün en önemlilerinden biri ise kalkınma ekonomisinin ortaya çıkışından itibaren her zaman değerini koruyan yapısal dönüşümdür. Yapısal dönüşüm, kalkınma sürecinde kaynakların bir üretim biçiminden bir başkasına transfer edilmesidir.²⁷

Kalkınma ekonomisinin önem kazanmaya başladığı dönemlerde iktisatçılar tarafından, kalkınma sürecinde ekonominin en az iki alt sektöre ayrılması gerektiği kabul görmüştür. Bu ayrım, genel olarak *kırsal/tarımsal/geleneksel* sektör ile *kentsel/sınai/modern* sektör biçiminde

²⁷ PINAR, a.g.e.,s. 175

yapılabilir ve bu sektörler çok farklı özelliklere sahiptirler. Geleneksel tarım sektöründe emeğin marjinal verimliliği sıfır iken, modern sanayi sektöründe verimlilik yüksektir. Bu yapının mantıksal sonucunda, emek, tarım sektöründen sanayi sektörüne aktarılabilirdiği zaman tarımda üretim azalmadığı halde sanayide üretim artacağından, ekonomide üretim artacaktır. Bu üretim artışının bir kısmı yatırımlara dönüştürüldüğünde, daha fazla istihdam yaratılacak ve geleneksel sektörden modern sektöre işgücü transferi daha hızlı olacaktır. Bu süreç ekonomik kalkınmayı hızlandıracaktır.²⁸

Daha sonra yapılan çalışmalarda, iki sektörlü model yerine, kırsal ve kentsel geleneksel sektör ayrımlarını da kapsamaları için üç sektörlü modelin kullanılması gerektiği öne sürülmüştür. Üçüncü sektör, *kentsel/geleneksel* sektör olmalıdır. Çünkü işgücü transferi *kırsal/tarımsal* sektörden *modern/sanayi* sektörüne doğrudan bir sıçrama ile olmamaktadır. Bu yapısal değişimler kalkınma sürecinin temelini oluşturur. Ekonomik kalkınma, sürdürülebilir bir büyüme için gerekli olan ekonomik yapıdaki karşılıklı değişimler olarak görülebilir. Bu yapısal değişimler ekonominin geleneksel yapıdan modern ekonomik sisteme dönüşümünü belirler. Gelişmiş ülkeler için ekonomik faaliyetlerde tarım, sanayi ve hizmet sektörleri olarak üçlü ayrıma gidilmiştir. Bu sektörlerin işlevi, kalkınma düzeyine ve ulaşılan kişi başına gelire göre değişmektedir. Hizmet sektörünün gelişmiş ülkelerin kalkınmasına katkısı daha fazla tartışıldığı halde, gelişmekte olan ülkelerde fazla dikkate alınmamıştır. Enformel faaliyetler olarak da tanımlanabilecek *kentsel/geleneksel* sektör büyük ölçüde hizmet sektörüdür. Ticarete konu olan ve olmayan hizmetler ayrımı önemlidir ve olmayanlar büyük ölçüde devlet tarafından sunulmaktadır.²⁹

Gelişmiş ülkelerde, özellikle 1970'lerden itibaren belirgin bir şekilde ortaya çıkan eğilim "sanayileşmeden uzaklaşma" olarak tanımlanmaktadır.

²⁸ R. KANBUR, Ve J. MCINTOSH (1989). "Dual Economies" , J.Eatwell, M.Milgate ve P.Newman, *Ekonomik Development*, The New Palgrave, W.W.Norton, 1989, s. 114

²⁹ N. GEMMELL, (1986). **Structural Change and Economic Development**, MacMillan Press, 1986, s.3-4.

Bunun anlamı, ekonomik faaliyetler içerisindeki sanayi payının zaman içerisinde azalması ve yerini hizmet sektörüne bırakmasıdır. Yapılan ampirik çalışmalar, hizmetlerin özellikle kalkınmanın ilk ve son aşamalarında genişlediğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan, modern hizmet sektörü de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir yere sahiptir. Kamusal olarak sunulan bu hizmetler de dikkate alınmak zorundadır. Bu hizmetlerdeki büyüme arttıkça, finansmanı için vergi gelirlerinin de artması gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkelere ilişkin bir diğer sorun, bu ülkelerin ekonomideki bütün sektörlerin aşamalı olarak gelişmesini sağlayacak dengeli bir büyüme için yeterli kaynağa sahip olmamalarıdır. Bu nedenle lokomotif sektör olarak görülen sektörler belirlenerek bu öncü sektörlerle devletin de katkısı ile kalkınma süreci çalıştırılabilir.

Sonuç olarak, modern dünyada ekonomik büyüme, kalkınma için bir ön koşul olarak kabul edilebilir. Çünkü toplumsal yaşamın değişik alanlarında gelişme sağlanabilmesi için belirli bir gelir düzeyinin yakalanması gerekir. Sağlanan bu gelir düzeyi ekonomide belli yapısal değişimler meydana getirecektir. Diğer yandan, tersi yönde bir nedensellik de kurulabilir. Tarihsel, siyasal, sosyal ve kültürel yapıların da ekonomik kalkınma üzerinde anlamlı etkiler yarattığı bir gerçektir.

1.2.3. Modernleşme-Sanayileşme-Kalkınma

Bugün, ekonomik kalkınma denilince doğrudan sanayileşme akla gelmekte ve kalkınma ve sanayileşme eş anlamlı olarak kabul edilmektedir. Bunun içindir ki günümüzün azgelişmiş ülkeleri iktisadi kalkınmalarını "sanayileşme" yoluyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Böylece halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

Genel olarak ekonomik bakımdan gelişmiş ülkeler, sanayinin gelişmiş olduğu ülkelerdir. Azgelişmiş ülkelerde yaygın olan tarım kesiminin yanı sıra, sınırlı bir sanayileşme görülmektedir. Bir yandan, tarım kesimi ile birlikte ele

alınmayan hızlı bir sanayileşme, ödemeler dengesinde açık, enflasyon, hızlı bir şehirleşme ve geleneksel sosyal yapılarda kargaşa yaratırken; bir yandan da az gelişmiş ülkelerin sanayileşmesi bazı engellerle karşılaşmaktadır. Bu engeller; ekonomik çevrelerin kusurları, sosyal ve demografik sorunlar, üretim faktörlerinin yetersizliği olmak üzere sınıflandırılabilir.

Yukarıda ifade ettiğimiz engellerin yanı sıra, az gelişmiş ülkelerin pek çoğu teknoloji üretememekte, sanayileşmelerini montaj sanayisi yoluyla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.³⁰ Bu ekonomilerin ancak sınırlı bir kısmının montaj sanayisinden yerli üretime dönüşümü gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Sonuç olarak, kalkınma sürecindeki ekonomiler, üretim düzeyini artırma çabalarının yanında modernleşme ve sanayileşme yolunda ilerleme kaydetmeye çalışmaktadırlar. Çünkü kalkınmanın sanayileşme yoluyla gerçekleşeceğine olan inanç yaygındır. Ancak, gelişmekte olan ekonomilerin büyük çoğunluğu modernleşme ve sanayileşme konusunda istedikleri noktaya erişebilmiş görünmemektedirler.

1.2.4. İktisadi Kalkınmanın Engelleri

Bir ekonomide belirli göstergelerde nicel olarak artışların görülmesi o ekonominin iktisadi büyüme gösterdiğine işaret etmektedir. Ancak iktisadi büyümenin her zaman iktisadi kalkınma ile sonuçlanmadığını belirtmek gerekir. Bunun nedeni iktisadi büyümenin iktisadi kalkınmaya dönüşmesini engelleyen nedenlerle açıklanabilmektedir. Çünkü iktisadi kalkınma büyümenin çeşitli yönlerle zenginleştirilmesi anlamına gelmektedir. İktisadi kalkınmayı engelleyen pek çok neden bulunmakla beraber, bunları ekonomik ve sosyal nedenler olarak sınıflandırmamız mümkündür. Bu engeller

³⁰ Yalçın YILDIZ, “**Sanayileşme ve Toplum**”, <http://www.ekodialog.com.tr>. (27.10.2010)

yüzünden az gelişmiş ekonomiler içinde buldukları hareketsizlik ve durgunluktan kurtulamamaktadırlar.

1.2.4.1. Ekonomik Engeller

Az gelişmiş ekonomilerde ilk olarak sermaye yeter derecede birikmemiştir. Sermaye birikiminin yetersiz olması ekonomik büyümeyi de olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanında iş gücü kalifiye değildir. Çünkü daha çok tarım kesiminde istihdam edilen bir emek söz konusudur. Yine doğal kaynakların modern usullerle işletilmemesi, kaynakların üretime tam koşulmaması anlamına gelmektedir. Tasarruflar yetersizdir. Bu nedenle yatırımlar da istenen düzeyde gerçekleşmemektedir. Kredi kurumları iyi organize edilememiştir. Banka sistemi kötü kurulmuştur. Mali piyasalar etkin çalışmamaktadır. Ulaştırma ve haberleşme hizmetleri gelişmemiştir. Bu sebeplerle az gelişmiş ekonomiler iktisaden kalkınmak için muhtaç oldukları büyük yatırımları yapamazlar.

1.2.4.2. Sosyal Engeller

Az gelişmiş ekonomilerde sosyal alanda karşılaşılan engellerin en önemlileri fakir tabakanın çok kalabalık, zengin sınıfın az oluşudur. Oysa ki yaratılan katma değerın bölüşümünde durum tam tersine olup, katma değerın büyük bölümünü çok az sayıdaki bir kesim sahiplenmiş durumdadır. Gelir dağılımındaki bu adaletsizlik sosyal sınıflar arasındaki farkı giderek açmakta ve toplumda birbirinden kopuk iki sınıf meydana getirmektedir. Bunun sonucunda az gelişmiş ekonomilerde aydınlar ve iş adamları zamanla bağılı buldukları sosyal tabakadan koparlar. Aydınlar büyük şehirlerde otururlar ve önemli kamu hizmetlerinin başında bulunurlar. Başarılı iş adamları da büyük iş merkezlerinde toplanırlar. Halbuki, bu iki gruptaki insanların,

büyükbir kısmı fakir ve küçük şehirli halk tabakasının içinden gelmişler, yukarıda bahsettiğimiz kopma hadisesiyle geniş fakir halk tabakalarının problemlerini bilmez ve anlamaz duruma düşmüşlerdir.³¹

Az gelişmiş ekonomilerde zengin tabaka ile fakir tabaka arasında irtibatın kesik, orta sınıfın zayıf oluşu kamu otoritesinin yaklaşımını belli bir kesimin tesirinde belirlemesine sebep olmaktadır. Bu durum, kamu idaresinin kötü, ehliyetsiz ve ekonomik idare anlayışından yoksun oluşuna işaret etmektedir.

1.3. İKTİSADİ KALKINMANIN BAŞLATILMASI

Bir ülkede iktisadi kalkınmanın başlatılabilmesi birtakım çalışmaların varlığını gerekli kılar. Az gelişmiş ekonomilerde devletin yapacağı ilk iş, iktisadi kalkınmaya engel olan ekonomik ve sosyal faktörleri ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle iktisadi kalkınma çabası içerisinde olan bir ekonomi, öncelikle iktisadi kalkınmaya engel olan nedenleri tespit ederek bunların ortadan kaldırılması için çaba sarf etmelidir.

Ekonomik alanda yapılacak reformların başında vergi reformu gelmektedir. Bu reform kalkınmayı sağlıklı ve güvenilir kaynaklarla finanse etmek bakımından zorunlu olduğu kadar, sosyal alanda yapılması gereken reformları dolaylı bir şekilde gerçekleştirmek bakımından da önemlidir. Çünkü ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirebilmek için uygun bir vergi politikasının uygulanması gerekmektedir. Ülkelerin siyasi yapıları ve gelişmişlik derecelerine göre özellikle gelir üzerinden alınan dolaysız vergiler; vergi indirimleri, vergisel teşvik mekanizmaları ve vergi denetim mekanizmaları yoluyla ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergiler ise; tüketimin azaltılması, tasarrufların teşvik edilmesi ve yurtiçi sanayinin gelişmesine katkı sağlaması

³¹ İsmail TÜRK, **Maliye Politikası "Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri"**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, s.237

yönünden önemlidir. Diğer yandan; vergilerin ülkenin ekonomik şartlarına uygun, verimli, etkin ve vergilemede adaleti sağlayacak tarzda kullanımı da büyük önem arz etmektedir.

İkinci reform maliye ve kredi kurumlarının iktisadi kalkınmaya yardımcı hale getirilmesi mali piyasaların kurulup, geliştirilmesi ile ilgidir. Ekonomiyi iktisadi kalkındırma engellerinden kurtarmak, daha hızlı bir iktisadi kalkındırmaya kavuşturmak üzere ekonomide sermaye birikimini, üretilmiş üretim araçları stokunu artırmak gerekmektedir.

Devletin ulaştırma, haberleşme, doğal kaynakları işletme, sosyal sabit sermaye yatırımları yapma, kilit endüstriler kurma, özel sektöre öncülük yapacak ekonomik teşebbüsler oluşturma, ağır sanayiye önem verme gibi çeşitli alanlarda sarf edeceği önemli gayretler, ekonomik yapının süratle değişmesine, üretim gücünün artmasına dolayısı ile iktisadi kalkınmanın hızlanmasına yardım eder.

Sosyal alanda yapılacak reformların başında toprak ve tarım reformu gelmektedir. Böylece topraksız çiftçi toprağa kavuşturularak tarımsal üretimin organizasyonu ve teknolojisi değiştirilerek modernleştirilir.

Sosyal alandaki ikinci reform, orta sınıfın kuvvetlendirilmesidir. İktisadi kalkınma süratli ve sürekli bir ekonomik ve sosyal değişme demek olduğu için, iktisadi kalkınmanın ekonomik ve sosyal çalkantılara yol açmaması kendi kendine yeten orta sınıfın kuvvetlendirilmesine ihtiyaç gösterir.

Üçüncü reform, iktisadi kalkınma için ehliyetli, etkin bir kamu yönetiminin kurulmasıdır. Az gelişmiş ekonomiler kamu idarelerini, siyasi, sosyal ve ekonomik bir içeriğe kavuşturmak zorundadırlar. İktisadi kalkınmada en önemlisi iktisadi kalkınmayı harekete geçirebilmek için başlangıçta büyük hacimde yatırımların yapılması ve bu yatırımlar sayesinde ekonomilerin ilk kalkınma hızına kavuşturulmasıdır. Ayrıca, sadece tarımsal yapılı bir ekonomi iktisaden kalkınamaz diyen Prof.Galbraith iktisadi

kalkınmanın sanayileşmek olduğunu belirtmiştir. Bir ekonomi sanayileşirken önceliği ağır endüstriye vermelidir. Çünkü ağır endüstri enerji tüketir doğal kaynakları işletir, hammadde üretiminin artmasına neden olur. Bundan dolayı ağır endüstrinin iktisadi kalkınmanın motoru olduğundan bahsedilmektedir.

Yukarıda belirtilen reformlar yapılıncaya geriye ekonomik anlamda iktisadi kalkınma sorunu kalır. Bu da eskisine göre ekonomilerin gayrisafi milli hasıllarına oranla daha büyük oranda yatırım yapmaları ve kalkınma hızlarını eskisinden daha yüksek bir seviyede devamlı olarak gerçekleştirmeleri demektir. Öyle ise, iktisadi kalkınmayı harekete geçirebilmek için az gelişmiş ekonomiler başlangıçta büyük hacimde yatırımlar yapacaklar ve bu yatırımlar sayesinde ekonomilerini ilk kalkınma hızına kavuşturacaklardır.³²

1.4. İKTİSADİ KALKINMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İktisadi kalkınma, daha önce tanımını yaptığımız üzere, gelir düzeyi artan bir toplumun, ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan belli bir hayat seviyesine ulaşması, hayat standardının yükselmesi demektir. Bir ekonominin kalkınmasını etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bir ülkede teknoloji düzeyi, vergi sistemi, kamu idaresinin şeffaflığı gibi pek çok etken o ülkenin kalkınma yolunda yerini belirleyen göstergelerdir. İktisadi kalkınmayı belirleyen bu faktörleri ekonomik ve sosyal faktörler olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

³² TÜRK, a.g.e, s.239

1.4.1. Ekonomik Faktörler

1.4.1.1. Sanayinin Gelişmemiş Olması

Bir ülkede kalkınmayı etkileyen faktörlerin başında o ülkenin sanayileşme düzeyi önemli bir yere sahiptir. Az gelişmiş ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğu tarım kesiminde istihdam edilmekte ve bu durum gizli işsizlik kavramını karşımıza çıkarmaktadır. Tarım sektöründe çalışan fakat üretime yaptığı marjinal katkı sıfır düzeyinde olan gizli işsizlerin sanayi kesimine transferi, gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz etmektedir. Üretime katkısı olmayan atıl işgücünün tarım kesiminden sanayi sektörüne doğru istihdam akışı sağlandığında, tarımsal üretimde azalma yaşanmaksızın sanayi üretimi artacaktır. Kalkınma açısından sanayileşme itici bir güç olduğundan, sanayi kesimindeki üretim ve istihdam artışı gelişmekte olan ekonomilerin üzerinde durdukları önemli hususların başında gelmektedir.

1.4.1.2. Modern Teknolojinin Yetersizliği

Kalkınma için gerekli olan bir diğer unsur teknolojidir. Teknoloji hem üretim artışı hem de yaşam düzeyinin kolaylaştırılması açısından önem arz etmektedir. Sanayi üretiminin çıktığı düzeyi, üretimde kullanılan teknolojinin bir yansıması olduğu için gelişmekte olan ülkeler teknoloji düzeylerini arttırma eğilimindedirler. Bu ekonomiler kendileri teknoloji üretmeseler de teknoloji ithalatı sayesinde teknolojiyi kullanan ülkeler kategorisinde faaliyet göstermektedirler. Teknolojiye yapılan yatırım hem üretimde hem de toplumsal hayatta iyileşme sağladığından bir ülkede modern teknolojinin yetersiz oluşu üretim ve refah artışını olumsuz yönde etkilemekte ve kalkınmaya engel teşkil etmektedir.

1.4.1.3. Tasarrufların Yetersizliği

Bir ÷lkede bireyler, harcanabilir gelirlerinin önemli bir kısmını gıda, giyim, barınma gibi ihtiyaçlar için kullanmaktadırlar. Gelirin harcanan bu kısmına tüketim diyoruz. Harcanabilir gelirin tüketime ayrılmayan kısmı ise tasarrufları ifade etmektedir. Buna göre, harcanabilir gelirin tüketime ayrılmayan kısmına tasarruf denilmektedir. Bir ÷lkede sermaye stokunun artması, elde edilen net gelirden bir kısmının tüketilmeyip tasarruf edilerek net yatırımlara dönüştürülmesine bağlıdır.³³ O halde ekonomide tasarrufların yetersizliği sermaye stokunun artışını olumsuz yönde etkileyecek ve refah artışına engel teşkil edecektir.

1.4.1.4. Kredi Kurumlarının Organizasyon Eksikliği

Ekonomide yatırımların artması, büyüme ve istihdam açısından büyük önem arz etmektedir. Büyüyen ekonomiler yatırım artışını teşvik etmekte, buna uygun politikalar geliştirmekte ve uygulamaktadırlar. Bunların başında yatırımı teşvik edecek vergi politikaları, iyi bir yatırım ortamının temini ve yatırımı hızlandıracak faiz düzeyinin tesis edilmesi gelmektedir.

Ekonomide yatırım yapılabilmesi, fon arz ve talebine bağlıdır. Piyasada para talep edenler ile para arz edenler arasında kurulacak denge, faiz oranını belirlemektedir. Müteşebbisler yatırım kararı alırken fona ihtiyaç duyacaklarından oluşan faiz oranı müteşebbislerin yatırım kararını doğrudan etkileyecektir. Bunun yanında yatırım yapanlara fon kaynağı sağlayacak iyi bir kredi sisteminin de var olması ve kredi kurumlarının buna uygun örgütlenmesi, yatırım ve üretim düzeyinin artışını etkileyerek kalkınmayı hızlandıracaktır.

³³ Muhteşem KAYNAK, **Kalkınma İktisadı**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009, s.246.

1.4.1.5. Vergi Sisteminin Bozukluğu

Bir ekonomide gönüllü olarak yapılan tasarrufların düşük oluşu, beraberinde yatırımların da düşük düzeyde gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle zorunlu tasarruf olarak görebileceğimiz vergiler sayesinde ülkede büyüme ve refah artışı sağlanabilir. Devlet tasarrufları arttırmak için ya vergi oranlarını artırır, ya yeni vergiler koyar veya vergilendirilmeyen alanları vergilendirmeye çalışır. Bilindiği gibi vergi gelirleri kamu gelirlerinin en önemli kısmını oluşturmakta ve kamu yatırımlarının finansmanını sağlamaktadır.

Devlete gelir sağlamak vergi sisteminin fonksiyonlarından sadece biridir. Bunun yanında, gelir dağılımını düzeltmek, bireylerin çalışma arzu ve isteği üzerinde olumsuz etkiler yapmamak, fertleri daha fazla çalışma ve daha fazla üretimde bulunmaya yöneltmek gibi etkin bir vergi düzeninden beklenen başka görevler de vardır. Gelir, bireylerin çalışma isteği ve yatırım kararlarını geniş ölçüde etkileyen bir unsurdur. Vergi yoluyla gelirin büyük bir kısmı devlete transfer edilecek olursa, özel sektör yatırımlarının kalkınma hedeflerine uygun bir gelişme göstermesi imkansız hale gelir.³⁴ Bu nedenle vergi sisteminin düzensizliği iktisadi kalkınma önünde büyük engel teşkil etmektedir.

1.4.1.6. Ülkenin Ulaşım Ağının Gelişmemiş Olması

Bir ülkenin geniş coğrafyaya sahip olması ulaşım ağının iyi kurulmasını gerektirir. Ülkenin her noktasına aynı imkanların sunulması ya da üretilen bir ürünün tüm ülkeye dağıtımında iyi bir ulaşım ağına ihtiyaç duyulmaktadır. Kalkınma sadece ekonomik anlamda değil yaşamın pek çok alanında iyileşmeyi gerektirdiğinden ülkenin ulaşım ağının gelişmemiş olması

³⁴ Arif NEMLİ, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası**, Güryay Yayınevi, İstanbul, 1979, s.39.

bölgeler arasında refah farklılıklarına neden olabilmektedir. Örneğin ülkemizin doğusu ile batısı arasında bölgesel gelişmişlik düzeyi açısından farklılıklar mevcuttur. Bunun nedenlerinden biri ulaşım ağının yetersizliği olarak da görülebilir. Doğal koşullar, yol ve geçitlerin bulunmayışı bazı yerleşim birimlerinin yaşamını doğrudan etkilemekte söz konusu yerlerde yaşayan bireylerin hayatlarını zorlaştırmaktadır.

1.4.2. Sosyal Faktörler

1.4.2.1. Kamu İdarelerinin Etkin Çalışmaması

Kalkınma, bir ülkede sosyal, ekonomik, siyasi ve birçok alanda ilerleme yaşanması, halkın yaşam standardının yükselmesi anlamına gelmektedir. Bunu sağlayacak mekanizmanın kurulmasında şüphesiz devlete büyük rol düşmektedir. Kamu idarelerinin etkin çalışması, iktisadi kalkınma yolunda ilerleme kaydetmek isteyen bir ülke için büyük önem arz etmektedir. Çünkü kamu idarelerinin etkin çalışması, kalkınma düzeyinin de bir göstergesi niteliğinde kabul edilir.

1.4.2.2. Toplumsal Ahlak Açmazları (Rüşvet, Suistimal, Kaçakçılık)

Yolsuzluk konusu, özellikle ekonomik büyüme ve kamu harcamaları üzerindeki etkileri nedeniyle son otuz yıldan beri iktisatçılar, hükümetler ve uluslararası ekonomik kuruluşların en yoğun ilgi alanlarından birini oluşturmaktadır. Çürütücü ve yıkıcı etkisi nedeniyle *yolsuzlukla mücadele*, tüm dünyada devletlerin politika öncelikleri arasında ilk sıralarda yer almaya başlamıştır. Bu amaçla yolsuzluğun önlenmesi veya hiç olmazsa azaltılmasına yönelik olarak, yolsuzluğun kaynakları ve çözümleri konusunda çeşitli ülkeler için birçok araştırma yürütülmüştür.

Ekonomik açıdan yolsuzluğun önemi yatırım iklimi üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Öngörülebilir bir ekonomik ortam özel sektör açısından büyük önem taşımaktadır. Yatırımcılar, yatırımlarının ve girişimlerinin getirisini elde edebileceklerine ikna oldukları sürece yatırımlarını sürdürecektir. Yolsuzluk ve rüşvetin yaygın olması yatırımların getirileri konusunda belirsizlik doğuracaktır. İstikrarsız bir ekonomik ortam yatırım kararları üzerinde elbette ki olumsuz sonuçlar meydana getireceğinden bu durum kalkınmaya engel teşkil edecektir.³⁵

1.4.2.3. Yetersiz Eğitim

İktisadi kalkınma ile nüfus arasındaki ilişki hayati öneme sahip pek çok meselenin kaynağını oluşturmaktadır. Bu anlamda nüfusun nitelik açısından taşıdığı özellikler iktisadi kalkınmanın en önemli unsurlarıdır. Günümüzde, bir ülke nüfusunun eğitim ve sağlık açısından iyi olma hali yani beşeri sermayesi, bilginin kıt kaynak olarak ekonomik bir faktör olmasının artan önemine paralel olarak iktisadi kalkınmanın en önemli faktörü olarak değerlendirilmektedir.

Nüfusun niteliğinin artırılmasına yönelik harcamaları içeren eğitim ve sağlık gibi demografik yatırımların fiziki yatırımlara göre daha az verimli olduğu düşüncesi artık terk edilmektedir. Beşeri sermaye yatırımları olarak tanımlanan ve bireylerin bilgi ve becerilerini geliştirme aynı zamanda da sağlık açısından iyi olma haline yönelik olarak yapılan harcamaların büyük bir bölümü yatırım harcaması olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu harcamaların çoğu kişisel olarak gelir akımını olumlu yönde etkilediği gibi özellikle eğitim harcamaları makro ekonomik büyüklükleri olumlu yönde etkilemektedir. Nitekim eğitim yatırımları gelir dağılımındaki adaletsizliği düzeltmekte, işsizliği azaltmakta, verimliliği artırmakta, tarım ve sanayi sektörlerinin yeni

³⁵ Kadir KARAGÖZ, Murat KARAGÖZ, "Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları", **Sayıştay Dergisi**, sayı 76, 2010, s.6.

teknolojilere adaptasyonunu hızlandırmakta ve iktisadi kalkınmaya önemli destekler sağlamaktadır.³⁶

1.5. İKTİSADİ KALKINMANIN SÜRÜKLEYİCİ KUVVETLERİ

İktisadi kalkınmanın üç tür sürükleyici kuvvete ihtiyaç duyduğu kabul edilmektedir. Bunlar iktisadi kalkınma fikrine sahip olunması yani teorik yaklaşımlar, teknoloji ve nüfus olarak ifade edilebilir.

1.5.1. İktisadi Kalkınmaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Bir ülkede iktisadi kalkınmanın sağlanabilmesi için öncelikle iktisadi kalkınmaya yönelik bir bilincin oluşturulması fikrine dayanır. Buna göre az gelişmiş ekonomiler modern tekniğe hakim olmak üzere eğitim ve öğretime önem vermelidirler. Bu ekonomilerin kalkınabilmeleri içindeğer yargılarının ve sosyal değerlerin iş adamları lehine değiştirilmesi gerekir. Çünkü müteşebbisler kalkınmada kilit rol oynayarak sürecin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak o zaman az gelişmiş ekonomiler doğal kaynaklarını işleterek zenginleşme sağlayabileceklerdir.

Bir ülkenin iktisaden kalkınabilmesi için toplumun hemen her kesiminin kendi çıkarlarına ters düşse bile kalkınmayı arzulamaları gerekir. İktisadi kalkınma ortamının hazırlanması demek o ülkede güven ve asayişin sağlanması, insanların yazılı ve sözlü bir sözleşme yapmadan sözlerine inanarak sorumluluk duyguları taşımaları demektir.

³⁶ Abdurrahman KAR, "Nüfus Artış Hızının Düşürülmesi İktisadi Kalkınmayı Arttırır mı?", **Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi** sayı 32, s.3.

1.5.2. Teknoloji

Teknoloji iktisadi kalkınmayı sağlayacak sürükleyici kuvvetlerin başında gelmektedir. Bir ekonomide iktisadi kalkınma sürecinde üretimin artışı teknoloji ile doğrudan ilişkili olduğundan ülkelerin sahip olduğu teknoloji düzeyi de kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önem arz etmektedir. Ancak kalkınmayı sağlamak için esas olan modern teknolojiye sahip olmak değil, modern teknolojiyi kullanabilmektir.

1.5.3. Nüfus

İktisadi kalkınma harekete geçtikten sonra, bu kalkınmanın devamında nüfus sürükleyici bir kuvvet haline gelmektedir. Çünkü nüfus bir yönüyle ekonomik pazar, diğer yönüyle iş gücüdür. Örneğin ikinci dünya savaşından sonra hızlı kalkınan Japonya, İtalya, Batı Almanya gibi ülkelerde nüfus, ücretler genel seviyesinin düşük kalarak müteşebbislerin kazançlarının artması ve müteşebbislerin kazançlarını yatırımlarına aktarabilmeleri bakımından önemli rol oynamıştır. Bunun sonucunda işgücüne olan talep artmış, işgücünün teknik bilgi düzeyinin hizmet içi eğitimlerle geliştirilmesi sağlanmıştır. Bu durum üretimin yükselmesine ve reel gelirin artmasına neden olmuştur.

1.6. İKTİSADİ KALKINMA HIZINI SINIRLAYAN KONULAR

İktisadi kalkınma, iktisadi gelişme ile karıştırılan bir kavram olduğu için öncelikle iktisadi kalkınma ve iktisadi büyüme tanımlarını yapmak gerekir. Daha öncede belirtildiği gibi iktisadi büyüme; mevcut olan üretimin ve kişi başına düşen gelirin artırılmasını amaçlar. Üretimin nicel boyutuyla, GSYİH'da görülen artışla ilgilidir. İktisadi kalkınma ise mevcut olan üretimin hem nicel hem de nitel olarak büyüyüp, gelişmesini ifade etmektedir. Üretimin

ve kiři bařına dūřen gelirin artırılmasının yanında, sosyo-kūltūrel yapının da deęiřmesi ve yenilenmesini içeren bir kavramdır.

Ekonomik bŸyūme geniş anlamıyla, “ūlke ekonomisinin iřgŸcŸ, tabii kaynaklar, teçhizat gibi temel değişkenlerinde adam başına daha yŸksek bir reel hasıla sağlayacak şekilde gŸvde ve hacim genişlemeleri” olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik kalkınma ise, ekonomide belli bir zaman dilimi içerisinde meydana gelen miktar artışlarının yanında iktisadi ve sosyal yapıda meydana gelen değişimleri kapsayan bir kavramdır.³⁷

Kalkınmayı yaratan başlıca unsurlar; sermaye birikimi, tasarruf gŸcŸ, tŸketim davranışları, Ÿretim miktarı, teknolojik gelişme dŸzeyi, doğal kaynaklar, nŸfus artış oranı, kurumsal yapı ve kaynakların dağılımı gibi temel faktŸrlerden oluşmaktadır. Anılan faktŸrler, aynı zamanda ekonomide milli gelirin artışını etkileyen unsurlardır. Azgelişmiş Ÿlkelerin taşıdıkları Ÿzellikler çerçevesinde, sŸz konusu faktŸrler, hem birbirini etkilemekte, hem de milli gelirdeki artışı, yani kalkınma hızını belirlemektedirler. Kalkınma hızı da Ÿlkenin ihtiyaı olan finansman miktarının çerçevesini çizmektedir. Diğer bir değişle, azgelişmiş Ÿlkelerde, kalkınma hareketi içinde istenilen kalkınma dŸzeyine ulaşılabilmesi için gerekli finansman ihtiyaını “ekonomik kalkınma hızı” gŸstermektedir.³⁸

Kalkınma, ekonomik kalkınmanın yanında toplumsal kalkınmayı da amaçlar. Kişi başına dŸřen geliri artırmaya çalışır. Kişi başına dŸřen gelir arttıa ve kişiler arasında adaletli, dengeli bir dağılım olduğa, halkın refah dŸzeyi de yŸkselecektir. Artan gelir de yatırımlara yansıyacak, bŸylece Ÿlkenin sermaye birikimi artacaktır. Girişimciler yatırımlarını Ÿretim hacmini artırmak için yaparlar. Bu Ÿretim artışlarından elde edilen mallar, i ve dış pazarlarda satılarak kazanç elde edilir. Bu pazarlarda Ÿlkelerin maddi

³⁷ SŸveyda GŸLERYŸZ; “Ekonomik BŸyūme ve Ekonomik Kalkınmanın Tanımı ve İki Kavramın Karşılaştırılması”, **Vergi DŸnyası**, (Yıl: XVII), S.195, Kasım 1997, s.18.

³⁸ Emine KARADUMAN; **Ekonomik Kalkınmada Finansman ve Organizasyonu**, **Maliye ve GŸmrŸk Bakanlığı Araştırma**, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No:1993/328, s.27.

zenginliklerini artırmak istemelerinin bir nedeni ülkelerarası yarışta önde gelmek, diğeri ise halkının refah düzeyini artırmak olacaktır. Ülkeler, gelişen teknolojilerle ve gelişen üretim araçlarıyla mal üretip verimliliği artırmak, bir yandan da halkının refah düzeyini yükseltmeyi amaçlamaktadırlar.

Kalkınma ölçüsü olarak kullanılacak ekonomik ve sosyal ölçütler şunlardır.³⁹

- 1) **Ekonomik ölçüler:** Milli gelir düzeyindeki reel artış, kişi başına düşen reel milli gelir artışı, gelir dağılımı gibi...
- 2) **Sosyal ölçüler:** Okuma-yazma oranı, bebek ölüm oranları, kişi başına düşen doktor sayısı, kişi başına düşen protein miktarı, okullaşma oranı, nüfus artış oranı, kitap, gazete, dergi okuma oranı, kişi başına kağıt tüketimi gibi...

İktisadi kalkınmayı oluşturan bu ölçütlerin yokluğu, kalkınmayı engeller. Ekonomik engeller ülkenin (genellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde) ekonomik eksikliklerinden doğan engellerdir. Ülkenin yatırım, üretim yapması için yeterli finansmanı sağlayamamasıdır. İşgücü kalifiye işgücü değildir. Üretim teknolojilerinin ve gelişmiş üretim tekniklerinin kullanılamaması, bu yüzden de dış pazarda rekabet edemeyip, ülkenin iktisadi kalkınmasının engellenilmesidir. Sosyal engel ise toplumun içinde bulunduğu durumdur. Zengin kesimin az, fakir kesimin çok, orta kesimin yok denecek kadar az olup, sosyal sınıfların aralarındaki iletişimin kopuk olmasıdır. Böyle bir ekonomide yatırımlar az olduğu için ekonominin gelişmesi ve sosyo-kültürel gelişimin olması mümkün değildir.

İktisadi kalkınmayı sınırlayan başka bir olguda gelişmemiş ya da gelişmekte olan ekonomilerdir. Bu tip ekonomilerde kalkınma hızı tarıma bağlıdır. Tarım sektöründe gelişme hızı o kadar küçüktür ki, müthiş bir

³⁹ GÜLERYÜZ; a.g.m. s.19.

gelişim gösterse bile bu ekonomi içerisinde çok küçük bir pay olarak kalacaktır.

Ekonomideki nitelikli işgücü açığı da iktisadi kalkınmayı sınırlar. Nitelikli işgücünün az olması ya da genç nüfusun azlığı üretim yapılırken, üretimin yavaş ve kalitesiz yapılmasına yol açar. Kalitesiz ürünlerle pazara çıkmak ise kar yerine zarar getirir, rekabet etme gücünü ortadan kaldırır.

İktisadi kalkınmanın finansman ihtiyacı vardır. Kamu hizmetlerinin gelişmesi, teknolojiye yararlanma, araştırma ve geliştirme hizmetleri, tarıma teknik yardım ciddi bir finansman gerektirmektedir. Bu finansman ihtiyacını karşılayamayan ekonomiler iktisadi kalkınmayı tam olarak gerçekleştiremezler.

1.7. VERGİ KAVRAMI VE AMAÇLARI

1.7.1. Vergi Kavramı

Devlet; kamusal ihtiyaçlarını, kamusal mal ve hizmetlerle, kamu harcaması yaparak karşılamaktadır. Devletin, kamu harcamalarını karşılamak için kamu geliri elde etmesi gerekir. Kamu geliri elde etmenin en etkin yolu ise vergilendirme sistemidir. Devlet kamusal mal ve hizmet üretebilmek için vergi toplamaktadır. Vergi, devletin ya da yetkili kıldığı kamu kurum ve kuruluşlarının, kamu ihtiyaçlarını karşılamak için kanuna dayanarak, gerçek ve tüzel kişilerden ödeme gücüyle orantılı aldığı ödemelerdir.

Vergi, devletle vatandaş arasında kuvvetli bir bağıdır. Vergi devletin vazgeçemeyeceği önemli bir gelir kaynağıdır. Vergi olmadan bir devletin

ayakta kalmasına ve bir halkın siyasi bir topluluk haline gelmesine imkan yoktur.⁴⁰

Vergi kanunlara dayanır. T.C. Anayasası'nın 2. maddesi, 10. maddesi ve esas olarak 73. maddesinde vergi konusuna değinilmiştir. Anayasa'nın 2. maddesi Türkiye Devleti'nin sosyal bir devlet olduğunu belirtir. Türkiye'nin sosyal bir devlet olması demek, gelir adaletini sağlamak, geliri dengelemek demektir. Bir bakıma zenginden alıp, yoksula vermektir. Anayasa'nın 10. maddesi ise herkesin kanun önünde eşit olduğunu söyler. Bu madde de verginin herkesten alınacağı, kimseye ayrıcalık yapılmayacağını belirtir. Anayasamızın vergileme konusunda doğrudan hükümler ortaya koyan maddesi 73. maddedir. Bu madde hükmü aşağıda yer almaktadır:

“Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konular, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflik, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapma yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilebilir.”

Vergi anayasa tarafından düzenlenmiş, devletler için olmazsa olmaz bir gelirdir.

⁴⁰ Ahmet KAYAN; “Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar”, **Maliye Dergisi**, S.135, Eylül-Aralık, 2000, s.80.

1.7.2. Verginin Amaçları

Vergi mükelleften temel olarak, kamusal ihtiyaçları karşılamak için toplanır. Vergilendirmenin en önemli nedeni bu olmasına rağmen, tek amacı değildir. Verginin mali, sosyal ve ekonomik (fiskal ve ekstra fiskal) amaçları bulunmaktadır. Şimdi bunlardan bahsedelim.

1.7.2.1. Mali Amaç

Ülkelerin gelişmesi ve çağdaş bir yapıya kavuşmasıyla beraber devlete düşen görevler de hızla artmış ve çeşitlenmiştir. Bu görevlerin yerine getirilmesi kamu hizmetleri şeklinde olmaktadır. Devletin ekonomik ve sosyal amaçlarla sunduğu kamu hizmetleri, kamu harcamaları yoluyla gerçekleştirilmelidir. Kamu harcamalarının finansmanı ise kamu gelirleriyle, diğer bir ifadeyle (kamu gelirleri içinde önemli paya sahip olan) vergilerle sağlanmaktadır. Dolayısıyla verginin amaçlarından biri, devletin üstlendiği kamu harcamalarının finansmanının sağlanmasıdır. Böylece verginin mali amaçları ortaya çıkmaktadır.⁴¹

Verginin geleneksel ve değişmeyen amacı devlete gelir sağlamaktır. Bu itibarla bir verginin asıl olarak hazineye bol ve sürekli gelir temin etmesi gerekir. Bu işlevi yerine getirmeyen bir vergi, vergi niteliğini kaybetmektedir.⁴²

Devlet kamusal ihtiyaçları karşılamak için vergi almaktadır. Her gerçek veya tüzel kişi kazandığı miktarla doğru orantılı olarak devlete vergi ödemelidir. Devlet ödenen bu vergilerle kamu ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Vergiler ödeme gücüne göre karşılıksız alınmaktadır. Verginin mali amacının yerine getirilmesi için vergi tarifelerinin artan oranlı uygulanması, vergi

⁴¹ Haydar Lütfü EJDER; "Verginin Mali Amaçları ve Oransal Yapı", **Vergi Sorunları Dergisi**, S. 158, Kasım, 2001, s.139.

⁴² Selahattin TUNCER; **Vergi Hukuku ve Uygulaması**, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 2003, s.119.

kaçakçılığının en aza indirilmesi için tedbirler alınması, vergilendirme konusunda halkın bilinçlendirilmesi ve vergi daireleri ile mükellefler arasındaki ilişkilerin en iyi düzeyde sağlanması gerekmektedir.

1.7.2.2. Ekonomik Amaç

Verginin amaçlarından biri de ekonomik amaçtır. Verginin ekonomik amacı ile korumak ve geliştirilmek istenilen alanlar için vergi teşviki, önlenmek istenen alanlar için ise vergi ağırlaştırılması yapılarak, vergi iktisat politikasının bir aracı olarak kullanılmaktadır.

Vergilerin ekonomik etkilerinin analizi, literatürde, daha çok vergi indirimleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Arz yönlü iktisat politikası olarak adlandırılan bu sürecin temel karakteri Haldun-Laffer etkisi ile açıklanmaktadır. Buna göre, vergi indirimlerinden beklenen sonuç, ekonomik birimlerin kararlarını etkileyerek özellikle toplam üretim ve vergi gelirlerinde artış sağlamaktır.⁴³

1.7.2.2.1. Yatırımları Teşvik Etmek Amacı

İktisaden gelişmekte olan bir ülkenin, gelişmek için yatırım yapması kaçınılmazdır. Bir ülkede iktisadi yatırımlar ne kadar çok olursa ülke o kadar zenginleşir, dış pazarla rekabet edebilir bir düzeye gelir. Bu faydaların yanı sıra, ülkemizde de büyük sorun olan işsizlik sorunu gibi sosyal sorunlara da çare olur. Devlet gelişim sağlamak için verginin ekonomik amaçlarından biri olan yatırımları teşvik etmek amacını kullanabilir. Vergi oranlarını düşürerek,

⁴³ Mehmet DURKAYA, Servet CEYLAN; "Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme", **Maliye Dergisi**, S. 150, Ocak-Haziran, 2006, s.80.

yatırım maliyetlerini ucuzlatarak ve yatırımdan sağlanacak kar oranını artırarak yatırımların sayısını yükseltebilir.

Vergilerle, yatırımlardan elde edilen getirinin bir bölümünün kamuya transfer edilmesi yatırımlar üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Yatırımların da doğrudan ekonomik büyüme ile olan ilişkisi, özellikle büyüme politikalarında vergi indirimlerine dikkatleri çekmektedir. Çünkü vergi indirimleri her şeyden önce vergi olarak ödenmesi gereken kaynakların, yatırımları besleyen tasarruflara dönüşmesini sağlamaktadır. Bu yönüyle potansiyel yatırım fırsatları için mali avantajlar ortaya çıkarmakta, yeni yatırım projeleri için girişimcileri cesaretlendirmektedir. Buna, vergi indirimlerinin kullanılabilir geliri artırması olgusu da eklendiğinde, yatırım artışına bağlı ekonomik büyüme sürecinde vergi indirimlerinin etkili olabileceği söylenebilir. Hatta Arz İktisadı'nda vergi indirimlerinin yatırımlar üzerindeki etkilerinin Keynesyen teorinin aksine kamu harcamalarındaki artıştan daha büyük olduğu öne sürülmektedir.⁴⁴

1.7.2.2.2. Üretimi ve Tüketimi Teşvik Etmek ya da Kısıtlamak Amacı

Vergiler doğrudan ya da dolaylı olarak üretilen malın maliyet veya satış fiyatını etkileyerek hem üretimi, hem tüketimi belirlerler. Bir malın üretilmesi isteniyorsa onun üzerindeki vergi yükü azaltılıp, üretilmesi istenmiyorsa vergi yükü artırılarak üretim üzerindeki kontrol sağlanır. Örneğin, ithalat vergileri artırılarak, iç üretimin artması sağlanabilir. Böyle bir durumda hiç kimse dışarıdan mal ithal etmek istemeyecektir. Yüksek vergiler ödemektense, üretim yapmayı tercih edeceklerdir. Böylece, devlet izlediği bu yolla üretimi teşvik etmiş olacaktır.

⁴⁴ DURKAYA, CEYLAN; a.g.m. s. 81.

1.7.2.2.3. Ödemeler Dengesini Düzenlemek Amacı

Bu amaç ekonomik bakımdan önemlidir. Sermaye dar boğazının giderilmesi için yurda yabancı sermaye girişini amaçlamaktadır. Vergi politikaları; ihracat, döviz girişi ve yabancı yatırımı özendirilirken, ithalatı ve döviz kaybettirici işlemler kısıtlamaktadır.

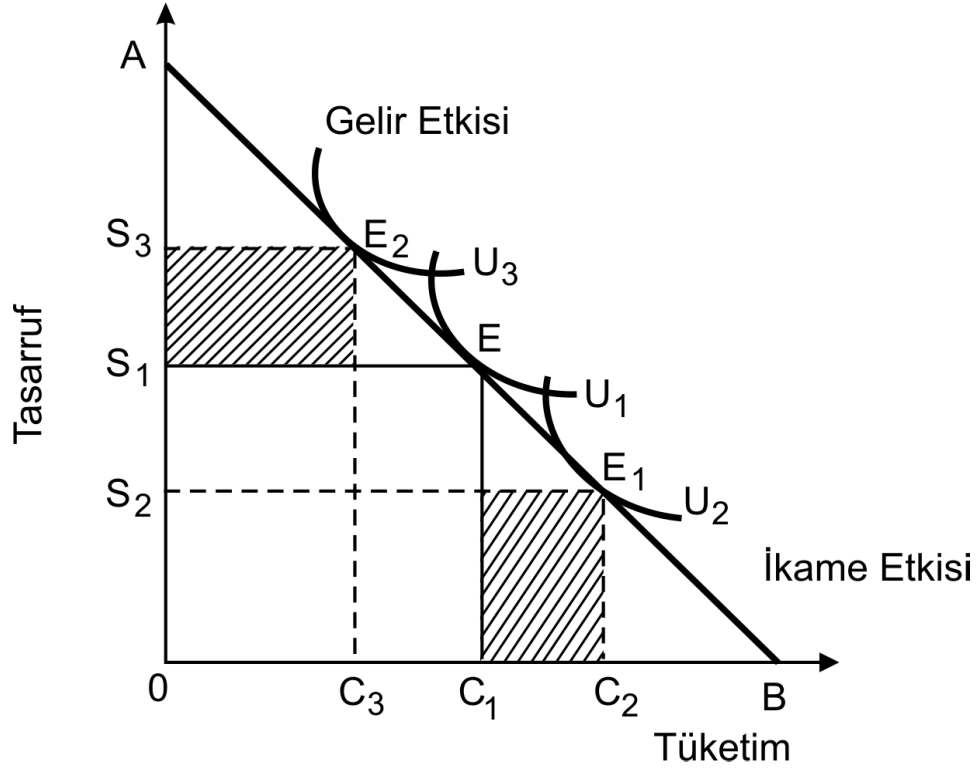
1.7.2.2.4. Tasarrufu Teşvik Etmek Amacı

Vergi politikalarıyla tasarruf yapılması sağlanıp, bu tasarrufların işletilmesi ya da istenilen alana yatırım yapılması sağlanabilir Uygulanan vergi politikasının tasarruf arzı üzerinde olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Yatırıma yönelik tasarrufu teşvik etmek için gelirden çok harcamaların vergilendirilmesi gerekir.

Kamu sektörünün, özellikle makroekonomik istikrarsızlık dönemlerinde, ekonomideki nispi öneminin artması, sektörün kaynak talebini artırmaktadır. Bu durum ödenen vergilerde de artışa yol açmakta ve bu yönüyle tasarruf arzı üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Vergilerin hangi türünün tasarruflar üzerinde olumsuz etkilerde bulunduğu konusunda tartışmalar odaklansa da, ağırlıklı olarak faiz, kar payı ve hisse senedi sermaye kazancı gibi tasarruf unsurlarından vergi alınması, dikkatleri gelir vergisi üzerine çekmektedir.⁴⁵

Vergilerin tasarruf arzı üzerindeki etkileri aşağıdaki grafik üzerinde gösterilmiştir.

⁴⁵ DURKAYA, CEYLAN; a.g.m. s. 80-81.

Şekil 1. Vergi İndirimlerinin Tasarruf Üzerindeki Etkileri

Şekilde yatay ekseninde tüketim, dikey ekseninde ise tasarruf gösterilmiştir. Başlangıçta bireyin U_1 kayıtsızlık eğrisinin bütçe doğrusunu kestiği E noktasında gelirin OC_1 kadarını tüketmeyi, buna karşın C_1B kadarını tasarruf etmeyi yeğlediğini varsayalım. Gelir vergisi indirimi neticesinde bireyin U_1 kayıtsızlık eğrisinden sağa veya sola doğru kayması muhtemel olacaktır. Birey, vergi indirimi neticesinde artan gelirinin tamamını cari dönemde veya gelecek dönemde tüketmek tercihini yapmak durumunda kalacaktır. Vergi indirimleri, cari dönemde geliri kullanmanın, yani tüketimin maliyetini artırabilir. Zira geliri gelecekte kullanmakla birey, geçen dönem arasında faiz, kar payı şeklinde bir ek gelir elde edecektir. Bu düşünceyle bireyler, gelirlerinin bir kısmını veya tamamını gelecek dönemde tüketmek üzere tasarruf etmeyi yeğleyebilir. Bu "gelir etkisi"dir. Şekilde bireyin bu tercihte bulunması halinde denge noktası E den E_2 ye kaymıştır. Bu durumda tüketime ayrılan miktar, C_1-C_3 kadar azalmış; tasarrufa ayrılan miktar ise S_1-S_3 kadar artmıştır. Bunun yanı sıra, bireyler vergi indirimi neticesinde artan

gelirleri dolayısıyla marjinal tüketim eğilimlerini artırabilirler. Vergi indirimlerinin bu ikinci etkisi ise ikame etkisidir. Arz yönlü vergi politikasını savunanlar bu iki etkiden gelir etkisine önem vermektedir.⁴⁶

1.7.2.2.5. Ekonomik İstikrarı Sağlamak Amacı

Ülkelerde kimi zaman ekonomik istikrar bozulabilir. Ülkedeki fiyat düzeyinin artıp, para düzeyinin düşmesiyle enflasyon; ülkenin milli para biriminin diğer ülkelerin para birimi karşısında değer kaybetmesiyle de devalüasyon yaşanabilir. Bu gibi durumlarda ekonomik istikrarı sağlamak için vergi sistemi kullanılır. Ekonomik istikrarın sağlanmasını, klasik ve modern teori bakımından incelenmektedir.

Klasik teoriye göre; konjonktürün daralma dönemlerinde vergi gelirlerinin azalması sonucu bir bütçe açığı ile karşılaşıldığı zaman, kamusal gelirlerin çoğaltılması yoluyla bütçe denkliğinin korunması gerektiği savunulur. Refah dönemlerinde ise, vergi gelirlerinin artması sonucu ortaya çıkan bütçe fazlalıklarını önlemek için, vergi yüklerinin azaltılması esastır. Çünkü, klasik teori denk bütçe anlayışının savunucusudur. Bütçe denkliği de bu şekilde konjonktüre paralel bir vergi politikası izlemek suretiyle sağlanmaktadır.

Modern teoriye göre; konjonktüre paralel vergi politikası, konjonktürel dalgalanmaları hafifletmez, aksine daha da şiddetlendirir. Çünkü; daralma dönemlerinde vergi yükünün artırılması, toplam talebi daha da kısarak, deflasyonist eğilimlerin hızlanmasına neden olacaktır.

⁴⁶ Coşkun Can AKTAN; “**Arz Yönlü Vergi Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, İzmir 1989, s. 82.

Aynı şekilde, refah dönemlerinde vergi yükünün azaltılması, toplam talebi daha da artırarak, enflasyonist eğilimlerin hızlanmasına neden olacaktır.⁴⁷

1.7.2.2.6. Ekonomik Yapıyı Değiştirmek Amacı

Verginin ekonomik yapıyı geliştirmek amacı ile yatırımlar teşvik etmek amacı aynıdır. Sermaye ortaklıkları, kooperatifler, kamu iktisadi teşebbüsleri v.b. işletme türlerine vergi kolaylıkları sağlayarak bu tür şirketlerin güçlenmesi ve gelişmesi sağlanabildiği gibi, ağır vergilerle bu tür şirketlerin yok olması sağlanabilir. Vergi sistemi bir ülkedeki ekonomik yapıyı değiştirebilir.

1.7.2.2.7. Boş Kapasiteyi Önlemek Amacı

Kullanılan kapasite için normalin üstünde sağlanan kazançların vergilendirilmesi, boş kapasitenin kullanılmasını teşvik etmek için önerilen vergi politikası aracı olmuştur.

1.8. VERGİNİN GELİŞİMİ

Vergi çok eski zamanlardan beri kullanılan bir sistemdir. Verginin başlangıcı devletin başlangıcıyla ortaya çıkar. Verginin gelişimi teorik ve uygulama açısından aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

⁴⁷ Zeynep ARIKAN; “**1980 Sonrası Türk Vergi Politikasının Plan Hedefleri Açısından Değerlendirilmesi**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1988, s.7-8.

1. 8.1. Teorik Açıdan Verginin Gelişimi

Vergi teorileri devletin vergiyi kimden ne kadar, nasıl ve niçin alacağını açıklamaya çalışan bilimsel disiplinlerdir. Vergi teorileri aynı zamanda verginin meşruiyet temellerini ortaya koymaya çalışmıştır.⁴⁸

Yaklaşık olarak 1950' lere kadar kamu maliyesinin konusunu sadece vergiler oluşturmuştur. Vergilemeye yüklenen işlevlerde dönemleri itibariyle değişmeler göstermektedir.

Keynesyen İktisadın ortaya çıkmasıyla birlikte tam istihdam ve büyümeyi sağlamak için fonksiyonel maliye gündeme geldi. Bu anlayışa göre vergiler maliye politikasının bir aracı olarak görülmeye başlandı.⁴⁹

Vergi dayanağı, faydalanma teorisi ve egemenlik teorisi olmak üzere ikiye ayrılır. Faydalanma teorisi, vergilemenin basit amacını konu alır. İnsanlar kamu hizmetinden yararlandıkları için kamu harcamalarından da sorumlu oldukları mantığına dayalıdır. Egemenlik teorisi ise, egemen olanın devlet olduğu düşüncesiyle hareket etmektedir. Egemen olan devlet halkın ödeme gücüne bağlı vergi koyar, halk da bu vergileri öder.

1. 8.2. Uygulama Açısından Verginin Gelişimi

Vergi gelişimi toplumsallaşmayla birlikte ortaya çıkmıştır. Eski dönemlerden beri uygulanmaktadır. Mezopotamya'da, Eski Mısır'da, Filistin'de, Eti'lerde çeşitli vergi biçimlerinin kullanıldığı eski belgelerden anlaşılmaktadır. Mısır ve Mezopotamya'da kamuya ait taşınmazları

⁴⁸ KAYAN; a.g.m. s.80.

⁴⁹ Abdullah MUTLU; **Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2009/390, Ankara, 2009, s.8.

kullanan kişiler bazı aynı vergiler ödemeye ya da belli bedensel mükellefiyetleri yerine getirmeye mecbur olduğu gibi, özel topraklardan elde edilen üründen de, daha sonraki yüzyıllarda İslam vergi sisteminde “aşar” adını alacak mükellefiyete benzer bir pay ödenmesi zorunluluğu vardı. Bu arada belli yörelerde “baş vergisi” de devlete gelir sağlayan önemli bir gelir kaynağı olarak kullanılıyordu.⁵⁰

Bütün ortaçağda krallar, ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü kendi gelirleriyle karşılamaktaydılar. Bu dönemde vergi, ancak istisnai olarak başvuru bir kaynaktı. Vergi, eski bir kurum olmakla birlikte, Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra özü değişime uğramış ve bir malikâne geliri şekline dönüşmüştür. Hükümdarlar kendi arazilerinden, yönetimlerindeki kuruluşlarından, sırf mülkiyetini üzerlerinde tuttıkları topraklarından aldıkları paylarla ülkeyi yönetmişlerdir. Ancak devletler büyüdükçe, daha fazla başvurmak gereği ortaya çıkmıştır. XVII. Yüzyılda vergi, devlet ihtiyaçlarına cevap veren başlıca bir finansal kaynak şekline gelmiş, bu yüzyılda vergi, normal bir gelir niteliği kazanmış ve malikâne gelirleri önemini kaybetmiştir. Vergilemeye gidilmesinin en önemli tarihi nedenleri arasında; ülkenin dıştan gelecek tehlikelere karşı korunması, iç güvenlik ve adalet hizmetlerinin görülmesi için gerekli harcamalara finansman sağlanması yer almaktadır. Ayrıca, sömürgelere yönelik olarak, dış yönetim alanındaki gelişmeler ve çözümlenmesi gerekli sorunlar da ek finansal kaynak ihtiyacı yaratmıştır. Bu anlayışın geçerli olduğu, sanayi devriminden önceki yıllarda görülen vergileme biçimi; refahın toprak mülkiyetine bağlı olduğu görüşünün bir sonucu olarak, mülk vergilemesi yönünde olmuş ve ayrıca dolaylı vergi uygulamaları geniş yer tutmuştur. Ekonomik, siyasi ve mali alanlardaki gelişmelerin bir sonucu olarak, XVIII. yüzyılın sonlarında İngiltere’de geçici bir dönem için gelir vergisi uygulamaya konulmuş, bazı ara vermeler dışında ve duyulan

⁵⁰ Özhan ULUATAM, Yaşar METHİBAY; **Vergi Hukuku**, 5. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001, s.18.

finansman ihtiyacının sonucu olarak, gittikçe yaygınlaşan bir şekilde bu verginin uygulanması sürdürülmüştür.⁵¹

Türkiye’de de verginin Osmanlı zamanından beri alındığı görülmektedir. Osmanlı Devleti İslam dinine dayanan teokratik bir devlettir. Kurallar yasalar tarafından değil padişah tarafından koyuluyordu. Osmanlıda vergiler şer’i vergiler ve örf’i vergiler olarak ikiye ayrılırdı. Şer’i vergiler; İslami kurallar çerçevesinde uygulanan bazı vergilerden oluşmaktaydı. Şer’i vergiler arasında; zekât, mahsulden alınan devlet hissesi niteliğinde bir vergi olan “aşar (öşür)”, fethedilen ülkelerde, bir kısım kişilerden, ellerinde bırakılan topraklardan devlet hissesi olarak alınan iktisadi değerleri ifade eden “haraç”, Müslüman olmayan ahaliden askerlik hizmeti yapmamalarına karşılık olarak alınan bir vergi olan “cizye” örnek olarak belirtilebilir. Örf’i vergiler ise, genel olarak, ele geçirilen ülkelerde uygulanmakta olan vergilerin, uygulanmasına devam olunması olarak ifade edilebilir. Örf’i vergiler arasında; gelire ihtiyaç duyulduğu zaman olağanüstü koşullar nedeniyle alınan “avarız vergisi”, sahip olunan varlık ve kazanç gibi unsurlar esas alınarak uygulanmış olan “ancemaatin vergisi”, bina vergisi niteliğinde olan “musakkafat vergisi”, askerlik hizmetinden muaflik için alınan “bedel-i askeri”, 18 yaşının üzerindeki erkek nüfustan alınan “baş vergisi” ifade edilebilir.⁵² Görüldüğü gibi Osmanlı devleti kanunlardan yetki almayan, padişahın isteği doğrultusunda toplanan bir vergi sistemine sahipti. Vergilerin yasal yollarla alınmaması halkın isyanlarıyla sonuçlanıyordu.

Osmanlıyla başlayan vergi sistemimiz cumhuriyet dönemiyle devam etti. Cumhuriyet döneminde, Osmanlıdaki vergiler yasal bir zemine dayandırıldı.

⁵¹ Abdurrahman AKDOĞAN; **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, 10. Baskı, Ankara, 2005, s.121-122.

⁵² Abdurrahman AKDOĞAN; **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**, Gazi Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 2009, s.174-175.

1949 yılından sonraki dönemde, Türk Vergi Sisteminde önemli değişikliklerin yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu değişikliklerle, eski vergi sistemi terk edilmiş, onun yerine daha modern ve çağdaş vergi sistemlerine yaklaşan bir vergi sistemi uygulamasına geçilmiştir. Yeni kabul edilen Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Vergi Usul Kanunu ile diğer vergi kanunları; ekonomik yönden gelişmiş ülkelerin vergi kanunlarıyla kıyaslanabilecek seviyede olmasına rağmen, bu vergilerin Türkiye'deki ekonomik yapıya yöneltilen eleştirilerin birçoğunda bu hususa rastlanmamaktadır. Her şeye rağmen, Alman Gelir Vergisi Kanunu örnek alınmak suretiyle hazırlanmış olan Türk Gelir Vergisi Kanununun, Türk Vergi Sistemi içindeki önemi açık bir şekilde ortadadır.

1.9. GELİŞMEKTE OLAN EKONOMİ KAVRAMI

Gelişmekte olan ekonomi kavramı nispeten yeni bir kavramdır. Önceleri az gelişmiş olarak adlandırılırken, bu terimin durağan bir durum göstermesi ve aşağılayıcılığından dolayı, az gelişmiş ekonomi yerine gelişmekte olan ekonomi kavramı kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ekonomiler sanayi sektörüne geçiş yaparak, dış pazarlarını güçlendirip, iktisadi kalkınma sağlamak isteyen ülkelerdir. Toplam geliri ile kişi başına düşen gelirin artması ve bu arada ülke ekonomisinin yapısal gelişmesi hedeflerindedir. Bu konudaki temel ölçüler, sanayinin tarım sektöründen büyük olması, kırdan kente göçlerin yaşanması, ihracatta tarım ürünlerinin nispeten önem kaybedip, sanayi ürünlerinin önem kazanmasıdır.

1.10. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN ÖZELLİKLERİ

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler deyimi, genellikle kişi başına reel gelir düzeyi düşük olan toplumlar için kullanılır. Günümüzde

gelişmiş ülkelerin düzeyine ulaşamamış olan bu ülkeler, yapılarındaki kalkınma engellerini aşıp, hızla gelişme arzusu ve çabası içindedirler. Azgelişmiş ülkeler ve yöreler yeryüzünde oldukça yaygındır. Oysa gelişmiş ülkelerin sayısı azdır. Sayıları çok olan düşük gelirlili ülkeler, birbirlerinden farklı tarihi, kültürel, sosyal, ekonomik, politik özellikler taşımaktadır. Bu çeşitliliğe karşın, azgelişmiş ülkelerin ortak yanları da bulunmaktadır.⁵³

Gelişmekte olan ekonomilerin bu ortak yanlarını, kişi başına milli gelirin düşük olması, tarımsal işgücünün fazlalığı, hızlı nüfus artışı, işsizlik, girişimci azlığı ve kamudaki gelişmelerin yetersiz olması şeklinde çoğaltabiliriz.

Gelişmekte olan ekonomilerde kişi başına düşen milli gelir daha düşük düzeydedir. Milli geliri artırmak için bu ekonomiler daha fazla üretim yapmak, yatırımları arttırmak ve sermaye birikimlerini çoğaltmak için uğraşmaktadırlar. Sermaye birikiminin çoğalması ise üretim ve üretimin verimliliğinin artmasına, böylece de kişi başına düşen gelirin artmasına neden olacaktır.

Milli gelirin yükseltilmesi yanında, diğer önemli bir konu da gelir dağılımıdır. Gelir dağılımı, milli gelirin kişi, gruplar veya üretim faktörleri arasında bölünmesidir. Gelirin kişiler, aileler, tüketiciler v.s. arasındaki dağılımına kişisel dağılım, üretim faktörleri arasında dağılımına ise, fonksiyonel dağılım denmektedir. Kişisel dağılım analizi Neo-Klasik Teoriye dayanan refah ekonomisi kavramı ile ortaya çıkmış ve geliştirilmiştir. Pareto'nun dağılım fonksiyonu (Lorenz eğrisi) gelirin ne kadarını (yüzde olarak) kişilerin) ne kadarının(yüzde olarak) aldığını göstermekte, bir ülkede kişisel gelir dağılımının ne kadar adil olduğunu ortaya koymaktadır. N. Kaldor, gelir dağılımını büyüme meseleleri ile aynı çerçevede inceleyerek bir gelir dağılımı teorisi kurmuştur. Kaldor'un "dağılım" modeline göre; milli gelirden yatırımlara ayrılan oran büyüdükçe,

⁵³ KARADUMAN; a.g.e. s. 11.

ücretler dışındaki (rant, kar ve faiz) gelirlerinin gayri safi milli hasıladaki toplam pay oranları da genişlemektedir.⁵⁴

Gelişmekte olan ekonomilerde gelir dağılımı, gelişmiş olan ekonomilere göre daha adaletsizdir. İktisadi kalkınmanın gerçekleşmesiyle, gelişmekte olan ekonomilerdeki gelir dağılımı daha adaletli bir düzeye gelir. İktisadi kalkınma bu tür ekonomilerde sosyal ve kültürel gelişmeleri de beraberinde getirir.

Gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliklerinden bir diğeri, fazla olan tarımsal işgücünün azaltılmaya çalışılmasıdır. Tarım sektöründeki işgücü oranını düşürülüp, sanayi sektörüne aktarılmak istenir. Gelişmekte olan ülkeler tarımsal ürünlerden elde edilen kar yerine, teknoloji ile birlikte daha verimli ve daha fazla kar payına sahip olan sanayi sektörünü tercih ediyorlar. Sanayi sektöründe çalıştırmak için de kırsal kesimlerden kentlere göç eden nüfusu kullanıyorlar.

Gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Çünkü düşen nüfus hızının, kalkınma hızına büyük etkisi vardır. Nüfusun azalması, kişi başına düşen milli gelirin artması, bu da gelişmekte olan ülkenin gelişmişlik düzeyine geçmede büyük bir adım atması anlamına gelir.

Gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı ve bunun beraberinde getirdiği eğitim sorunu, girişimcilerin o ekonomilere yatırım yapmak istememelerini ve istihdam sorununu da beraberinde getirir.

İşsizlik, çoğu azgelişmiş ülkenin ortak bir özelliğidir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika grubu ülkelerle, Sahra-Altı Afrika grubu gibi yoksul ülkelerde işsizlik, 1993-2003 arasındaki 10 yıllık dönemde, dünya ortalamasının ikikati düzeyinde %12-%11 gibi oranlarda demir atmış gibidir. Azgelişmiş ülkelerde işsizliğin temel nedeni, nüfusun bir taraftan hızla artarken iş

⁵⁴ KARADUMAN; a.g.e. s. 12.

olanaklarının buna paralel olarak arttırılamayışıdır. İş olanaklarının arttırılması ise, kuşkusuz, yatırımlardaki artışlarla çok yakından ilgili bir konudur. O halde, bu ülkelerde işsizliğin azalabilmesi için ilk koşul, yatırımların çoğaltılmasıdır.⁵⁵

Gelişmekte olan ekonomiler aynı zamanda ikili ekonomiye sahip ekonomilerdir. Yani ülkenin bir tarafında tarım faaliyetleri ve az gelişmişlik sürerken, bir tarafında sanayi üretimine geçiş, gelişmişlik düzeyi ve sosyo-kültürel yapı oldukça iyi düzeydedir.

Gelişmekte olan ekonomilerin, gelişmiş ekonomi seviyesine yükselmesi için devlete de görev düşmektedir. Devletin yüklendiği geniş görevleri gerçekleştirebilmesi, gelişmiş bir yönetim yapısını gerektirmektedir. Yönetim, değişen çevresine ve iç yapısındaki değişikliklere uyum sağlamaya sürekli olarak çaba harcamaktadır ki buna “yönetimin geliştirilmesi” denmektedir. Ancak yönetimin gelişmesi, değişen koşullara uyumunu sağlamaya yetmiyorsa “yönetimin yeniden düzenlenmesi” zorunlu hale gelmektedir. İdari reformun amacı, kamu hizmeti gören kuruluşları, süratli, ekonomik, verimli ve kaliteli hizmet görebilecek bir düzene kavuşturmak ve böyle bir düzen içinde iş görmelerini sağlamaktır. Diğer bir ifade ile, idari reformun amacı; yönetimin, ulusal, ekonomik, sosyal, kültürel hedeflere ulaşmasına yardımcı olacak biçimde geliştirilmesi ve yeniden düzenlenmesidir.⁵⁶

Gelişmiş ülkelerdeki vergi/GSYİH oranı gelişmekte olan ülkelerdekinden daha yüksektir ve bunun ağırlığı dolaysız vergilerdedir. Vergi yapıları ülkeler arasında ciddi değişiklikler gösterir. Ülkelerin çoğu için vergileme ana gelir kaynağıdır, fakat bazı gelişmekte olan ülkeler, ciddi tutarda bir geliri vergilemenin dışındaki kamu gelirlerinden sağlarlar

⁵⁵ Muhteşem KAYNAK; a.g.e., s.2-3.

⁵⁶ Emine KARADUMAN; a.g.e. s.16.

ve bu tür gelirlerin toplam gelirler içerisindeki payı gelişmiş ülkelerde görece olarak daha düşüktür.⁵⁷

⁵⁷ Mustafa DURMUŞ; "Vergileme ve Kalkınma", Maliye Dergisi, S. 150, Ocak-Haziran 2007, s.7-8.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANI VE İKTİSADİ KALKINMA KARŞISINDA GELİŞMEKTE OLAN EKONOMİLERİN DURUMU

2.1. İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDA FİNANSMAN İHTİYACININ BELİRLENMESİ

İktisadi kalkınma ve büyüme sıklıkla karıştırılan kavramlardır. Büyüme kişi başına düşen milli gelirdeki artış iken kalkınma büyümeyi de kapsayan daha geniş çaplı bir kavramdır. Dünya Bankasının tanımına göre iktisadi kalkınma bir ülkenin ekonomisinde teknolojik ve sosyal bağlamda niteliksel değişim ve yeniden yapılanmadır.⁵⁸ İktisadi kalkınma hem niteliksel(kalitatif) hem de niceliksel(kantitatif) bir kavramken ekonomik büyüme ise sadece niceliksel (kantitatif) bir kavramdır.İktisadi kalkınmanın büyümeyi kapsamaması ve büyümenin iktisadi kalkınmanın motoru olması sebebiyle iktisadi kalkınmanın finansmanında seçilecek kaynağın mutlaka büyümeyi de pozitif yönlü etkilemesi gerekir. Diğer bir önemli husus ise iktisadi kalkınmanın az gelişmiş ülkelerin, ekonomik büyümenin ise gelişmiş ülkelerin problemi olmasıdır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP) hazırladığı İnsani Gelişme Endeksi(Human Development Index) kalkınmanın ölçülmesinde bir gösterge olarak kabul edilir. Bu endeks sıfır ile bir arasındadır. Endeks değeri bire yaklaştıkça yüksek kalkınmışlık düzeyini, sıfıra yaklaştıkça düşük kalkınmışlık düzeyini gösterir. 2010 yılında 169 ülke arasında yapılan bu ölçümde Türkiye 0.679'luk değerle 83. sırada yer

⁵⁸ THE WORLD BANK, Tatyana P. SOUBBOTINA, **Beyond Economic Growth An Introduction to Sustainable Development**, Washington, D.C., 2004,s.133.

almaktadır.2007 yılında ise Türkiye 79. sırada yer almaktaydı. Yunanistan ise 2007 yılında 25. Sırada yer almaktaydı. 2007 sonrası Ekonomik krize giren ve GSYİH'si azalış eğilimine giren Yunanistan 2010 yılında 22. Sıraya yükselirken GSYİH artış eğilimine giren Türkiye'nin 83. Sıraya gerilemesi yukarıda anlattığımız ekonomik büyüme ve iktisadi kalkınma arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye ve Yunanistan'ın 2010 yılı insani gelişme göstergeleri gösterilmiştir.

Tablo 1: İnsani Gelişme Göstergeleri

GÖSTERGELER	TÜRKİYE	YUNANİSTAN
SAĞLIK	Ortalama yaşam süresi:72,2	Ortalama yaşam süresi:79,7
EĞİTİM (Eğitim harc./GSYİH)	Eğitim Harcamaları:2,9	Eğitim Harcamaları:4
İNTERNET KULLANIMI	Yüzde:34,4	Yüzde:43,1
CİNSİYET	Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi:0.621	Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi:0.317
ENDEKS DEĞERİ	HDİ:0.679	HDİ:0.855
ENDEKS SIRASI	2010 yılı:83 2007 yılı:79	2010 yılı:22 2007 yılı:25

Kaynak: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2010 Yılı İnsani Gelişme Göstergeleri)

Bir iktisadi kalkınma planında yatırım ihtiyacının tespitinde kullanılan iki usul vardır bunlardan birincisi kalkınma hızını sermaye hâsıla katsayısı ile çarpma yöntemidir. Bu usule göre eğer bir ekonomideki gayri safi kalkınma hızı ($\Delta Y/Y$) %7 ise, sermaye hâsıla katsayısı 3 ise bu ekonominin gayri safi milli hasılasının %21 i oranında yatırım yapması gerekir. Türkiye'nin birinci 5 yıllık kalkınma planında finansman ihtiyacı bu usulle hesaplanmıştır. Bu planda gayri safi kalkınma hızı %7 olarak hesaplanmış, Türkiye'nin sermaye hâsıla katsayısı 2,6 olarak kabul edilmiştir. Bu duruma göre Türkiye'nin birinci beş yıllık dönemde gayri safi milli hasılasının ortalama %18,2 oranında

yatırım yapması gerekliydi. İkinci yöntem ise yatırım, dolayısıyla finansman ihtiyacı yerleştirilecek işgücü sayısına göre hesaplanır. Bu usulün esası şöyledir: İktisadi kalkınma planı her sene bütün sektörlerde (tarım, sanayi ve hizmetler) istihdam hacminde gerçekleşecek artışları gösterir. Zamanında herhangi bir sektörde bir kişiye iş temin edebilmek için yapılması gereken yatırım miktarı bilinince ve sektörde meydana getirilecek iş sahası sayısı tespit edilince sektörün yatırım ihtiyacı bulunacaktır. Aynı işlem bütün sektörler için tekrarlanır ve bütün sektörlerin yatırım ihtiyacı toplanırsa elde edilecek sonuç yapılması gereken yatırım miktarı olacaktır.⁵⁹

Kalkınmanın finansman kaynakları, iç ve dış finansman kaynakları olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Kalkınmanın iç finansman kaynaklarını ülke içindeki iktisadi aktörlerin tasarrufları oluştururken; kalkınmanın dış finansman kaynaklarını diğer ülke iktisadi aktörlerinin tasarrufları oluşturmaktadır. İktisadi aktörlerin gelirlerinden, tüketimlerinden kısarak yaptıkları tasarruflar bazen gönüllülük esasına, bazen de zorunluluk esasına dayanmaktadır.⁶⁰

- i) İç finansman kaynakları vergiler, sermaye piyasası, iç borçlanma, gönüllülük esasına dayanan bireysel ve kurumsal tasarruflar ve enflasyonist finansmandır:
- ii) Dış finansman kaynakları ise yabancı özel sermaye(Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları), dış borç, hibe ve dış yardımlardır.

Kalkınmanın başlıca finansman kaynakları ise vergiler, borçlanma (iç ve dış borçlanma) ve yabancı özel yatırımlardır.

⁵⁹ İsmail TÜRK, **Maliye Politikası**, 22. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, s.249.

⁶⁰ Hüseyin ŞEN, N.Tolga SARUÇ, Abdullah KESKİN: **Kalkınmanın Finansmanı, Kalkınma Ekonomisi**: Seçme Yazılar içinde, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı, Eylül 2008, s. 20.

Devlet vergi politikası aracılığıyla ekonomik gelişmeyi sağlayıcı etkiler yaratabilmektedir. Bir vergi sistemi ya da vergi, toplumsal davranış kalıpları üzerinde etkili olmak suretiyle toplumu sektörler arası optimal kaynak dağılımı noktasına itmek ya da uzaklaştırmak dolayısıyla, toplumsal refah düzeyi üzerinde etkili olabilmektedir.. Harcama politikası ile bir arada başka bir deyişle bütçesi aracılığıyla devlet, toplam gelir ve istihdam düzeyi üzerinde etkili olabilmektedir. Bu yönde yaratılmak istenen etkiler açısından önemli olan, diğer politikalar yanında mali açıdan yapılan uygulamaların düzeyini ayarlamaktır. Özellikle cebri tasarruf ve teşvik edici ve yönlendirici vergi politikası içerisinde devlet, ekonomik kalkınmayı sağlayıcı yönde etkili olabilmektedir. Ekonomik kalkınmanın kendi haline bırakılması durumunda, ekonomilerin yapılarında var olan dar boğazlar ve kısır döngüler nedeniyle, sakıncalı durumlarla karşılaşılmasına yol açabilmekte olup, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde devletin, ekonomik kalkınma çabasında doğrudan veya dolaylı uygulamalarla önemli görevleri üstlenmesi gereği ortaya çıkabilmektedir.⁶¹

Vergilemeyi zorunlu bir tasarruf aracı olarak düşündüğümüzde gelişmekte olan ülkelerin, özellikle şu özelliklerini göz önüne almamız gerekir:⁶²

- i) Ortalama gelir düzeyinin düşük olması,
- ii) Gelir dağılımının önemli ölçüde bozuk olması,
- iii) Ekonominin önemli ölçüde ikili yapıda olması,
- iv) Vergi toplama etkinliğinin düşük olması.

⁶¹ AKDOĞAN, a.g.e., s.448.

⁶² Ergül HAN, Ayten Ayşen KAYA, **Kalkınma Ekonomisi Teori Ve Politika**, 6. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s.75.

Bu koşullar altında vergilerin daha düşük gelir grupları üzerinde yoğunlaşması; bunun da hem vergi gelirlerinin düşük kalmasına hem de gelir dağılımının daha da kötüleşmesine yol açma tehlikesi ortaya çıkar. Yüksek gelir gruplarına yöneltilen vergiler ise, genel olarak bu grupların tüketim harcamalarından çok, tasarruflarının azalması sonucunu doğurur. Böylece vergileme ile sağlanmak istenen amacın dışına çıkılmış olur.⁶³

Kalkınmanın geniş tabanlı, tahsilatı kolay, iktisadi etkinsizlik yaratmayan ama gelir dağılımını bozan bir o kadar da adaletsiz olan dolaylı vergilerle mi; yoksa tahsilatı zor, iktisadi etkinsizlik yaratan(ek kayba yol açan) ama artan oranlı tarife aracılığı ile gelir dağılımını iyileştiren ve daha adil yapıya sahip dolaysız vergilerle mi finanse edileceği günümüzde de tartışılan bir konudur.

Borçlanma kalkınmanın hem iç kaynaklarından(iç borçlanma) hem de dış kaynaklarından(dış borçlanma ya da dış krediler) birisidir.

Özellikle gelişmiş ülkeler açısından en önemli sorunlardan biri ekonomik dengenin sağlanması ve korunması"dır. Gelişmekte olan ülkeler açısından ise "kalkınmanın finansmanı" ayrı bir önem taşır. Bu ülkelerde yatırımların finansmanı için birikimler yetersiz kalır ve bu birikim açığı'nın kapatılabilmesi için borçlanmaya(iç ve dış borçlanmalar) ve dış yardımlara gereksinim duyulur. Bu şekilde daha fazla yatırım olanağı sağlanmaya çalışılarak daha hızlı şekilde kalkınma gerçekleştirilmek istenir.⁶⁴

İç borçlanma, kalkınmanın iç tasarruflardan sağlanan bir finansman kaynağıdır. İç borçlanmanın başlıca finansman kaynakları ise bireyler, bankalar, banka dışı firma ve kurumlardır. İç borçlanma, milli gelirden bir azalışa neden olmamakta; yalnızca kişi ve kurumların tasarruflarının yatırı-

⁶³ HAN, KAYA, a.g.e., s.75.

⁶⁴ Macit İNCE, **Devlet Borçları ve Türkiye**, 6. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2001, s.14-15.

rıma dönüştürülmek üzere kamu kesimine aktarılmasına imkân vermektedir.⁶⁵

Çoğu azgelişmiş ülke için dış tasarrufların en önemli kaynağını dış krediler(borçlar) oluşturur. Dış krediler ya da dış borçlar, azgelişmiş ülke hükümetlerinin ya da özel banka ve firmaların, -çoğunlukla devlet güvencesi altında- yurt dışından sağladıkları döviz cinsinden kredileri ifade eder.⁶⁶

Gelişmekte olan ülkeler, sanayileşme ve kalkınma çabaları içindedir. Bu nedenle, büyük verimli yatırımlar için büyük finansman kaynakları peşindedirler. Teknolojik yeniliklerle gelen bu yatırımlar bu ülkelere refah artışı ve zenginlik getirir, işsizliği azaltır. Ülkemizdeki boğaz köprüleri, bazı büyük karayolları ile baraj projeleri, büyük dış borçlanmalarla finanse edilmiş örneklerdir. Yine, ülkemizdeki GAP projesi, büyük ölçüde iç borçlanma gelirleriyle gerçekleştirilen bir projedir.⁶⁷

Yabancı özel sermaye, azgelişmiş ülkelerin sermaye birikimi ve teknolojik gelişmeleriyle ilgili olarak üzerinde en çok durulan bir dış finansman kaynağıdır. Az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere gelen özel sermaye yatırımları teknolojik olarak yapılan ortaklık ya da işbirliği, geniş anlamda dış finansman tanımı içine girer. Çünkü az gelişmiş ülkeyi yabancı özel sermaye ve teknoloji ithal etmeye iten etkenler iç tasarruf yetersizliği, dış ödemelerde ortaya çıkan darboğazlar ve son olarak teknolojik geriliktir.⁶⁸

Sermaye, üretimin en önemli girdilerinden biridir ve özellikle gelişmekte olan ülkeler için işgücüne göre bulunması daha zor olan bir faktördür. Ekonomik büyümeyi artırabilmek için gerekli olan sermayenin öncelikle yurt içi kaynaklarla finanse edilmesi gerekmektedir. Ancak gelir

⁶⁵ ŞEN, SARUÇ, KESKİN, a.g.e., s.12.

⁶⁶ HAN, KAYA, a.g.e., s.87.

⁶⁷ İNCE, a.g.e., s.15

⁶⁸ HAN, KAYA, a.g.e., s.84.

düşüklüğü ve tasarruf yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan açık, doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımlarla kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle günümüzde ülkelerin milli gelir ölçümünde, gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH) temel gösterge olarak alınmaktadır. Çünkü GSYİH, bir ülkede bir yılda yerli ve yabancılar tarafından gerçekleştirilen mal ve hizmet üretiminin piyasa değerleri toplamıdır. Sonuç olarak doğrudan yabancı yatırımların, ulusal geliri ve dolayısıyla tasarruf oranı düşük olan ülkelerde, ulusal tasarruf açığını kapatmak için vazgeçilmez bir araç olduğu düşünülmektedir. Emek-yoğun üretim yönteminden, sermaye ve bilgi teknolojisi-yoğun üretim tekniğine hızlı bir geçiş yapmaya uğraşan ülkelerin, ulusal sermaye açığını kapatmak için yabancı sermaye ve teknoloji girişine olan gereksinimleri her geçen gün artış göstermektedir. Bu süreçte işgücü hareketliliği yerine sermayenin hareketliliği ortaya çıkmakta ve üretimin belli aşamaları çoğunlukla işgücü maliyetlerinin düşük olduğu bölgelerde yapılmaktadır.⁶⁹

Türkiye'nin GSYH'sinde artış yaşanmasına rağmen kalkınmayı gösteren UNDP insani gelişme raporunda sıralamasının 79 dan 83 e gerilemesinin nedenlerinden biride portföy yatırımlar dediğimiz dolaylı sermaye yatırımlarına ağırlık vermesidir. Dolaylı sermaye yatırımlarına verilen imtiyazlardan daha fazlası doğrudan sermaye yatırımlarına verilmelidir, çünkü doğrudan sermaye yatırımları işsizliği azaltması, teknoloji getirmesi, sermaye birikimine katkı sağlaması, vergi gelirlerini arttırması, pozitif dışsallık sağlaması, know-how getirmesi gibi birçok nedenden dolayı kalkınma sürecinde önemlidir.

⁶⁹ Mine YILMAZER, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, S.1, 2010, s.243-244

2.2. İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMAN İHTİYACININ KARŞILANMASINDA VAROLMASI GEREKEN KURALLAR

Kalkınmanın finansmanını belirli prensiplere bağlamak gerekir. Esasen kalkınma planlarının finansman ihtiyaçlarının karşılanması belirli prensiplere bağlanmazsa ya kalkınma planının zorunlu kıldığı gayretler sarf edilemez veya iktisadi kalkınma istikrar içinde gerçekleştirilemez. Genellikle az gelişmiş ekonomilerin kalkınma planları aşağıdaki prensipleri kabul eder.⁷⁰

2.2.1. Enflasyonsuz Finansman

Özellikle 1960'lı yıllardan başlamak üzere günümüze kadar pek çok gelişmekte olan ülkede enflasyon, iç dengeyi bozan önemli bir problem olmuştur. Ülkelerin dengesizlikleri ve zayıflıklarının ölçülmesinde adeta bir termometre görevi gören enflasyon oranı, tüketici fiyatları endeksi ya da GSYİH deflatörü gibi fiyat endeksleri ile ölçülen ortalama fiyat düzeyindeki artıştır.⁷¹

Az gelişmiş ekonomilerde genellikle atıl kapasite mevcut olmadığı ve iktisadi kalkınma sermaye birikiminin hızlandırılması anlamına geldiği ve sermaye birikimi de bir süre ve süreç sonunda gerçekleştirildiği için, bu tür ekonomilerin bünyelerinde enflasyonist eğilim mevcuttur. Az gelişmiş ekonomiler yatırımlarını emisyonla finanse etmemelidir. Bu nedenle kamu sektöründe genel denge kurulmalı, kamu kesiminde finansman ve borçlanma gereği ile karşılaşılmalıdır.⁷²

Yüksek enflasyonun ekonomi üzerinde pek çok olumsuz etkisi bulunur. Ayrıca tahsilat gecikmeleri ve vergi kayıplarına bağlı olarak

⁷⁰ TÜRK, a.g.e., s.258.

⁷¹ Feride Doğaner GÖNEL, **Kalkınma Ekonomisi**, 1. Baskı, Elif Yayınevi, Ankara, 2010, s. 157.

⁷² TÜRK, a.g.e., s.258.

gelişmekte olan ülkelerde enflasyon reel vergi gelirlerini negatif yönde etkileyebilir(Tanzi etkisi). Enflasyon varlıklarının çok büyük bir bölümünü para olarak tutan yoksulları da etkileyebilir.⁷³

Yüksek enflasyon ekonomik birimlerin gelecekte gerçekleştirecekleri harcama ve gelirlerin tahmin edilmesinde belirsizlik yaratmaktadır. Bu belirsizlik ise fiyatların piyasa mekanizmasında sağlıklı bir şekilde oluşmasını engellemektedir. Böylelikle etkin kaynak tahsisi gerçekleşmemektedir ve ekonomik büyüme potansiyelin altına düşmektedir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de 1951 yılından 2000 yılına kadar geçen süreçte enflasyon ile büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Enflasyonun ortalama %71,6 olduğu 1989-99 döneminde büyüme ortalama 3,7 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyonun ortalama %10,9 olduğu 1951-59 döneminde büyüme ortalama 6,8 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye örneğinde görüldüğü gibi enflasyonun yüksek seyrettiği dönemlerde büyüme hızı düşük, enflasyonun düşük seyrettiği dönemlerde ise büyüme hızı yüksektir. Türkiye örneğimizde enflasyon ile büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Tablo 2: Dönemler İtibariyle Ortalama Büyüme Ve Enflasyon (Yüzde)

	1951-59	1960-74	1975-80	1981-88	1989-99	1951-80	1981-99	1951-99
GSYİH	6.8	5.3	3.2	5.4	3.7	5.3	4.4	5.0
TEFE	10.9	9.4	43.9	39.9	71.6	16.8	58.2	32.8

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/2000/enflasyon.html> (10.11.2010)

⁷³ Mustafa DURMUŞ, “Vergilendirme ve Kalkınma”, **Maliye Dergisi**, S.152, Ocak-Haziran 2007, s.7.

2.2.2. Fiziki Denge

Az gelişmiş ekonomilerin iktisadi kalkınma planı hazırlamalarının ana sebebi kıt olan iktisadi kaynaklarını rasyonel kullanmak zorunluluğunda bulunmalarıdır. Bu itibarla, yapılacak yatırımlar ekonomide toplam arz-toplam talep dengesini kuracak, ekonomide fazla ve noksan kapasite yaratmayacak, yani tıkanıklıklara meydan vermeyecek bir biçimde yapılmalıdır. Bu şekilde hareket edilecek olursa plana bağlanan işlere zamanında başlamak ve öngörülen sürede bu işleri bitirmek mümkün olur, plan hedefleri böylece en az finansman ihtiyacı ile gerçekleştirilir.⁷⁴

Aşağı Gediz sulama projesine Türkiye’de 1954 yılında başlanılmıştır ve hala bitirilmemiştir. Devlet Planlama Teşkilatı’nın 2009 envanterine giren yarım kalmış 2 bin 232 projenin bitirilmesi için hâlâ 88 milyar dolara ihtiyaç vardır.⁷⁵

2.2.3. Parasal Denge

Kalkınma planları ekonomide belli bir süre içinde yapılacak harcama ve gelir hedeflerini gösterirler. Bu süre içinde yapılacak harcamaların sağlam finansman kaynakları ile karşılanması zorunludur, aksi halde ekonomide mali denge bozulur. Bu bakımdan ekonomide kamu sektörünün harcamaları mali bakımdan sağlam kamu gelirleri ile finanse edilmesi gerekir. Özel sektörün yatırımları da sıhhatli olabilmek ve

⁷⁴TÜRK, a.g.e., s.259.

⁷⁵Bkz. DPT 2009 Yılı Yatırım Programı, http://www2.dpt.gov.tr/kamuyat/yatirim_programlari/YP-2009.pdf (11.11.2010)

ekonomideki istikrarı bozmamak için gönüllü tasarruflarla finanse edilmelidir.⁷⁶

Ekonomi büyüdükçe parasal değerlere olan talep de artacağından hükümetler, sınırlı ölçüde de olsa enflasyona yol açmadan, parasal tabanı arttırarak harcamalarını finanse edebilirler. Ancak yeni para yaratma oranı, paraya olan talebin artış hızından fazla olduğunda enflasyon ortaya çıkar. Böylece enflasyon reel para dengesinin değerini düşürmek suretiyle halkın üzerine vergi koyar. Bu, para basma periyodunda hükümetin doğrudan elde ettiği bir gelir değildir, ancak para sahiplerinin sermaye kayıplarındır. Bulgular enflasyonist olmayan para finansmanının çok kısıtlı hallerde mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Senyoraj, düşük enflasyonlu, istikrarlı ülkelerde GSYH'nin %0,5 ini oluşturur. Bu oranın %1-2 ye çıktığında enflasyon oranının %50 yi aştığı görülür.⁷⁷

2.3. ÇEŞİTLİ SEKTÖRLERİN İKTİSADİ KALKINMADAKİ FONKSİYONLARI VE İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDAKİ YERLERİ

İktisadi kalkınmada hangi sektöre öncelik verileceği tartışılan bir konudur. Teoride dengeli kalkınma ve dengesiz kalkınma modelleri olarak bilinen modeller bu sorunun cevabını arar. Dengeli kalkınma modelinde tüm sektörlerin dengeli olarak kalkınması esas alınırken, dengesiz kalkınma modelinde ise sektörler arası dengesizlik söz konusudur.

⁷⁶TÜRK, a.g.e., s.261.

⁷⁷DURMUŞ, a.g.m., s.6-7.

2.3.1. Tarım Sektörü

Tarım sektörü ekonomide önemli ölçüde bir payı olan ve "lokomotif rolü üstlenen bir rolü vardır. Çünkü gıda maddeleri ihtiyacını karşılamak, sanayi sektörüne hammadde sağlamak, sanayi ürünlerine talep yaratmak yoluyla ülke kalkınmasına farklı alanlarda önemli katkılarda bulunmaktadır.⁷⁸

Tarım sektörünün kalkınmanın ilk aşamalarındaki ülkelerde kalkınmayı sırtlayan temel sektör olmasının sebebi; milli gelirin toplamında tarım sektörünün büyüklüğü ve faal nüfusun büyük çoğunluğunun tarım sektöründe çalışmasıdır. Azgelişmiş ülkeler tarım ekonomisinden sanayileşmiş ekonomilere geçerek kalkınma hamlesi yaparlarken, dengeli bir kalkınma yürütebilmek için tarım sektörünü de geliştirmek zorundadırlar.⁷⁹

Dengeli kalkınmada tarım sektörünün üzerine düşen fonksiyonlar:

- i) Tarım sektörünün gıda maddeleri ihtiyacıyla, endüstrinin hammadde ihtiyacını karşılama fonksiyonu,
- ii) Tarım sektörünün milli geliri artırma ve ihracatı geliştirme fonksiyonu,
- iii) Tarım sektörünün kurulacak sanayi sektörünün piyasasını oluşturma fonksiyonu,
- iv) Tarım sektörünün kalkınmanın finansmanını sağlama fonksiyonu.

⁷⁸ Ali, EŞİYOK; **Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörü: Gelişmeler, Sorunlar, Tespitler ve Tarımsal Politika Önerileri**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Genel Araştırmalar, Cilt, 2, Ankara, 2004, s. 3

⁷⁹ Beşir HAMİTOĞULLARI; **Türkiye’de Toprak, Toprak Reformu v İktisadi Kalkınma**, A.Ü. SBF. Yayınları: 153, s.22-23.

Ekonomik kalkınmada tarım sektörünün rolü, hiçbir zaman “sanayinin yerine tarım sektörü vasıtasıyla kalkınma gerçekleştirilelim” anlamına gelmemiş ve bu şekilde yanlış bir ikilemin ortaya çıkmasından özenle kaçınılmıştır. Özellikle 1960’lıların ortalarına kadar, sanayileşme esastır ve tarım ön planda değildir. Ancak, hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı çarpık ve gelir adaletsizliğinin hüküm sürdüğü yapılar ortaya çıkınca, tarımın önemi yeniden anlaşılmış ve bu sektöre yönelik özel politikalar gündeme gelmiştir.⁸⁰

Tarım sektörünün iktisadi kalkınmanın finansmanındaki rolü az gelişmiş ülkeler için önem arz etmektedir. Lewis’in, “dual bir ekonomi” olarak gördüğü az gelişmiş ülkeler, “kapitalist” ve “geleneksel” sektör olarak iki kısımdır.⁸¹ Geleneksel sektör tarımsal faaliyetlerin ağırlıklı olduğu sektördür. Geleneksel sektörde makinalaşma çok az, işgücü verimliliği düşük ve gizli işsizlik bulunur. Bu nedenle geleneksel sektör kapitalist(modern) sektör için sınırsız emek arzı oluşturur. Bu modele sınırsız emek arzı ile kalkınma modeli de denilebilir.

Az gelişmiş ülkelerin iktisadi kalkınmalarında tarımın üstlendiği rolleri şöyle özetlemek mümkündür:⁸²

- i) Bünyesindeki “artık” emekle tarım, sanayinin emek ihtiyacını karşılar. Tarımdaki sosyal fırsat maliyeti çok düşük olan emeğin sanayiye transferi, kalkınmayı kolaylaştıracak önemli bir faktördür.
- ii) Sanayinin hammadde ihtiyacı ile kentlerde yaşayan insanların gıda talebi tarım sektörü tarafından karşılanır.

⁸⁰ GÖNEL, a.g.e., s.203.

⁸¹ Ronald FİNDLAY(Çev: Süleyman ÖZDEMİR), W. Arthur Lewis’in Ekonomi Bilimine Katkısı Üzerine, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, sayı, 26, 2010, s.74.

⁸² Muhteşem KAYNAK, a.g.e., s.228-229.

- iii) Tarım ürünleri ihracatının artırılmasıyla döviz olanakları genişler. Böylece sanayileşme sırasında ihtiyaç duyulacak yatırım mallarının ithalatı kolayca sağlanabilir.
- iv) Az gelişmiş ülkelerde sermaye birikimi de büyük oranda tarım sektörüne bağlıdır. Tarım sektöründe oluşan artık çeşitli para ve maliye politikaları ile çekilerek sermaye birikimine katkı sağlanır
- v) Az gelişmiş ülkelerde iç pazarın genişlemesinde tarım belirleyici rol oynayabilmektedir. Örneğin, tarım üreticilerin parasal ve reel gelirleri büyüdükçe sanayi mallarına yönelik talep artabilir ve böylece sanayileşme süreci için başlangıçta gerek duyulan talep ihtiyacı kolayca aşılabilir.

Türkiye’de 2009 yılı için tarımın GSYİH içindeki payı yaklaşık %8 civarındadır. Türkiye’de 2009 yılı için yaklaşık 5.240.000 kişi tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarım dışı istihdam ise yaklaşık 16.037.000 kişidir. Toplam istihdam içine tarımın payı yaklaşık %25 dir. Toplam istihdamın %25 inin GSYİH’nın %8 ini üretmesi Türkiye’de tarım sektöründe verimliliklerin düşük olduğunu gösterir. Yani kısacası Türkiye’de tarım sektöründe nüfus çok verimlilik az yorumunu yapabiliriz.

Bu konu ile ilgili 9. Kalkınma Planında bazı tespitlere yer verilmektedir.⁸³

- i) Tarımsal işletmelerde genel olarak hayvancılık ve bitkisel üretim bir arada yapılmakta olup, işletmelerin küçük ölçekli ve çok parçalı yapıda olması verimliliğin düşük seviyelerde kalmasına yol açmaktadır. 2001 yılında çıkarılan 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun miras hukukuna ilişkin hükümleri, yeterli tarımsal varlığa sahip olmayan tarımsal işletmelerin paylaşırma dışında

⁸³ DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı**, s.31.

bırakılması konusunu düzenlemiş ve arazi parçalılığı sorununun daha da ağırlaşmasını engellemiştir.”

- ii) Türkiye’de, hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli olup, birim hayvan başına elde edilen verimler düşük, yem bitkileri üretimi yetersiz ve suni tohumlama sayısı uluslararası ortalamaların altındadır. Plan döneminde, hayvan başına verimlerin yükseltilerek, hayvancılık üretiminin artırılması amaçlanmasına rağmen, bu alanda sınırlı düzeyde ilerleme kaydedilmiştir”

Türkiye yakın zamana kadar kendi kendine yeten bir ülkeydi, şimdi kendi kendine yetmemektedir. Üstelik Türkiye’nin coğrafik konumu ihracat pazarlarına uygun bir yerdedir. Bu nedenle, Türkiye’nin dünya ticaretinde talebi artan, fiyatları kararlılık gösteren ve uzun dönemde ticaret hadleri yükselen tarım ürünlerinin üretiminin arttırılmasına ağırlık ve önem verilmesi bir zorunluluktur. Az gelişmiş memleketlerde biri tasarruf açığı diğeri döviz açığı olmak üzere iki önemli açık vardır. Gelişen ekonomilerde tasarruf açığını kapamak tarım sektörünün geleneksel bir fonksiyonu olmuştur.⁸⁴

Aşağıdaki tabloda sırasıyla gelişmiş bazı ülkelerde(ABD, Fransa, İngiltere), gelişmekte olan bazı ülkelerde(Türkiye, Brezilya, Arjantin) ve bazı az gelişmiş ülkelerde (Afganistan, Etiyopya, Kenya)tarımın GSYİH içindeki payları yüzde olarak gösterilmiştir.

⁸⁴ TÜRK, a.g.e., s.263.

Tablo 3: Tarımın GSYİH içindeki Payı (%)

<u>YILLAR</u> ÜLKELER	2005	2006	2007	2008
ABD	1	1	1	1
FRANSA	2	2	2	2
İNGİLTERE	1	1	1	1
TÜRKİYE	11	10	9	9
BREZİLYA	6	5	6	6
ARJANTİN	9	8	9	10
AFGANİSTAN	39	39	37	32
ETİYOPYA	47	48	46	44
KENYA	27	27	25	27

Kaynak: Dünya Bankası; 2009

Tablodan çıkan sonuca göre gelişmiş ülkelerde tarımın GSYİH içindeki payı çok azken tam tersine fakir ülkelerde tarımın GSYİH içindeki payı yüksektir.

2.3.2. Sanayi Sektörü

Hem tarihsel hem de ekonomik anlamda elde edilen bilgiler, gelişmenin sağlanabilmesi ve daha ileri bir refah seviyesine gelinebilmesi için, tarımsal üretime kıyasla daha yüksek katma değere sahip sanayinin tercih edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.⁸⁵

⁸⁵ GÖNEL, a.g.e., s.217.

Ekonomik büyüme ve sanayileşme arasındaki ilişki teorik alanda olduğu kadar uygulamalı iktisatta da dikkati çeken bir konudur. Mevcut sektörler arasında sanayi sektörünü “büyümenin motoru” olarak kabul eden Kaldor’a göre, neoklasik iktisadi modellerin varsaydığı gibi sanayi sektöründe sermayenin veya yatırımların getirileri azalmayıp artmaktadır. GSMH içinde sanayi sektörünün payının artmasının yaratacağı dışsal pozitif ekonomilerin etkisi ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır. Kaldor’a ilaveten Verdoorn Kanunu sanayi sektöründeki üretim artışının yine bu sektörde verimliliğin daha hızlı bir oranda artmasına yol açacağını ileri sürmektedir.⁸⁶

Yapılan araştırmalar, sanayi büyümesi ile GSYİH’nin büyümesi arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. Somut olarak ifade etmek gerekirse, sanayinin büyümesi GSYİH’nin büyümesinden ne kadar çoksa yani GSYİH’nin içinde sanayinin payı ne kadar hızlı artıyorsa, GSYİH’nin büyümesi de o kadar hızlı olacaktır. Türkiye’de 2009 yılı için sanayinin GSYİH içindeki payı %19 dur.

2.3.2.1. İmalat Sanayi

Sanayi sektörü içinde özellikle imalat sanayi “büyümenin motoru” olma özelliğindedir. İktisadi kalkınma ve büyüme literatüründe “Kaldor Büyüme Kanunları” olarak geçen yasalarda imalat sanayinin GSYİH büyümesi ve verimlilik artışları ile ilişkileri incelenmiştir. Kaldor’un toplamda üç adet kanunu vardır.⁸⁷

- i) İmalat sanayinin büyümesi ile GSYİH’ nin büyümesi arasında güçlü bir pozitif ilişki vardır.

⁸⁶ Harun TERZİ, Sabiha OLTULULAR, Türkiye’de Sanayileşme ve Büyüme Arasındaki Nedensel İlişki, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, sayı, 5, 2004, s.219.

⁸⁷ KAYNAK, a.g.e., s.179-180(Kısaltılarak yazılmıştır).

ii) İmalat sanayindeki üretim büyümesi ile imalat sanayindeki verimlilik artışı arasında güçlü bir pozitif ilişki vardır.

iii) İmalat sanayinin büyümesi ile imalat sanayi dışındaki verimlilik artışı arasında güçlü bir pozitif ilişki vardır.

ABD, Kanada, Almanya, İtalya Japonya ve Birleşik Krallık gibi birçok ülkede Kaldor Yasaları test edilmiş ve bu ülkelerde Kaldor Yasalarını doğrulayıcı nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır.

Türkiye’de 2009 yılı GSYİH’si için sanayi içinde imalat sanayinin payı yaklaşık %80 civarındır. İmalat sanayinin; teknoloji üretiminde yetersizlik, modern teknoloji kullanımının hızlı yaygınlaşmaması, nitelikli işgücü noksanlığı, yüksek katma değerli ürünlerde sınırlı üretim kabiliyeti, yeni gelişen sektörlerle yeterince yatırım yapılamaması, tesislerin üretim ve yönetim yapılarında iyileştirme ihtiyacı, yatırımcıların bilgiye erişimindeki zorluklar, organize sanayi bölgeleri ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanamaması ile kayıt dışılık ve ithalattan kaynaklanan haksız rekabet gibi hızlı gelişmeyi sınırlayan yapısal nitelikteki sorunları devam etmektedir.⁸⁸

2.3.2.2. Madencilik ve Taşocakçılığı

Madencilik sektörü bir ülkenin kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Çünkü kalkınma sürecinde olan ülkeler, üretim artışı sağlamak için enerjiye daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar.⁸⁹ Yeraltı kaynakları açısından zengin olan ülkeler bu ihtiyaçlarını gidermede sorun yaşamamaktadırlar. Yeterli yeraltı kaynağı olmayan ülkeler ise bu kaynakları ithal etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum, ülkeler

⁸⁸ DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı, s.33.

⁸⁹ **Türkiye Madencilik Sektör Raporu**(2007); Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği(TOBB) Madencilik Sektör Meclisi, TOBB Yayın Sıra No:2008/77, Ankara, Ekim 2008,syf 11

açısından döviz kaybına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, mevcut yeraltı kaynaklarının iyi bir şekilde planlanması ve verimli bir şekilde kullanılması önemlidir. Ayrıca madencilik sektöründe, hangi alt sektörün daha kilit bir rol oynadığının, ekonomiyi daha fazla etkilediğinin, lokomotif sektör olduğunun belirlenmesi, ülkenin gelecek planlamasında önemli olacaktır. Bu şekilde ülkeler, ekonomiyi daha çok etkileyen sektörler üzerine daha fazla yatırım yaparak, kalkınmayı hızlandırabileceklerdir. Ekonomiyi ve diğer sektörleri etkileme potansiyeli düşük olan sektörler ise daha az önem verilecektir. Bu durum kaynakların daha optimum kullanımını sağlayacaktır.

Türkiye'de, sanayi ürünleri ihracatının gelişmesine paralel olarak, madencilik sektörünün önemi de artmıştır. Sektörün ülke ekonomisi içerisindeki yerinin tespit edilmesi bakımından, madencilik sektörünün GSMH içindeki payı incelendiğinde, 1996 yılında %1.24, 2000 yılında %1.14, 2005 yılında ise %1.40 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkeler incelendiğinde, 2005 yılında madencilik sektörünün GSMH içindeki ortalama payı ABD'de %4.2, Almanya'da %4, Kanada'da %7.5 ve Avustralya'da %8.7 düzeyindedir. Bu verilerden, ülkemizde madencilik sektörünün GSMH içindeki payının gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında olması gereken düzeyin altında kaldığı sonucuna varılmaktadır.⁹⁰

Madencilik sektöründe temel amaç, sanayinin ihtiyacı olan hammaddenin ekonomik ve güvenli biçimde temin edilmesi, madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenmesiyle ülke ekonomisine sağlanan katkının artırılmasıdır. Madencilik ve taşocakçılığı kalkınmanın motoru olan sanayi sektörünün bir alt bölümüdür ve bu sektörün hammadde ihtiyacını sağlar.

Türkiye de 2009 yılı GSYİH'si yılı için madencilik sektörünün toplam sanayi sektörü içindeki payı yaklaşık %7,7 civarındadır. Toplam

⁹⁰ Funda CONDUR, Umut EVLİMOĞLU, Türkiye'de Madencilik Sektörünün girdi-çıkı analiz yöntemi ile incelenmesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 17, Aydın, 2007, s, 2.

sanayi sektörü içinde madencilik ve taşocakçılığın payının düşük olması hammadde ihtiyacında dışarı bağımlı olduğumuzu ya da yeraltı kaynaklarını etkin bir şekilde kullanamadığımızı gösterir.

2.3.2.3. Enerji

Gelişmekte olan ülkelerde elektrik talebi ile ekonomik büyüme arasındaki güçlü ilişki, gelişmiş ülkelerde daha zayıftır. Gelişmekte olan ülkelerde elektrik kullanımı uluslararası standartların oldukça gerisinde kalmakla birlikte, bu ülkelerdeki sanayileşme çabaları, gelirin artması ve elektrikli ev aletlerinin kullanımının yaygınlaşmasıyla elektriğe olan talep artmıştır. Son yıllarda enerji için gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede ekonomik gelişme ile kullanımı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için hesaplanan esneklik katsayısı özellikle gelişmekte olan ülkeler için 1 'e yakın değerler taşımaktadır. Esneklik katsayısının 1 olması, ekonomide yüzde 1'lik büyüme durumunda genel talebinin de yüzde 1 oranında artacağı anlamına gelmektedir.⁹¹ Elektrik enerjisi ile GSMH arasındaki ilişki, genel enerji ile GSMH arasındaki ilişkiden daha güçlüdür. Bu kapsamda, hesaplanan ekonomik gelişme elektrik tüketimi arasındaki esneklik katsayısı genellikle 1'den büyüktür. Gelişmiş ülkelerde enerji tüketimi ile GSMH artışı arasında hesaplanan esneklik katsayısı genellikle 1'den düşüktür. Enerji kullanım yoğunluğu olarak da ifade edilen, her birim çıktı için kullanılan enerjinin, gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere kıyasla daha yüksek gerçekleşmesinde, ekonomik kalkınma hızı ile birlikte ekonomideki etkinsizlik önemli rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler sanayileşme oranları geliştikçe daha fazla enerji tüketenlerdir. Enerji kullanımında etkin teknolojik donanımın ve hizmet sektörünün gelişmemesi, çıktı başına enerji kullanımını artırmaktadır.

⁹¹ Cem SAATÇIOĞLU, İsmail KÜÇÜKAKSOY; Türkiye Ekonomisinin Enerji Yoğunluğu ve Önemli Enerji Taşıma Projelerinin Ekonomiye Etkisi, Dumlupınar Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı, 11, Aralık, 2004, s.2.

Ülkelere göre değişmekle birlikte, karşılanamayan her 1 kwh'lik elektrik enerjisi 0,40-1,25 ABD Doları arasında bir gelir kaybına neden olacaktır.⁹²

Genel kabul gören bir olgu, ekonominin ilk aşamalarında enerji yoğunluğunun arttığı fakat daha sanayileşmiş ekonomilerde ise, bu oranın azalma eğiliminde olduğudur. Düşük gelirli ülkelerde gelir düzeyindeki artışla beraber enerji yoğunluğunun artması, sanayileşme ve kentleşme ile beraber enerjinin de yoğun olarak kullanılmasına bağlanır. Yarı sanayileşmiş ülkelerde söz konusu oranın artışı daha ılımlı olup, ekonomideki yapısal dönüşüm ve enerji ikame süreci, daha düşük bir gelişim gösterir. Buna karşın sanayileşmiş ülkelerde enerji yoğunluğunun azalması iktisadi yanının daha düşük enerji yoğun sektörlerle doğru gelişmesi ve aynı zamanda beraberinde enerji tasarrufu sağlayan teknolojik gelişmelerin olması ile açıklanabilir.⁹³

Ekonomik kalkınmanın ve sosyal gelişmenin ihtiyaç duyduğu enerjinin sürekli, güvenli ve asgari maliyetle temini temel amaçtır. Enerji talebi karşılanırken çevresel zararların en alt düzeyde tutulması, enerjinin üretimden nihai tüketime kadar her safhada en verimli ve tasarruflu şekilde kullanılması esastır.⁹⁴ Enerji, ekonomik ve sosyal kalkınma için temel girdilerden birisi durumundadır. Artan nüfus, şehirleşme, sanayileşme, teknolojinin yaygınlaşması ve refah artışına paralel olarak enerji tüketimi kaçınılmaz bir şekilde büyümektedir. Buna karşılık enerji tüketiminin mümkün olan en alt düzeyde tutulması, enerjinin en tasarruflu ve verimli bir şekilde kullanılır olması gerekmektedir. Çünkü enerji sektöründe;⁹⁵

⁹² İsmail, GÜNEŞ; Enerjinin Ekonomideki Yeri ve önemi, idari.cu.edu.tr/güneş/kit/file00.doc s,1. (15.10.2010)

⁹³ A. Hakan ÇERMİKLİ, Enerji Tüketimi, Enerji Yoğunluğu ve İktisadi Büyüme, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 16, S.56, 2005, s.59.

⁹⁴ DPT, a.g.e., s.69

⁹⁵ TASAM, Enerji Üretimi Ve Çevresel Etkileri, **Stratejik Rapor** No: 14, Nisan, 2006, s.9.

- i) Enerji kaynaklarının üretim ve temin maliyeti yüksektir. Enerji projeleri, uzun planlama, gelişim ve yatırım süreleri, yüksek finansman ve gelişmiş teknoloji gerektiren yatırımlardır.
- ii) Petrol ve doğal gaz gibi kaliteli fosil yakıt varlığı zaman içinde azalırken, bu kaynakların stratejik önemi yükselecek, bu kaynakların yerini dolduracak yeni enerji kaynakları geliştirilmediği sürece, fiyatları artış eğilimi içine girecektir.
- iii) Enerji kaynakları, üretim ve tüketim aşamasında çevreyi olumsuz etkileyen özelliklere sahiptir. Çevresel sorunların giderilmesi ise önemli bir maliyet unsurudur. Küresel kirlenme uluslararası alanda ortak politikalar oluşturulması gereken konulardan biri haline gelmiştir

İktisadi ve sosyal kalkınma açısından enerji, günümüzün öncelikli konuları arasında yer almaktadır. Bu durum enerji kaynaklarının bölgeler itibarıyla dengesiz bir dağılım göstermesi ve rezervlerin sınırlı düzeyde olmasına karşılık, üretim sürecinde temel girdi olarak kullanılmaya devam etmesi ile açıklanabilir. Nitekim nüfus ve sanayileşmeye bağlı olarak tüketim seviyesi gelecekte üst noktalara taşınacak olan enerji, gündemde kalmayı da sürdürecektir. Türkiye’de de enerji tüketimi, belirtilen nedenlerden ötürü zaman içinde bir artış eğilimi göstermiştir. Ancak burada enerji tüketiminin artmasından çok, enerji tüketiminin etkinlik ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde yapılarak ekonomik büyümeye yardımcı olacak şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin sorgulanması daha fazla önem taşımaktadır.⁹⁶

Türkiye de 2009 yılı GSYİH’si için toplam sanayi sektörü içinde enerjinin payı yaklaşık %12,2 civarındadır.

⁹⁶ Mehmet MUCUK, Doğan UYSAL, Türkiye Ekonomisinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme, **Maliye Dergisi**, sayı, 152, Temmuz – Aralık, 2009, s. 113-114.

2.3.3. Hizmetler Sektörü

Sanayi toplumlarında mal üretimi ekonominin can damarı, üretim mallarına sahip olmak ise zenginliğin göstergesiyken, sanayi-ötesi toplumlara geçiş sürecinde, üretim sektörü yerine hizmetler sektörü gelişmekte ve böylece bilgi, boş zamanların değerlendirilmesi ve eğlence alanlarına yönelik yeni hizmetler en önemli ekonomik sektörler olma yolunda ilerlemektedir. Multimedya teknolojilerinden finans sektörüne, manyetik teyplerden turizm alanına kadar, hizmetler sektöründeki gelişmeler, dünya ekonomisinin can damarlarıdır. Sanayi-ötesi ekonomilerde, sanayi toplumlarındaki fiziki mal üretiminin yerini alan bu yeni sektörler, dünya ekonomisinin küresel değişim sürecinde elle tutulmaz ekonomileri olarak tanımlanmakta ve yeni karlı sektörler olarak büyük bir gelişme potansiyeli taşımaktadırlar. Hizmet sektörlerinde "bilgi teknolojisiyle adeta bir devrim yaşanmakta, özellikle iletişim alanında yoğun ölçüde bilgisayarın kullanılması, iletişim maliyetlerini hızla düşürmekte ve birçok hizmetlerin ticari bir karakter kazanmasına neden olmaktadır.⁹⁷

Sektörel değişme tezi (Fisher-Clark tezi) kalkınmanın son aşaması olarak hizmetler sektörünü öngörür. Bu teze göre kalkınma süreci 3 aşamalıdır. Bunlardan birinci aşama tarım ikinci aşama sanayi ve son aşama hizmetler sektörüdür. Kalkınmış tüm ülkelerin bu süreci izlediği savunulur. Gelişmiş ülkelerde tarımın, sanayinin ve hizmetler sektörünün GSYİH içindeki payları sırasıyla %1, %26, %72 dir. Kalkınmış ülkelerde ağırlık hizmetler sektöründedir. Bunun istisnası Almanya'dır. Gelişmiş ülkeler içinde sanayinin birinci planda olduğu tek ülke Almanya'dır. Talebin gelir esnekliğinin en fazla olduğu sektör de hizmetler sektörüdür.

Türkiye de 2009 yılı için hizmetler sektörünün GSYİH içindeki payı yaklaşık %72 civarındadır.

⁹⁷ Numan KURTULMUŞ, **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, 1. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.21.

2.4. DIŞ TİCARETİN İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDAKİ ROLÜ

Dış ticaret çoğu azgelişmiş ũlkede milli gelirin oldukça kũçük bir bŕlŕmŕnŕ oluşturmaktadır. Bu gŕn birçok azgelişmiş ũlkede dış ticaret modeli, hala eskinin kolonyal iliŐkilerinin bir devamı halindedir. Eskiden kolonilerin merkezdeki ũlkelere birincil mal ve hammaddeleri ihraç edip, oralardan nihai sanayi mallarını ithal etmesi gibi; bugŕn de az gelişmiş ũlkeler esas olarak birincil malların net ihracatçılarını ve sanayi mallarının net ithalatçılarınıdır.⁹⁸

İktisadi kalkınma ile uluslararası ticaretin birbiriyle anlamlı bir biçimde iliŐkilendirilmesi çok eskilere gitmez. Bu iki olgu arasında karşılıklı etkileşimin gerek kuramsal, gerekse uygulama açasından ŕzenle ele alınması yakın geçmiŐin ũrŕnŕdŕr. Dış ticaret kuramcılarını ŕzellikle, statik koşullarda ticaretin ũretim faktŕrlerinin rasyonel kullanımı açasından yapacağı etkilerle ilgilenmiŐlerdir. Buna karşın iktisat tarihçileri, talebe ilişkin açıklamalar yerine, temelde arz faktŕrlerine (iŐgŕcŕ potansiyelinin arttırılması, teknolojik değişmeler gibi) yŕnelmiŐler ve dış talebin bŕyŕmedeki rolŕne pek az deęinmiŐlerdir.⁹⁹

Dış ticaretin kalkınmanın finansmanında bŕyŕk bir ŕnemi vardır. Çŕnkŕ az gelişmiş ekonomilerde ticaret ve ŕdeme bilançolarını devamlı olarak açık gŕsterir. Bu sebeple adı geçen ekonomiler altın ve dŕviz stoku bakımından çok zayıf durumdadırlar. Hâlbuki az gelişmiş ekonomiler sŕratle sanayileŐebilmek için yatırım mallarını, teçhizat ve ara malı ithal etmek zorundadırlar.¹⁰⁰

SanayileŐmede kullanılan başlıca dış ticaret politikaları iki temel başlık altında incelenir: ithal ikamesine yŕnelik sanayileşme stratejisi ile

⁹⁸ KAYNAK, a.g.e., s. 23.

⁹⁹ HAN, KAYA, a.g.e., s.133.

¹⁰⁰ TŪRK, a.g.e., s.264.

ihracata yönelik sanayileşme stratejisi. Özellikle 1960'lı yıllarda ve 1970'li yıllarda pek çok Latin Amerika ve Uzak Doğu Asya ülkesi tarafından uygulanan ithal ikamesine yönelik sanayileşme, ülke içindeki sanayilerin korunması gerektiğini ön plana çıkaran bir politikadır. Buna karşın, 1980'lerden itibaren ortaya çıkan ihracata yönelik sanayileşme, tüm dünya ekonomilerini saran neo-liberal rüzgârların ve içe dönük politikaların dezavantajlarının görünmesinde etkilenmiştir.¹⁰¹

İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin kuramsal dayanağını, uluslararası serbest ticarete dayanan karşılaştırmalı üstünlükler kuramı oluşturur. İhracata dayalı sanayileşme stratejisi, karşılaştırmalı üstünlüklere dayanan uluslararası işbölümünü kaynak dağılımında esas alır. Buna göre, her ülke karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunduğu alanda uzmanlaşır ve uluslararası ticaret serbestçe yapılırsa, dünya ölçeğinde kaynaklar optimal kullanılmış olacak ve bütün ülkeler kazançlı çıkacaktır. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinde geliştirilecek sanayilerin iç piyasadan çok dış piyasa için üretimde bulunması amaçlanmaktadır. İhracata dayalı sanayileşme stratejisi, ithalatın yapısından çok ihracatın yapısını değiştirecek yöndedir. Bu durumda az gelişmiş ekonominin ihracatı içindeki sınai ürünler payının artması doğaldır. Buna karşılık iç piyasa için gerekli sınai ürünler, çok büyük ölçüde dışarıdan ithal yoluyla sağlanacaktır.¹⁰²

Türkiye için temel sorun ihracatın ithalatı karşılama oranının düşüklüğü ve ihracatla ithalat arasındaki farkı görünmeyen kalemlerin kapamada yetersiz kalmasıdır. Bu nedenle, Türkiye ihracatta atılım yapmak zorundadır, bu amaçla ekonomide kaynak kullanımını ihracata yönelik olarak değiştirmelidir. Türkiye tarımsal üretimini, dünya ticaretinde talebi artan ve dünya ticaretinde talebi kararlılık gösteren ürünler lehine arttırmalı ve ihraç edilebilir bir fazla yaratmalıdır. Tasarruf olmadan yatırım yapılmadığı, dövizsiz ithal malı ithal edilmediği hususlarının iyice

¹⁰¹ GÜNEL, a.g.e., s.233.

¹⁰² HAN, KAYA, a.g.e., s. 244.

kavranması, tasarrufun mali istikrardan, dövizinde ihraç edilebilir bir fazlanın yaratılması gereğinden geçtiğinin bilinmesi lazımdır.¹⁰³

2.5. VERGİLENDİRMEİN İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDAKİ ROLÜ

Az gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmanın ilk aşamalarında genel olarak gönüllü tasarruflara, -özellikle hane halkı tasarruflarına- daha az önem verilmesi; buna karşın kamu tasarruflarının sermaye birikiminin en önemli kaynağı olarak kabul edilmesi çok yaygın bir anlayış olmuştur. Gerçektende vergi politikası aracılığıyla devletin sağladığı sağladığı sermaye birikimi birçok ülkede oldukça yüksek olmuştur.¹⁰⁴

Vergiler aracılığı ile kaynakların bir kısmının kamuya aktarılması, diğer her şey sabitken, zorunlu olarak özel kesimde kullanılacak kaynakların azalmasına ve yeniden dağıtılmasına neden olacaktır. Aslında vergiler aracılığıyla gelirlerinin veya servetlerinin bir kısmı alınan insanların buna bir şekilde tepki verebilecekleri açıktır.¹⁰⁵

Verginin karşılıksız ve cebri bir kamu geliri oluşu, mali amaçlar dışında ekonomik ve sosyal amaçların gerçekleştirilmesinde de etkin bir müdahale aracı niteliği taşıyışı bizi bu kamu gelirden yararlanmaya zorlamaktadır.¹⁰⁶

¹⁰³ TÜRK, a.g.e., s.267-268.

¹⁰⁴ HAN, KAYA, a.g.e., s. 75.

¹⁰⁵ Taner TURAN, Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi, **Sayıştay Dergisi**, S.69, s.18.

¹⁰⁶ TÜRK, a.g.e., s.307.

Vergilemenin kalkınma ile ilgili başlıca iki amacı olduğu söylenebilir:¹⁰⁷

- i) Özel tasarruf ve yatırımları mümkün olduğu kadar daraltmamak
- ii) Devlet hizmetlerini ve özellikle devlet yatırımlarını artıracak şekilde bol gelir sağlamak,

2.5.1. Dolaylı-Dolaysız Vergi Ayrımı Açısından

Vergi mükellefleri gelişmiş ve az gelişmiş ekonomilerde birbirinden farklı sosyal yapıya mensupturlar: Kalkınmış ekonomilerde vergi gelirinin ağırlığı dolaysız vergilerde, gelir ve kurumlar vergilerindedir. Buna karşın az gelişmiş ülkelerde verginin ağırlığı dolaylı vergilerdedir. Bu yüzden az gelişmiş ülkelerde vergilerin gerçek ödeyicisi çalışanlardır. Dolaysız vergilere ağırlık verilmek istenirse işçiler, memurlar ve ücretliler vergiye karşı direnç gösterecektir. Dolaylı vergiler tersine artan oranlı(regresif) bir yapıya sahiptir. Bu yüzden adaletsiz vergiler olarak nitelendirilirler. Fakat dolaylı vergilerin bazı pozitif yanları vardır bunlardan ilki tahsilatının kolay olmasıdır. Mali anestezi etkisine sahiptirler ve geniş tabanlı vergilerdirler. Sadece katma değeri vergilendirdiği için nötr(yansız) vergilerdir. Diğer bir özellik ise vergilemede nispi fiyat yapısını etkilemediğinden ek kayba yol açmazlar. Tüm bunlar dikkate alındığında kalkınmanın finansmanının dolaylı vergilerle mi yoksa dolaysız vergilerle mi yapılacağı bir soru işareti taşır.

Dolaylı vergiler mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler olarak tanımlanmaktadır. Özellikle gelirlerin harcanmasına ilişkin işlemleri vergilendiren dolaylı vergiler tüketicilerin ödedikleri fiyatla üreticilerin

¹⁰⁷ İhsan KARACAN, Vergi Politikasının İktisadi Kalkınmaya Etkisi, **Maliye Dergisi**, sayı, 23, Temmuz, 1976, s. 86-87.

aldıkları fiyat arasında bir farklılık oluşmasına neden olur. Mal ve hizmetlerin görelî fiyatlarında değışikliğe neden olan dolaylı vergiler nedeniyle fiyatların ekonomideki yol gösterici rolü bozulabilmekte ve kaynakların dağılımında etkinsizlik oluşabilmektedir.¹⁰⁸

En verimli dolaylı vergiler, ne yazık ki geniş halk kitlelerinin tüketimini güçleştiren ve dolayısıyla yaşam düzeyinin yükselmesini önleyen vergilerdir. Buna rağmen gelişme için gerekli araçların yaratılması, öbür gelir kaynakları yeterli düzeyde değilse, bu kesimin özverisine dayandırılmak zorundadır.¹⁰⁹

Dolaysız vergilerin kaynak dağılımı üzerindeki etkileri dikkate alınarak, belli alanlara kaynak transferi sağlanmak isteniyorsa çeşitli vergi istisnaları veya indirimleri-iadeleri uygulanabilir. Bu şekilde, vergi istisnasının ya da indiriminin-iadesinin uygulandığı alan çekici kılınarak ekonomik kaynakların bu alana transferleri sağlanabilir. Örneğin araştırma geliştirme faaliyetlerine vergi istisnası getirilmesi bu faaliyetler için ayrılan kaynakların artmasına neden olarak uzun dönemde büyüme oranını yükseltebilir.¹¹⁰

2.5.2. Küresel Malların Finansmanında Yararlanılan İlkeler Açısından

Küresel kamusal malların maliye teorisi kavramları ve araçları ile analiz edilmesinde gerek teorik gerekse uygulama açısından ciddi sorunlar vardır. Çünkü analiz çerçevesini oluşturacak olan aktörler, finansman araçları ve karar alma kuralları tanımlanmamıştır. Konu, daha çok, gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere yayılan dışsal maliyetlerin (bazen de tersi) giderilmesi için yapılan kalkınma yardımları

¹⁰⁸ TURAN, a.g.e., s.19.

¹⁰⁹ HAN, KAYA, a.g.e., s. 77.

¹¹⁰ TURAN, a.g.e., s.19.

biçiminde ortaya çıkmaktadır. Birçok küresel nitelikli kamusal mal aslında kalkınma amacıyla kullanılmaktadır. Çevre, sağlık, politik istikrar, bilgi ve haberleşme gibi hizmetler, gelişmekte olan ülkelerde refahı artırıcı hizmetlerdir. Ancak bu hizmetlerin, negatif dışsallığı azaltıcı etkilerinden dolayı, yardım veren ülkelere de faydası vardır, zaten bu özellikleri nedeniyle küresel kamusal mal olarak nitelendirilmektedirler.¹¹¹

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve büyümeleri için çok önemli olan doğrudan yabancı yatırımlar, bu ülkelerin iç yatırım ortamlarıyla yakından ilgilidir ve küresel kamusal malların kalkınma ile ilişki kanallarından en önemli bir tanesi böyle kurulur. ‘Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını engelleyen uluslararası kamusal zararlar arasında terörizm, uygun olmayan sözleşme hukuku, gıda güvenliğinin olmayışı, hastalıklar sayılabilir’ Günümüzde küresel kamusal mallar literatüründe geçerli olan bu söylem, küresel kamusal malların kalkınma ile olan bağlantısını piyasa işleyişi üzerinden kurmaktadır. Buna göre, sınır ötesi dışsallıklar (hatta ülke içinde yayılan dışsallıklar) piyasaların düzgün bir şekilde işleyişini bozmakta ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve büyümesini engellemektedir. Bu durum bir ölçüde geçerli olsa da, bütün kalkınma sorununu buna bağlı olarak değerlendirmek ne kadar doğrudur? Söz konusu literatürde vurgulanan bir diğer husus, küresel kamusal malların faydalı olabilmesi için (veya küresel kamusal zararların ortadan kaldırılabilmesi için) gelişmekte olan ülkelerin temel kalkınma sorunlarını çözmeleri gerektiğidir. Örneğin esas olarak yoksulluk sorunundan kaynaklanan eğitim, sağlık, gıda yoksunluğu gibi meseleler devam ettiği sürece, küresel kamusal zararları ortadan kaldırmak mümkün olmayacaktır.¹¹²

Gelişmiş ülkelere doğru, “kalkınma yardımları” adı altında uygulanan yardımlar, büyük ölçüde ulusal ve

¹¹¹ Hülya KİRMANOĞLU- Binhan Elif YILMAZ - Nazan SUSAM, Maliye Teorisi'nin Çıkmazı: Küresel Kamusal Mallar(Kalkınma Yardımları İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı), **Maliye dergisi**, sayı, 150, Ocak – Haziran, 2006, s.34.

¹¹² KİRMANOĞLU, YILMAZ, SUSAM, a.g.m., s.34.

küresel kamusal mal finansmanı amacını taşımaktadır. Ancak bazı yazarlar küresel kamusal malların finansmanının çoğu zaman bir yardım olarak ortaya çıkmasını etkinlik açısından olumsuz olarak değerlendirmektedirler, çünkü bu durumda 'bu malların değeri saptırılmış olarak yansımakta ve yanlış politika sinyalleri vererek yatırım kararlarını karıştırmaktadır. Ancak daha yaygın olan bir görüş, gelişmekte olan ülkelere yapılan dış yardımların önemli ölçüde küresel faydayı da yan ürün olarak sağladığıdır. Gerek Dünya Bankası ve gerekse Birleşmiş Milletler bünyesinde yayınlanmış olan birçok çalışma raporu ve makalede kalkınma ile küresel kamusal mallar arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu ve birbirlerini desteklediği vurgulanmaktadır. Buna göre, küresel kamusal mal ile kalkınma arasında iki yanlı bir ilişki vardır. Ülkelerin kalkınma konusunda yaşadığı birçok problemin küresel kamusal mallar ile ilişkili olduğunun ortaya çıkarılması, bu sorunların giderilmesi konusunda küresel düzeyde kolektif eylemleri teşvik etmektedir. Ancak, günümüzde, bu eylemlerin hangi etkinlik ve adalet kriterlerine göre yapıldığı son derece tartışmaya açık bir konudur.¹¹³

2.5.3. Vergilendirme İlkeleri Açısından

Vergileme ilkeleri ile vergilemeye hakim olacak esaslar, vergilemede uyulacak kurallar, vergilemede gerçekleştirilecek amaçlar kastedilir.¹¹⁴

Bir başka anlatımla vergilerin doğru bir şekilde uygulanabilmesi ve başarılı bir sonuç elde edilebilmesi için belirlenen ölçütlere vergi ilkeleri denir. Vergi ilkeleri vergi uygulamalarında uyulması gereken esaslardan oluşur. İkelere uyulursa vergiden beklenen amaca daha kolay ve en az masrafla ulaşılır.

¹¹³ KİRMANOĞLU, YILMAZ, SUSAM, a.g.e., s.34-35.

¹¹⁴ TÜRK a.g.e., s.119.

Vergi sistemi ekonominin verimlilik kuralına göre işlemlerini engellememeli veya söz konusu kurala göre ekonominin büyüme ve gelişme trendini olumsuz etkilememelidir. Vergi sistemi ulusal ekonomik amaçlar konusunda mükelleflerin cesaretini kırmamalı veya engel oluşturmamalıdır. Vergi sistemi vergiyi koyan veya uygulayan otoritelerin temel ekonomik amaçlarıyla uyumlu olmalı ve ulusal firmaların uluslararası rekabet şansına katkı sağlamalıdır. Eğer vergi kuralları ve genelde vergi sistemi özel bir sektörün avantajına ve diğerinin dezavantajına göre düzenlenirse, bu durum sermaye ve emeğin diğer ekonomik faktörler tarafından desteklenmeyen nedenlerle kayırılan sektöre akmasına neden olur. Bu durum diğer sektörler için zarar verir hem de genelde tüm ekonomi açısından kaynakların ekonomik büyüme ve etkinlik ilkesine uygun olmayan şekilde dağılmasına neden olur.¹¹⁵

2.5.3.1. Vergide Genellik İlkesi Açısından

Vergide adalet bakımından göz önünde bulundurulması gereken husus, vergi önünde herkesin eşit olması, vergi yüküne ilke olarak, tüm toplum bireylerinin ortak olmasıdır.¹¹⁶ Vergi adalet bakımından göz önünde bulundurulması gereken husus vergi önünde herkesin eşit olması vergi yüküne ilke olarak tüm toplum bireylerinin ortak olmasıdır.¹¹⁷

Vergi imtiyazları (istisnalar ve muafiyetler) vergide genellik ilkesine aykırıdır ve vergi kaybına yol açar. Kalkınmanın finansmanı için alınacak vergilerde de bu ilke göz ardı edilmemelidir. Çünkü vergide genellik ilkesine uyulmazsa yani vergi imtiyazları uygulanırsa ortaya çıkan vergi kaybı kalkınmanın finansmanı için kullanılamayacaktır. Diğer bir açıdan

¹¹⁵ Garip AYZ, İyi Bir Vergi Sistemi İçin On Kılavuz İlke, **Vergi Dünyası**, sayı.289, Eylül, 2005, s.25.

¹¹⁶ AKDOĞAN, a.g.e., s.185

¹¹⁷ Osman PEHLİVAN, **Kamu Maliyesi**, Derya Kitabevi, Trabzon, 2004, s.162

bakıldığında ise vergide genellik ilkesine uyulması durumunda vergi tabanı geniş olacaktır bu da kalkınmanın finansmanını kolaylaştıracaktır.

2.5.3.2. Vergide Adalet İlkesi Açısından

Vergide adalet ilkesi, verginin adil olması gerektiğini ifade etmektedir. Vergide adalet; ilgili yasal düzenlemeler yapılırken, yasa koyucunun adalet düşüncelerine ve temel vergi ilkelerine göre oluşmakla birlikte, gerçekleştirilmesi öngörülen adaletin uygulama bakımından da sağlanması büyük önem taşır. Başka bir deyişle, adil olarak hazırlanmış olan vergi yasalarının, uygulama itibarıyla da adalete ters düşmeyecek etkinlikte uygulanması gerekir.¹¹⁸

Adil bir vergi sistemi vergiye karşı tepkileri azaltır ve verginin toplanmasını kolaylaştırır. Kalkınmanın finansmanı bağlamında adil bir vergi sistemi ile finansman kaynağı olan vergilerin toplanmasının kolaylaşması ve vergiye karşı tepkilerin azalması kalkınmayı hızlandıracaktır.

2.5.3.3. Vergide Eşitlik İlkesi Açısından

Vergilemede eşitlik ilkesi, mükelleflerin vergi ödeme güçlerini dikkate almak suretiyle vergilendirilmesidir. Vergide adaletin gerçekleştirilebilmesi bakımından önemli bir fonksiyonu bulunan bu ilke, vergi yükünün, mükelleflerin kişisel ve ekonomik durumlarına göre eşit bir şekilde dağıtılmasını gerekli kılmaktadır.¹¹⁹

¹¹⁸ AKDOĞAN, a.g.e., s.188.

¹¹⁹ AKDOĞAN, a.g.e., s.189.

Çağdaş sosyal devlette gelir ve servet eşitsizliklerini azaltmada en önemli rolü, vergi politikası oynamaktadır. Anayasanın 73'üncü maddesi, "herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır" diyerek, aynı anlayışı dile getirmiştir. Bu ilke, vergi oranlarının, mükellefin mali gücüne göre saptanmasını ifade eder. Vergi hukukunda "artan oranda vergi" denilen ve yöntemi yüksek gelir tabakalarından yüksek oranda, düşük gelir tabakalarından düşük oranlarda vergi alınması suretiyle, gelir eşitsizliklerinin azaltılmasını amaçlar. Vergi politikasının bu amaçla kullanılması, sosyal adalet ve sosyal devlet ilkelerinin bir gereğidir. Ayrıca, bu şekilde toplanan devlet gelirlerinin bir bölümünün, daha çok düşük gelirli grupların yararlanacağı bazı sosyal nitelikli kamu hizmetlerinde kullanılması da, herkese insan haysiyetine yakışır bir hayat seviyesi sağlamanın hedefinin gerçekleştirilmesine yardım eder.¹²⁰

Kalkınmanın sadece iktisadi büyümeden oluşmadığı eğitim, sağlık, zorunlu ihtiyaçların karşılanması, konut ve gıda gibi daha birçok faktörden oluştuğu göz önüne alınırsa vergide eşitlik ilkesi kalkınmada büyük rol oynar.

2.5.3.4. Kanunilik İlkesi Açısından

Bu ilke, vergi düzenlemelerinin bir kanuna dayanmasını ön görür.¹²¹ Verginin kanuniliği ilkesinden uzaklaşıldığı ya da söz konusu ilkenin ihmal edildiği her uygulama, sorun yaratıcı nitelik taşır. Söz konusu ilkeyi; yalnızca, "vergi için kanun çıkartmak gerekir" şeklinde, yani dar anlamda değil, "verginin kanunla konulması" ve "vergiye vücut veren temel

¹²⁰ Ergün ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınlar, Ankara, 1992, s.106.

¹²¹ Vural SAVAŞ, **Kalkınma Ekonomisi**, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1986, s.75

unsurların kanunda yer alması" gerektiği şekilde anlamak ve uygulamak gerekmektedir.¹²²

Verginin yasallığı ilkesinin pratik sonucu; bir verginin ne üzerinden, ne kadar, ne zaman ve nasıl alınacağıının yasa tarafından belirlenmesidir. Bireylerin, bu sayede, takdiri ve keyfi idare uygulamalarından korunması öngörülmüştür.

Bireylerin yapacağı iktisadi faaliyetin vergisel sonucunun belli olması bu ilke ile ilgilidir. İktisadi faaliyetinin vergisel sonucu bireylerin önceden bilmesi onlara bir güven ortamı sağlayacak ve bu da yatırımların artmasına neden olacaktır. Nihai sonuç olarak ekonomik büyümede pozitif bir artış görülecektir.

2.5.3.5. Belirlilik İlkesi Açısından

Verginin belirlenen esaslara göre alınmasını ifade eder.¹²³ Vergi uygulamasının başarısı bakımından, vergi ile ilgili kurum ve işlemlerin belli olması ve herkes tarafından anlaşılabilir şekilde ortaya konulmuş bulunması gerekir.¹²⁴

"Kesinlik" adı da verilen bu ilkeye göre, her vatandaşın ödemek zorunda olduğu vergi; tutar, çeşit, ödeme zamanı, şekli, vb. bakımından keyfi değil kesin, açık ve belirli olmalıdır.¹²⁵

Vergide belirlilik ilkesinin verginin mali fonksiyonları kadar verginin sosyo- ekonomik fonksiyonları açısından da önemi vardır. Ekonominin

¹²² AKDOĞAN, a.g.e., s.194

¹²³ VURAL, a.g.e. s.75.

¹²⁴ AKDOĞAN, a.g.e., s.195.

¹²⁵ Nihat EZİDOĞAN, **Kamu Maliyesi (Kamu Gelirleri ve Vergi Teorisi)**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s.135

başarılı bir şekilde yönetilebilmesi, ödenecek vergi de dâhil olmak üzere politik çevrenin dengeli olmasını sağlar.

2.5.3.6. Açıklık İlkesi Açısından

Vergi yasalarının uygulanmasına yönelik yönetmelik ve genelgelerin kolaylıkla anlaşılabilir açıklıkta olmasını da içeren bu ilke, söz konusu yasaları uygulayıcı kimselerin iyi eğitilmiş, dürüst ve anlayışlı kimselerden oluşması halinde olumlu yönde etkilenecek, mükelleflerin vergi ile ilgili olarak getirilmiş olan düzenlemeleri daha verimli bir şekilde yerine getirebilmeleri açısından yararlı olabilecektir. Amacı belirli ve özel bir çabaya gerek göstermeksizin anlaşılabilir bir vergi; gerek mükelleflerin tepkisini çekmemesi açısından ve gerekse vergi yönetimi ile yargısının işleyişi açısından olumlu etkiler yaratacaktır.¹²⁶

Bu ilke doğrultusunda hem vergiye tepki azalacaktır hem de vergi maliyeti azalacaktır. Bunun sonucu ise toplanan vergi miktarında bir artış gerçekleşecek ve daha fazla toplanan vergiler sayesinde kalkınmanın finansmanına daha fazla kaynak kullanılmış olacaktır.

2.5.3.7. Uygunluk İlkesi Açısından

Verginin mükellefe en uygun gelen zamanda ödettirilmesini ifade eder. Özellikle devlet ve vatandaş arasındaki ilişkilerin kötü, vergi ahlakının zayıf ve vergi zihniyetinin olumsuz olduğu ülkelerde yardımcı nitelikte olan bu ilkenin mali psikolojisi açısından oynadığı rol çok büyüktür.¹²⁷ Vergi mükellefler için en uygun ve doğru bir zamanda, en uygun biçimde alınmalıdır. Vergi toplumun yapısına uyumlu olarak,

¹²⁶ AKDOĞAN, a.g.e., s.197

¹²⁷ Yusuf KILDIŞ, **İktisadi Kalkınma Açısından Teşvik Edici Vergi Politikalarının Önemi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1988, s.44.

ekonomiyi zorlamadan elde edilen bir gelir olmalıdır. Bu her birey için uygun olan zamanda vergilendirilmenin yapılması gerektiği anlamına gelmemektedir. Bireysel olarak tek tek uygunluğun sağlanması mümkün değildir. Çünkü mükellefler arası ekonomik, sosyal, mali ve psikolojik duruma göre uygun zaman ve koşullar arasında önemli farklılıklar vardır. Burada önemli olan uygunluğun genele göre belirlenmesidir.

Diğer ilkeler gibi uygun zamanda vergi alınması vergiye karşı tepkileri azaltacaktır; bu bakımdan kalkınmanın finansmanında önemlidir.

2.5.3.8. Kesinlik İlkesi Açısından

Vergi alındıktan sonra tekrar mükellefe iade edilmeyeceğini ifade eder.¹²⁸ Vergi alındıktan sonra kişiye tekrar ödenmez. Ancak vergiyi teşvik amaçlı bazı vergi iadesi uygulamaları bu ilkeyi ortadan kaldırmaz. Verginin konusu, oranları, ödeme yeri ve zamanı ve ödeme şekli vergi kanunlarında açık ve net bir şekilde belirtilmektedir. Bu konuda herhangi bir belirsizlik ya da değişik anlaşılmalara sebep olacak ifadeler yer almamalıdır. Mükelleflerin vergilerini kanunda belirtilen şekilde ve yerde ödemeleri ve bu konuda herhangi bir şüphe duymamaları gerekmektedir. Kalkınmanın finansmanına kanunilik ilkesi ile benzer katkıları olacaktır.

2.5.3.9. Basitlik İlkesi Açısından

Vergi sisteminin herkesin anlayabileceği kadar basit olmasını ifade eder.¹²⁹ Eğer bir vergi sistemi gerek yasaların düzenlenişi itibariyle, gerekse uygulama itibariyle basit, açık ve anlaşılır değilse vergi

¹²⁸ EDİZDOĞAN, a.g.e., s.13.

¹²⁹ Coşkun Can AKTAN, Vergilerin Tahsilinde Temel İlkeler, **Maliye Yazıları Dergisi**, sayı,74, Ankara, 1990, s.45.

yükümlüleri için vergi, bir “işkence” haline dönüşebilir. Vergi sistemindeki karmaşıklık karşısında vergi yükümlüsü olması gereken bir kısım vatandaş, beyanı gereken iktisadi faaliyetini vergi idaresine bildirmeyebilir ya da faaliyetini bildirmekle birlikte eksik matrah beyanında bulunabilir. Öte yandan, basitlik ilkesinden uzaklaştıkça vergi yükümlüleri için “işlem maliyeti” artacağından bu durumda bir kısım vergi yükümlüleri açısından maliyeti artırabilir.

Vergi sistemindeki karmaşıklık sadece işlem maliyetini değil fırsat maliyetini de artırır. Vergi yükümlüleri, vergi sistemindeki karmaşıklık dolayısıyla daha fazla sorunla karşı karşıya kalırlar ve bu durumda ister istemez daha fazla zamanlarını, sorunların çözümüne ayırmak zorunda kalırlar. İşte burada fırsat maliyeti adını vereceğimiz önemli bir sorun ortaya çıkar. Bir vergi yükümlüsünün fırsat maliyeti vergi sistemindeki karmaşıklık dolayısıyla harcadığı ek zaman eşittir. Oysa bu zaman daha verimli iktisadi faaliyetler içinde kullanılabilir.¹³⁰ Bu bakımdan vergide basitlik ilkesinin uygulanması kalkınma için olumlu bir sonuç yaratacaktır. Diğer yandan da yatırıma yönelecek yatırımcıları kötü sürprizlerden korumak ve riski ortadan kaldırarak yatırıma teşvik edecektir.

2.5.3.10. İktisadilik İlkesi Açısından

Bu ilkeye göre vergilerle iktisadi kalkınmaya elverişli faaliyetler teşvik edilip, verimli olmayan faaliyetler caydırılmalıdır.¹³¹

Vergi uygulama ve toplama maliyeti, elde edilen vergi hasılatına göre yüksek bir seviyede olmamalıdır. Mükellefin cebinden çıkan para ile devlet hazine giren para arasındaki fark çok küçük olmalıdır. Vergiden

¹³⁰ Coşkun Can AKTAN, **Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi**,2000, Ankara: TOSYÖV Yayınları s.12.

¹³¹ Ali Rıza GÖKBUNAR, Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, sayı.4, 1998, s.8

beklenen hasılatın belirli bir dönem içinde elde edilmiş olması ve elde edilirken en az masrafla yani harcamaların asgari seviyede tutularak tahsil edilmesini öngörmektedir. Burada önemli olan hem vergi tahsilatının vergi süresi içerisinde yapılabilmesi hem de vergi maliyetinin en düşük seviyede tutulabilmesidir.

İktisadilik ilkesi bu masrafların en aza indirilmesini yani toplanan vergi ile yapılan masrafların arasındaki farkın büyük olmasını ister. Aradaki farkın büyük olması kalkınma için daha fazla kaynak demektir.

2.5.3.11. İstikrar İlkesi Açısından

Vergide istikrar ilkesi; vergi ile ilgili olarak vergilendirme tekniği konusunda yapılan düzenlemelerin sık sık değiştirilmemesini, düzenli olmasını ifade etmektedir.¹³² Özellikle çöküntü dönemlerinde bu ilke sayesinde vergi gelirleri azalmadan devlet kamu hizmetlerini yürütür.¹³³

Vergilemede istikrarlılık ilkesine göre, vergi kanunlarının tarih ve tahsil işlemlerini ilgilendiren hükümleri ile vergi nispetleri mümkün olduğu ölçüde az değiştirilmelidir.¹³⁴

Vergi kanunlarının ilgililerce izlenebilecek ve gereği yerine getirilebilecek şekilde uygulanması zorunludur. Ayakkabının ayağı rahatsız etmeyeceği, ayağın alışkanlık kazanması nedeniyle herhangi bir sorun yaratmayacağı düşüncesinden hareketle, vergilerin de aynı kalmasının, değiştirilmemesinin daha doğru olacağı ileri sürülmüştür. Ancak; artık giyilemez hale gelmiş bir ayakkabı, ayakkabı olma özelliğini kaybeder ve giyeni rahatsız etmeye başlar. Durum vergi açısından düşünüldüğü takdirde; uygulanamaz, işlemez hale gelmiş hükümlerin

¹³² AKDOĞAN, a.g.e., s.200.

¹³³ TÜRK, a.g.e., s.124.

¹³⁴ GÖKBUNAR, a.g.e., s.15.

gerekirse tüm düzenlemenin revizyona tabi tutulması olağan görülmelidir. Bu düzenlemeler sırasında acele etmeden, planlı ve programlı çalışmak, yapılan yasal düzenlemelerin sık sık değiştirilmesini engelleyebilecektir.¹³⁵

İstikrar hem yurt içi hem de yurt dışı yatırımcıların yatırım yapmak için istedikleri bir koşuldur. Böylece yatırım için belirsiz bir ortam oluşmayacak ve girişimciler yatırımlarının amortismanına ilişkin hesaplarını doğru yapma olanağına kavuşacaklardır.

2.5.3.12. Esneklik İlkesi Açısından

Vergide esneklik ilkesi; verginin, mükelleflerinin vergi ödeme güçlerindeki azalma ve artmayı izleyebilmesidir. Vergide hasılatın otomatik azalıp, artmasına otomatik elastikiyet denilmekte olup aksi uygulamaya, yani devletin müdahalesi ile uyum sağlamaya müdahaleci elastikiyet denir.¹³⁶ Bu ilke vergi gelirlerinin ekonomik şartlardaki değişimleri yakından izlemesi gerektiğini önerir.¹³⁷

Esnek vergi sistemi olması ekonominin dengesizliklerini giderici bir özellik taşır. Ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi açısından önemlidir. Bu ilkenin önemi, vergi gelirlerinin artırılması gerektiği hallerde vergi oranlarını artırarak vergi matrahlarında herhangi bir daralma olmaksızın devletin vergi gelirlerinin artırılmasıdır.

¹³⁵ AKDOĞAN, a.g.e., s.200.

¹³⁶ AKDOĞAN, a.g.e., s.200.

¹³⁷ Erkan KARAASLAN, **Harcama Hukuku, Yaklaşım Yayıncılık**, Ankara, 2006, s.362

2.6. İKTİSADİ KALKINMANIN KARŞISINDA AZ GELİŞMİŞ EKONOMİLERİN DURUMU

Az gelişmiş ülkelerin en önemli özelliği fakirlik döngüsü olarak da bilinen düşük bir gelir düzeyine sahip olmalarıdır. Bunun sonucu hem tasarruflar az, hem de talep seviyesi düşük olmaktadır. Tasarruflar ve talebin yetersiz olması istihdam ve üretim için en önemli unsur olan yatırımların da yetersiz kalmasına neden olur. Yatırımın az olması ise toplumun sahip olduğu sermaye birikiminin az olmasına neden olmaktadır. Sermaye birikiminin azlığı da sahip olunan beşeri ve doğal kaynakların verimli olarak kullanılamamasına, geliştirilememesine neden olmaktadır. Bu durumda halkın ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal olarak yeterli düzeyde gelişimi sağlanamamaktadır. Bütün bunların sonucunda da, ekonomi düşük verim ve gelir düzeyinde takılıp kalmaktadır.¹³⁸

Sermaye birikiminin yetersiz olmasının sonucu olarak gelişmiş ülkelerde özel sektörün sunduğu birçok mal ve hizmetin gelişmekte olan ülkelerde kamu kesimi tarafından üretilmesi ve sunulması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı diğer uluslardan daha fazladır. Bu da zaten var olan işsizlik sorununun çözümünü daha da zorlaştırmaktadır. Bu ülkelerde tarım sektöründe nüfusun yarıya yakını (bir kısmı da gizli işsiz olarak) istihdam edilirken, tarım sektöründe makineleşme ile işgücü arzındaki fazlalık artmaktadır. Sanayi kesimi ise yeterli istihdam hacmine sahip olmadığı için işgücü arzındaki bu fazlayı üretime kanalize edememektedir. Bir takım politik kaygıların da katkısı ile iş gücü arzındaki bu fazla devlette istihdam edilmektedir.

¹³⁸ Mustafa DURMAN, - Mehmet Akif ÇAKIRER,; Kalkınma Sürecinde Kamu Finansman Sorununun Çözümüyle İlgili Bir Yöntem: Dış Kaynaklardan Yararlanma, Dumlupınar Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:8, Haziran, 2003, s.3.

Öte yandan tüm dünyada olduğu gibi azgelişmiş ülkelerde de tarım sektörünün bütçe kaynakları ile desteklenmesi kalkınma ekonomisinde bir politika olarak önerilmektedir.¹³⁹ Bu uygulama gelir kaynakları zaten yetersiz olan kamu bütçesinin açık vermesinde rol oynamaktadır. Azgelişmiş ülkelerde hem ekonomik hem de sosyal politikaların uygulanabilmesi için büyük hacimli bütçelere gereksinim vardır. Oysa azgelişmiş ülkelerde düşük üretim ve gelir düzeyinden dolayı kamunun gelirleri oldukça kısıtlıdır. Bu durum büyük ve sürekli bütçe açıklarına neden olmaktadır, "açık bütçe uygulamaları" ile bu ülkeler enflasyonist bir sürece girerler. Bu durumda devlet toplumun tasarruflarını kamu finansman açığını gidermek için kullanmak veya merkez bankası kaynaklarını kullanmak (para basmak) zorunda kalmaktadır.

Azgelişmiş ülkeler, sürekli açık bütçe uygulamaları ile oluşan finansman darboğazından kurtulmak için dış borçlara da sıkça başvurumaktadırlar. Bu ülkelerin zamanla biriken dış borçlarının anapara ve faizlerinde önemli ödeme zorlukları ve tıkanmalar yasamaları, soruna daha farklı ve rasyonel çözümler bulma gereğini ortaya koymaktadır. Bu soruna çözüm olarak önerilen yöntemlerden biri 1980'li yıllardan beri tüm dünyada yaygın olarak uygulanan özelleştirme'dir.¹⁴⁰

Azgelişmiş ülkelerin geleneksel gelişme yolunu izleyememelerinin nedeni, gelişmiş ülkelerdeki tekellerin az gelişmiş ülkelerdeki yatırımlarının hammadde olarak kullanılan doğal kaynaklar ve gelişmiş ülkelere ihraç edilecek besin maddeleri üzerinden gerçekleştirilmesidir.. Yabancı sermayenin elde ettiği karlar, bu ülkelerdeki yatırımlar için kullanılmayıp gelişmiş ülkelere geri dönmektedir. Böylece, ülkelerin gelişmeleri için en Önemli şart olan sermaye birikimi de sağlanamamaktadır. Ayrıca, endüstri yatırımlarının çekiciliğini azaltıcı pek

¹³⁹ Türkiye'de Kamu Kesimi Borçlanma Gereği. wvw.ge»bilimxom/coifient/view/6523/89/ erişim 15.10.2010

¹⁴⁰ Mehmet KARA,;Türkiye'ünün Ekonomik Büyüme Sürecinde Dış Borç Çıkarmazı,**Süleyman Demirel Üni. İ.İ.B.F.Dergisi**,Ciiit:6 Sayı:1, Isparta, 2001, s.15.

çok belirsizlik bulunacaktır. Özel sermaye için ticaret, arazi alım satımı, lüks bina ve konut yapımı alanlarında iş görmek daha karlıdır.¹⁴¹

Dış ticaret açısından bakacak olursak, az gelişmiş ülkelerden çoğunun belirgin bir özelliği bunların dışsattım ticaretlerinin büyük ölçüde bir ya da iki ürüne dayanmasıdır. Bu ülkeler bir temel ürün bakımından piyasa dalgalanmalarına karşı duyarlıdır.

Kalkınmanın İki şekli vardır. Kapitalist ülkelerin geçmişteki geleneksel politikaları olarak tanımlanan kalkınmanın ilk şeklinde, tarımda ve tarımsal ürünler işleyen endüstriler önemliyken, sonraları ise hafif tüketim malları endüstrileri önem kazanmıştır. Bu evreden sonra ise, mekanikleşmiş modern teknikli ağır endüstride yatırımda bulunulması önem kazanmaktadır. Kalkınmanın ikinci şekli ise, toplumcu kalkınma yoludur.¹⁴²

Az gelişmişliği açıklayan yaklaşımlar:

- i) Geleneksel kalkınma iktisadı yaklaşımı: Geleneksel kalkınma iktisadı yaklaşımı, makroekonomik konular üzerinde odaklanan ve iktisadi büyüme / kalkınma ile yapısal dönüşüm süreçleri arasında yakın ve karşılıklı bir etkileme ilişkisinin var olduğunu kabul eden bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda yer alan iktisatçılar, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin sanayileşmiş ülke ekonomilerinden niteliksel yönden farkları olduğu görüşündedir. Yine bu iktisatçılar bakımından, gelişmekte olan ülke ekonomilerine yönelik incelemelerin, farklı araştırma yöntemleri ve teorik çatılar çerçevesinde yapılmasına gerek vardır. Bir başka deyişle, bir disiplin olarak iktisat bilimini tek bir iktisadi sistem yerine, Keynes'in tam istihdam ve noksan istihdam koşullarında işleyen ekonomiler için yapmış olduğu ikili ayırımına benzer şekilde, azgelişmiş

¹⁴¹ Maurice DOBB, (Çeviren:Mehmet Selik); **Kapitalizm.Sosyalizm, Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma**, A.Ü. S.B.F. Yayınları:464, Ankara 1981. s.138

¹⁴² DOBB, a.g.e., s.163.

ülkelerin de çoğul iktisadi sistemler kapsamında farklı bir iktisadi yapı içinde ele alınmaları gerekmektedir.¹⁴³ Ekonominin dengeli büyümesinden yana olan Ragnar Nurkse(1907-1959) az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirin son derece düşük olduğundan yola çıkarak, gelir düzeyi düşük olduğu için tasarruf yetersizliğinin söz konusu olduğunu, tasarruf yetersizliği nedeniyle gerekli yatırımların yapılmayacağını, dolayısıyla da verimliliğin ve gelir seviyesinin yine düşük kalacağını belirtir.¹⁴⁴ İşte bu yaklaşıma yoksulluğun kısır döngüsü denir ve yoksul ülkeler Nurkse' ye göre yoksul oldukları için yoksuldurlar.

ii) Yapısalcı Yaklaşım: 1950'li yılların başında Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (ECLA) yeni bir ekonomik kalkınma modeli önermiştir. Bu komisyonun özgün bir az gelişmiş analize yönelmesi geleneksel yaklaşımlardan bir kısmının tartışılmasına neden olmuştur. Yapısalcı görüşün önde gelen kuramcılarında biri R.Prebisch'dir. Prebisch ve diğer Latin Amerikalı Yapısalcılar tarafından geliştirilen model, merkez-çevre modelidir. Prebisch ve onu C.Furtado ve O. Sunkel' e göre kalkınma, sermaye birikiminin sonucudur ve ülkelerin kalkınma düzeylerindeki farklılıkların temelinde, her ülkenin uluslararası ticarete farklı düzeylerde uzmanlaşmış olması yatmaktadır. Başka bir deyişle gelişmişliği ve az gelişmişliği uluslararası ticaret üretmektedir. Dolayısıyla, bu görüşe göre, özellikle Latin Amerika ülkeleri, esas olarak hammadde ihracatına yönelik dışa dönük yapılarını değiştirmedikleri sürece, kalkınma sorununu çözmeleri olanaksız hale gelmektedir.¹⁴⁵ Singer-Prebisch tezi olarak bilinen bu yaklaşıma göre Dünya ticaretinin az gelişmiş ülkelerin aleyhine seyrettiğini belirtmişler. Az gelişmiş ülkelerin ihraç ürünleri genellikle tarımsal ürünler olup ithal ettikleri ise sanayi ürünleridir.

¹⁴³ KAYNAK, a.g.e., s.128-129.

¹⁴⁴ GÖNEL, a.g.e., s.53.

¹⁴⁵ HAN, KAYA, a.g.e., s.35-36.

İhraç malların fiyatlarının ithal malların fiyatlarına oranı olan P_x/P_m ' in küçülmekte olduğunu ve bu ticaretten az gelişmiş ülkelerin zararlı çıktığını belirtmiştir.

iii) Bağımlılık Yaklaşımı: Farklı olgularla ilgilenmekle beraber Marksist iktisatçıları kalkınma iktisatçıları gibi analiz birimleri makroekonomik yapıdadır. Analitik bakış açısı yönünden ise multi-disiplinerdir. Yalnızca iktisadi yapılarla değil, iktisadi yapıların içinde yer aldıkları politik sistemlerle de ilgilenirler. Bu nedenle, bakış açıları ekonomi politik bağlamdadır. Marxist iktisatçılara göre, çevre ülkeler, niteliksel yönden kapitalist merkez ülkelerden farklıdır.¹⁴⁶

Bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler çok geçmeden, eski sömürgeci ülkelerle arasındaki ilişkinin yeni sömürgeci bir ilişki olduğunun farkına varmışlardır. Bağımsızlığını yeni kazanan bu ülkelerde böyle bir bilincin oluşması, ister istemez köktenci sayılabilecek siyasal eğilim ve uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bağımlılık kuramını savunanların çoğunluğu, temelde piyasa ekonomisine dayalı bir ulusal kalkınmayı amaçlayan teknokratlar oluşturmakla birlikte, bu yaklaşımın kavramsal araçlarının önemli bir kısmı Marksist kuramdan alınmıştır.¹⁴⁷ Baran gibi Marksistlere yakın iktisatçılar az gelişmenin gelişmiş ülkelerin uyguladığı emperyalist sömürü politikalarının bir sonucu olduğuna inanırlar.

Az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın önündeki engeller:¹⁴⁸

i) **Nüfus Artışı:** Kişi başına gelir, toplam gelirdeki artışın, toplam nüfus artışından fazla olduğu zaman büyür. Fakir ülkelerde bu çok düşük düzeyde kalmaktadır.

¹⁴⁶ KAYNAK, a.g.e., s.138.

¹⁴⁷ HAN-KAYA, a.g.e., s.37

¹⁴⁸ David BEGG- Stanley FİSCHER- Rudiger DORNBUSCH, **İktisat**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8.Baskı, Eylül, 2010, s.621-623.

- ii) **Kaynak Kıtlığı:** Dünyadaki az gelirli ülkelerin çoğu kaynaklar bakımından kıttır. Bu durum az gelişmiş ülkelerin kalkınmasının önünde sorun teşkil eder.
- iii) **Sermaye:** Zengin ülkeler işgüçlerini verimli kılan fiziki sermaye stoku oluşturmuşlardır. Oysa fakir ülkelerin yatırımlarının finansmanı sağlayacak yurtiçi kaynaklar neredeyse hiç yoktur. Yurtiçi kaynakların çoğu zorunlu tüketim harcamalarını karşılamak için kullanılır.
- iv) **Sosyal altyapı yatırımlar:** Gelişmiş ülkeler, yüksek kalitedeki ulaşım ve iletişim ağlarıyla desteklenmiş uzmanlaşma sayesinde yüksek verimlilik ve ölçek ekonomilere ulaşmaktadırlar. Fakir ülkelerde ise pahallı yatırımlar, enerji üretimi, yollar, telefon sistemleri şehir dışı yerleşim imkânları neredeyse hiç yoktur. Bu da azgelişmiş ülkelerin daha küçük boyutlarda çalışarak ölçek ekonomilerinden ve uzmanlaşmadan tam anlamıyla faydalanmamalarına sebep olmaktadır.
- v) **Beşeri sermaye:** Sağlık, eğitim ve sanayide işbaşı eğitim yatırımlarına ayıracak kaynağı olmaya fakir ülkelerdeki işgücü verimliliği düşüktür. Oysa istenen düzeyde verimlilik olmaksızın istenen düzeyde üretim gerçekleşemez.
- vi) **Gelenekler:** Gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlar genellikle az gelişmiş ülkelerdeki kabile geleneklerini ve komünal yaşantıyı eleştirirler. Bunların, azgelişmiş ülkelerin teşebbüs ve inisiyatif alma kabiliyetindeki gelişmeyi engellediğini ileri sürerler. Böylesi bir yargının belirli ölçüde geçerliliği olabilir. Ancak, sanayileşmiş ülkelerdeki iş geleneklerinin ve fabrika hayatını kabullenmenin, bu ülkelerde on yıllar hatta yüzyıllar aldığını da unutmamak gerekir. Bu yüzden de bazı azgelişmiş ülkeler,

içlerinde yetiştikleri kültüre uygun alternatif kalkınma stratejileri aramaktadırlar.

vii) Düşük tarımsal verimlilik: Eğer tarımsal verimlilik düşükse, çoğu insanın, nüfusun yiyecek ihtiyacını karşılamak için tarımda çalışması gerekecektir. Çok az işçi farklı alanlarda çalışabilecektir. Tarımsal işgücü fazlası farklı alanlara kaydırılmadıkça kalkınmanın önünde engel teşkil edecektir.

viii) Çatışma: Bu ekonomik sebeplere ek olarak, bazılarında göre en fakir bölgeler, ulusal ve uluslararası çatışmalarında devam etmekte olduğu bölgelerdir. Bazen bu, sömürgeci kurallar tarafından zorla kabul ettirilen yapay hudutlar üzerinde süregelen kavgalar şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca, bazı ülkelerdeki yeraltı zenginliğinin de, bu kaynaklardan kimlerin daha çok yararlanacağı konusunda, sürekli bir güç çatışmasına neden olduğu durumlar mevcuttur.

2.6.1. Kalkınma Hızları Korunacak Gelişmekte Olan Ekonomiler

Bu ekonomilerde kişi başına isabet eden milli gelir azdır, bilinen fakat işlemeyen doğal kaynaklar mevcuttur; tarımsal ve sanayi üretimde belirli bir artış vardır. Arjantin, Brezilya, Seylan, Kolombiya, Meksika, Peru, Filipinler, Çin, Venezüella, Türkiye bu grup az gelişmiş ekonomiler arasında yer alırlar. Bu memleketlerde yeter derecede iç tasarruf vardır, vergi yoluyla devlet yeter derecede kamu tasarrufları meydana getirebilmekte, yabancı sermaye iktisadi kalkınmanın finansmanında küçümsenemeyecek rol oynamaktadır. Bununla beraber, ekonomik tikanlıklar, sermaye arzındaki yetersizlikler, kalifiye işgücü noksanı, teknisyen azlığı, gelişmiş bazı iktisadi sektörler, coğrafi bölgeler ve sosyal tabakalar arasında büyük gelir dağılımı farkları, açık ve gizli işsizliğin

mevcudiyeti bu ekonomilerin temel özellikleridir. İktisadi bakımdan bu memleketlerde iktisadi kalkınma planının görevleri tıkanıklıkları ortadan kaldırmak, açık ve gizli işsiz sayısını azaltmak, iktisadi refahı daha geniş tabakalara yaymak, iktisadi kalkınma hızını muhafaza etmektir.¹⁴⁹

Aşağıdaki tabloda yukarıda sayılan ülkelerin 2005-2009 arası kişi başına düşen milli gelirleri (ABD Doları olarak) gösterilmektedir.

Tablo 4: Kişi Başına Düşen Milli Gelir (ABD Doları)

YILLAR ÜLKELER	2005	2006	2007	2008	2009
ARJANTİN	4,460	5,160	6,040	7,190	7,570
BREZİLYA	4,020	4,850	6,140	7,490	8,040
ÇİN	1,760	2,050	2,490	3,060	3,590
FİLİPİNLER	1,160	1,250	1,460	1,700	1,790
KOLOMBİYA	2,870	3,400	4,070	4,610	4,930
MEKSİKA	8,090	8,730	9,400	10,000	8,920
PERU	2,650	2,920	3,340	3,990	4,150
TÜRKİYE	6,200	7,150	8,090	8,890	8,730

Kaynak: Dünya Bankası; 2009

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi bu tür ekonomilerde kişi başına düşen milli gelir sürekli bir artış eğilimi içindedir. Kalkınma planlarının amacı bu artışın devamını sağlamak ve ekonomik tıkanıkları giderici tedbirler almak olmalıdır.

Türkiye’de sürekli bir artış olmuştur. Ancak 2008 krizi ve 2009 yılındaki etkileri göz önünde bulundurulursa Türkiye’nin 2009 yılı kişi başına düşen milli gelirinde bir azalma olmuştur.

¹⁴⁹ TÜRK, a.g.e., s.246.

2.6.2. Kalkınma Hızları Hızlandırılacak Gelişmekte Olan Ekonomiler

Bu grupta, Burma,¹⁵⁰ Pakistan gibi memleketler yer almaktadır. Bu ekonomilerde adam başına isabet eden milli gelir düşük olup, doğal kaynaklar zannolunduğu kadar bol değildir. Buna rağmen, bu ekonomilerde adam başına isabet eden milli gelir devamlı ve fakat ağır olarak artmaktadır. Bu sebeple, bu ekonomilerde kalkınma hızının korunması değil, arttırılması gerekir.¹⁵¹

2.6.3. Kalkınma Hızına Kavuşturulması Gereken Ekonomiler

Bu tür ekonomiler doğal kaynaklar yönünden zengin olup, uzun süre devamı bir durgunluk dönemi içinde kalmışlardır. Endonezya bu gruba dâhil ülkelerin tipik örneğidir. Bu memleketlerde adam başına isabet eden milli gelir, Hindistan, Pakistan'dakinden¹⁵² daha fazladır. 1960'lı yıllara kadar 30 yıllık bir devre göz önünde tutulduğunda adam başına isabet eden milli gelirden bir artış değil, azalma hadisesiyle karşılaşmıştır. Bu sebeple, bu gruba dâhil ekonomiler, kalkınma hızlarını muhafaza etmek değil, süratlendirmek meselesiyle karşı karşıya bulunmaktadır.¹⁵³

2.6.4. Üretim Teknolojisinin Modernleştirilmesi Gereken Ekonomiler

Bu ekonomiler durgundurlar, adam başına isabet eden milli gelir, uzun süre yüz doların altında kalmıştır. Doğal kaynakları bakımından

¹⁵⁰ Republic of the Union of Myanmar

¹⁵¹ TÜRK, a.g.e., s.246.

¹⁵² Orijinal metinden Çin Halk Cumhuriyeti çıkartılmıştır.

¹⁵³ TÜRK, a.g.e., s.247.

fakirdirler. Ürdün, Yemen bu tür ülkeler arasında yer alır. Bu tür ekonomileri kalkınması ancak bugünkü üretim teknolojisinin modernleşme ile mümkündür. Esasen, adı geçen memleketlerde son 15-20 yıl öncesine kadar, iktisadi kalkınma hadisesiyle karşılaşılmamıştır.¹⁵⁴

Günümüzün en çok konuşulan konularının başında bilim ve teknoloji gelmektedir. İktisatçıların dünyasında teknoloji, garip sayılabilecek bir çelişkiyi içermektedir; teknolojiye bir yandan ülkelerin kalkınmasında olmazsa olmaz bir rol ve hayati bir önem atfedilirken bir yandan da onu incelemek ve analizlerine katma konusunda ekonomi gayet “çekingen” davranmıştır. Ekonomi anlamında çekingenlikten kastettiğimiz, modellerin teknolojiyi içermemesi, ekzojen olarak kabul etmesidir.¹⁵⁵

Önceden sanayileşmiş ülkelerde teknoloji ve ölçek sorunları nispeten kolay bir biçimde çözümlenebilmiştir. Yeni buluşlar, az sermayeli küçük ölçekli firmalarca gerçekleştirilmiş ve uygulamaya konulabilmiştir. Üretim tekniğinin basit ve işletme ölçeklerinin küçük olması büyük sorunlar yaratmamıştır. Oysa günümüzde durum böyle değildir. Yeni teknoloji daha çok makineye dayalı ve ileri derecede uzmanlaşmayı temel almaktadır. İşletmeler ilk defa belli ölçeklerde kurulurken ya da ölçeklerini büyütme istediklerinde modern teknoloji nedeniyle, yapılarındaki sermaye- emek oranı büyümektedir. Bu, üretimde genel olarak daha sermaye-yoğun tekniklerin giderek yaygınlaşması demektir.¹⁵⁶

Teknolojik gelişme süreci veya etkinlik aşaması, temelde üç aşamadan meydana gelir:¹⁵⁷

- i) **İcat:** İcat, basit bir şekilde, yeni ürün ve süreçlerin yaratılmasıdır. İcat, aynı zamanda, bir bilimsel ya da teknolojik ilerlemenin keşfedilmesi ve bunun bir ilk örneğe, örneğin, bir çalışma modeline dönüştürülmesidir.

¹⁵⁴ TÜRK, a.g.e., s.247.

¹⁵⁵ GÖNEL, a.g.e., s.251.

¹⁵⁶ HAN, KAYA, a.g.e., s.68-69.

¹⁵⁷ KAYNAK, a.g.e., 272-273.

- ii) Yenilik:** Yenilik, icadın ticari bir mal haline gelmesi veya getirilmesidir. Yenilik, teknik değişmenin ticari başarı amacıyla uygulanması olarak da tanımlanabilir. Burada yeni teknolojilerin benimsenip uygulanması kadar, geliştirilmesi de söz konusudur. Gerçekte, geliştirmeyi, uygulamadan ayırmak zordur. Kimi zaman, yeni bir teknolojinin gelişmekte olan ülkelere aktarılması da yenilik üretmek anlamına gelir.
- iii) Yayılma (difüzyon):** Yayılma, yeniliklerin yaratıcısı ve diğer kullanıcılar tarafından benimsenmesidir. Burada, yeniliğin getirilerinden en fazla biçimde yararlanma söz konusudur. Yayılma, yalnızca yeni makine alımı ya da benimsenmesine indirgenemez. Yayılma, diğer gerekli düzenlemeleri, düzeltmeleri ve politikaları da içerir. İcat ve yenilikler ilk ileri sürüldüklerinde genellikle ilkel biçimdedirler. Böylece, yeniliği yenilik yapan yayılmadır. Yayılma aşamasında, yayılmanın bir yolu olan teknolojinin transferi ve diğer ülkeler tarafından benimsenmesi sürecinde sürekli iyileştirme zorunludur.

Ülkelerin içerisinde buldukları ekonomik şartlar genel geçer bir finansal politikanın uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Türkiye gibi kalkınmakta olan bir ülkede henüz mevcut olmayan üretim alanlarında, kalkınma için gerekli yatırımların yapılması gerekecektir. Günümüz dünyasında kalkınma olgusu giderek teknoloji ile özdeş konuma gelmiştir. Bunun için başlangıçta firmaların teknoloji öğrenme-özümleme ve geliştirme faaliyetlerine girmeleri gerekmektedir. Bu faaliyetleri devletin, uygun finansman araçları ile desteklemesi gerekmektedir. Devletin finans politikalarının yetersiz ve/veya olmadığı şartlarda, henüz teknoloji üretme aşamasında bulunmayan ülkeler ve mikro düzeyde firmaların sadece piyasa kaynak tahsis sürecine göre teknolojide atılım yapmaları ve aynı anlama gelmek üzere kalkınmaları önünde bir dizi olumsuz faktörle mücadele etmeleri gerekecek, belki de bu çabalar sonuçsuz kalacaktır. Bu bağlamda, devlet, yeni teknolojilere yatırım yapacak olan girişimciler başta olmak üzere, Ar-Ge yatırımlarında farklı bir finansal model uygulamak zorundadır. Riski yüksek, getirisi uzun vadede realize olabilecek Ar-Ge yatırımlarının ancak ekonomiye önemli düzeyde dışsal

etkiler yaratacak olan projelerde olası riskleri toplumsallaştıracak bir finans sistemini oluşturup hayata geçirmek zorunludur.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Bayram Ali EŞİYOK, Kalkınma ve Teknoloji Üzerine Notlar, **Kalkınma Dergisi**, Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, S.50, Ekim- Aralık, 2008, s.33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDA VERGİLENDİRMENİN ÖNEMİ VE TÜRKİYE UYGULAMASININ İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARI İLE İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN YILLARA GÖRE GELİŞİMİ

3.1.1. 1980-2000 Dönemi Vergi Politikaları Bakımından İncelenmesi

1980 sonrasında tüm dünyada neo-liberal ekonomik politikalar ve özellikle de “Arz yanlı ekonomi politikaları” uygulanmaya başlanmıştır.¹⁵⁹ Söz konusu ekonomi politikasının temel argümanları;

Orta vadede üretim artışının ekonomideki faktör artışından ve teknoloji değişmesinden etkileneceği,

Sermaye artışının öncelikle tasarruf ve yatırımların vergi sonrası getirilerinden etkileneceği,

İşgücü arzını, uzun dönemde demografik yapı belirlese de, aynı zamanda vergi sonrası reel ücret değişikliklerinin de etkileyeceği,

Kamu tarafından yapılan aşırı düzenlemelerin sermaye birikimine engel olmak suretiyle iş gücünün verimliliğini azalttığı ve bu suretle büyümeyi yavaşlattığıdır.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Pınar ALTIOK GÜREL; Vergi Uygulamaları Açısından ‘Arz Yönlü Ekonomi’ye İlişkin Bir Değerlendirme: Laffer Teorisi Ve Küreselleşme, **Vergi Sorunları**, Mayıs, 2010, s.153

¹⁶⁰ Richard T. FROYEN; **Macroeconomcs Theories and Policies**. New Jersey: Prentice Hall, 1998, s.360

Dolayısıyla “arz yanlı ekonomi politikalarının” temel büyüme reçetesi;

Sermaye ve emeğin vergi yükünün düşürülmesi,

Piyasaya yapılan kamu müdahalelerin azaltılması (Kamu harcamalarının kısılması), olmuştur.

Türkiye’de de söz konusu iktisadi politikalar 24 Ocak kararları ile uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu Kararlar; “dışa açık ve özellikle mali alanda liberal uygulamaları destekleyen, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmayı hedefleyen ekonomik tedbirleri içeren kararlar bütünüdür. Dolayısıyla bu dönemden sonra izlenen vergi politikaları da bu kararlar çerçevesinde şekillenmiştir”.¹⁶¹ VII. Kalkınma Planının hazırlanması aşamasında teşkil edilen “Vergi Özel İhtisas Kurulu” raporunda da söz konusu vergileme politikasının, “neo-klasik iktisadın teorik çerçevesi içinde ele alındığı ve vergi politikası araçlarının bu yönde uygulanmaya çalışıldığı”¹⁶² tespitinde bulunulmuştur.

1980-2000 yılları arasında uygulanan vergi politikalarını da kendi içinde 1980-1990 ve 1990-2000 arası olmak üzere iki dönemde incelemek mümkündür.

¹⁶¹ Duran BÜLBÜL; 1990-2002 Döneminde Uygulanan Ekonomik Politikaların Vergi Yapısı Üzerindeki Etkileri. **Bilim Yolu**, sayı.3, Kırıkkale, 2000, s. 223

¹⁶² DPT; **VII. Kalkınma Planı Vergi Özel İhtisas Kurulu Raporu**, Ankara, 1996, s.97

3.1.1.1. 1980-1990 Dönemi Vergi Politikaları Açısından İncelenmesi:

Tablo 5: Konsolide Bütçe Harcamalarının GSMH'ya Oranı(1980-1989)¹⁶³

	1980	1981	1982 (*)	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
HARCAMALAR	20,33	18,89	15,09	18,75	17,07	15,03	15,95	16,92	16,26	16,52
Cari	9,33	7,95	6,79	7,67	6,72	5,93	5,96	6,47	6,09	7,73
-Personel	6,44	4,96	4,17	4,81	4,04	3,61	3,60	4,41	4,24	5,96
-Diğer Cari	2,89	2,99	2,62	2,86	2,68	2,32	2,37	2,06	1,85	1,77
Yatırım	3,50	3,82	3,14	3,39	3,12	2,91	3,17	2,64	2,10	1,68
Transfer	7,50	7,12	5,17	7,69	7,23	6,19	6,82	7,82	8,07	7,11
-Faiz Ödemeleri	0,59	0,94	0,82	1,52	1,99	1,91	2,60	3,02	3,85	3,59
İç Faiz Ödemeleri	0,42	0,51	0,32	0,57	0,80	0,70	1,27	1,68	2,45	2,22
Dış Faiz Ödemeleri	0,17	0,43	0,50	0,94	1,19	1,21	1,33	1,34	1,41	1,36
-KİT'lere Transfer	3,82	2,39	2,12	2,19	1,27	0,51	0,27	0,64	0,78	0,53
-Vergi İadeleri	0,10	0,40	0,00	1,34	1,72	2,05	2,18	2,20	1,63	1,25
-Sosyal Güvenlik	0,84	0,70	0,64	0,82	0,56	0,59	0,56	0,56	0,58	0,61
-Diğer Transferler	2,15	2,70	1,59	1,82	1,69	1,12	1,21	1,39	1,22	1,14

Kaynak : DPT, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı

(*) 1982 yılı 10 aylıktır.

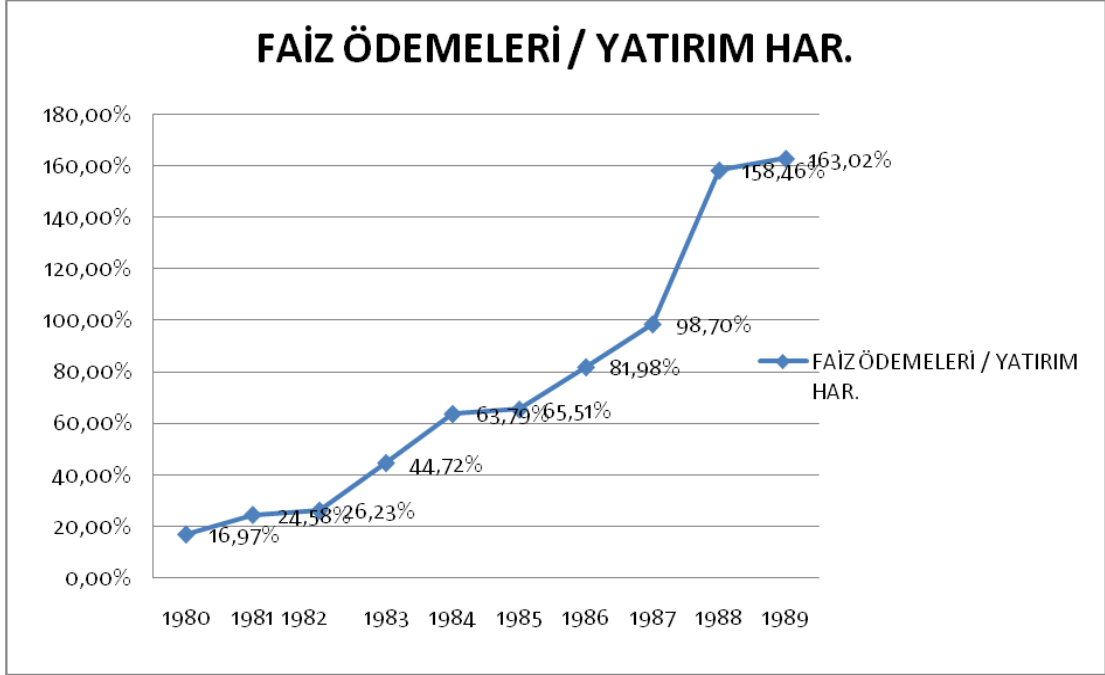
Yukarıda Tablo 5'i incelediğimizde Konsolide Kamu harcamalarının GSMH'ya oranı 1980 senesinde %20,33 iken 1986 senesine kadar azalarak %15,95'e düşmüştür. Daha sonra tekrar yavaş yavaş yükselerek 1989 senesinde %16,52'ye ulaşmıştır.

Ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlayacak yatırım harcamalarına bakıldığında ise Yatırım harcamalarında sürekli bir düşüş yaşanmış ve 1980 senesinde %3,5 olan oran, 1989 senesinde %1,68'e inmiştir. Bu sebeple söz konusu yıllarda kamunun kalkınmaya ayırdığı pay gittikçe azalmıştır.

Transfer harcamaları ise nispeten istikrarlı bir seyir takip edip söz konusu dönemde %7-8 aralığında gerçekleşmiştir. Fakat, transfer

¹⁶³<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>

harcamalarının terkinde önemli değişiklikler olmuştur. Özellikle iç faiz ödemeleri 1980 senesinde %0,42 olarak gerçekleşirken, ilerleyen yıllarda genelde artarak 1989 yılında %2,22 olmuştur.

Grafik 1: Faiz Ödemeleri/Yatırım Harcamaları (1980-1989) (%)¹⁶⁴

Sonuçta, 1980-1989 döneminde konsolide bütçeden kalkınmayı sağlayacak yatırım harcamalarına ayrılan pay gittikçe azalırken, faiz ödemelerine ayrılan pay ise gittikçe artmıştır. Grafik 1’de de görüleceği üzere, 1980 senesinde faiz ödemelerinin yatırım harcamalarına oranı %16,97 iken, 9 kat artarak 1989 senesinde %163,02 olarak gerçekleşmiştir. Bu sebeple, söz konusu yıllarda vergi gelirlerinin kalkınmayı finanse etme vasfı gittikçe kaybolurken, özel kesimde sermaye birikimini arttıracak şekilde kamu kaynakları kamuya borç veren kesimlere aktarılmaya başlanmıştır.

¹⁶⁴ <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>

Tablo 6: Konsolide Bütçe Gelirlerinin GSMH'ya Oranı (1980-1989) (%)¹⁶⁵

	1980	1981	1982 (*)	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
GELİRLER	17,20	17,35	13,61	16,51	12,66	12,77	13,20	13,45	13,17	13,19
Genel Bütçe	17,00	17,20	13,44	16,29	12,37	12,48	12,95	13,19	12,95	13,00
-Vergi Gelirleri	14,14	14,84	12,30	13,88	10,70	10,83	11,67	12,06	11,02	11,09
Gelir Üzerinden Al.V.	8,75	9,30	7,58	7,97	6,05	5,01	5,96	5,90	5,36	5,85
Servet Üzerinden Al.V.	0,13	0,27	0,20	0,28	0,19	0,15	0,10	0,09	0,11	0,08
Mal ve Hiz.Üz.Al.V.	3,88	3,85	3,14	3,81	2,76	3,56	3,66	3,71	3,48	3,32
Dış Ticaret Vergileri	1,38	1,42	1,37	1,83	1,70	2,11	1,94	2,37	2,07	1,84
-Vergi Dışı Normal Gel.	2,66	1,78	1,14	2,27	1,33	1,29	1,12	1,09	0,95	1,06
-Özel Gelir ve Fonlar	0,20	0,59	0,00	0,13	0,35	0,35	0,16	0,03	0,99	0,85
Katma Bütçe	0,20	0,15	0,18	0,22	0,28	0,29	0,24	0,26	0,22	0,19

Kaynak : DPT, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı

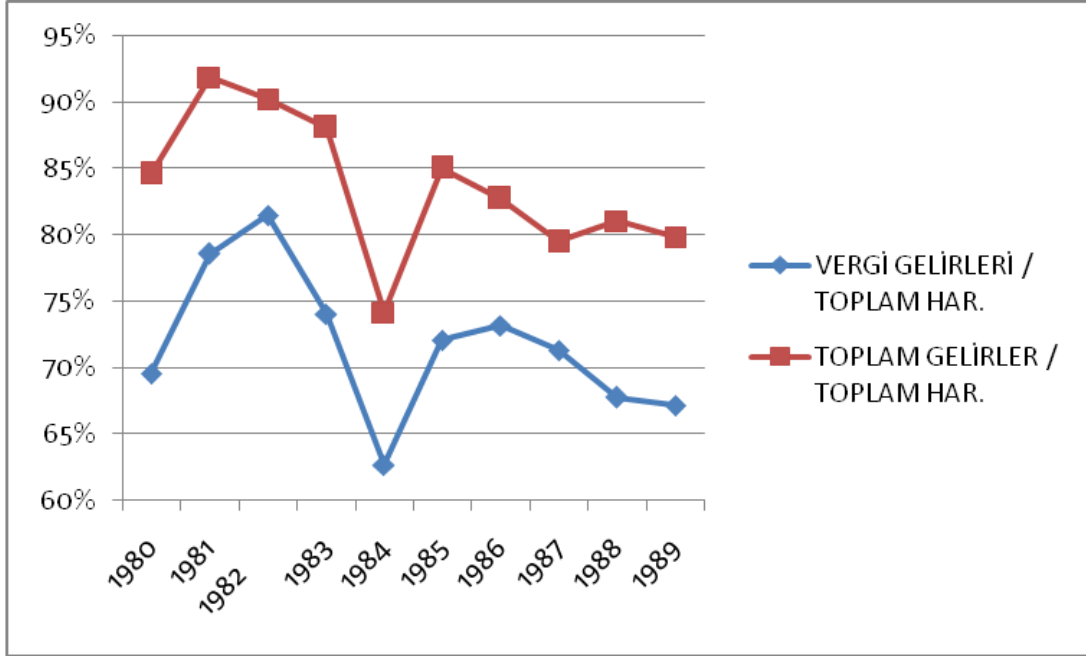
(*)1982 yılı 10 aylıktır.

1980-89 döneminde harcamalardaki azalışa paralel olarak, Konsolide bütçe gelirlerinin GSMH'ya oranında bir azalış olmuştur. 1980 senesinde %17,20 olan oran, 1989 senesinde %13,19'a düşmüştür. Söz konusu düşüşte en önemli pay konsolide bütçe gelirlerinde en yüksek orana sahip olan vergi gelirlerinden kaynaklanmıştır. Vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı %14,14'ken, 1989 senesinde yaklaşık %21'lik bir azalma ile %11,09 olarak gerçekleşmiş. Vergi gelirlerindeki en büyük azalma ise gelir üzerinden alınan vergilerde olmuştur. Arz yönlü vergi politikalarıyla oransal yapıda değişiklikler yapılmamasına rağmen, gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine tanınan geniş teşvikler artan oranlı yapının uygulamada etkinliğini azaltmış ve önemli vergi kayıplarına neden olmuştur.¹⁶⁶ Söz konusu dönemin başında gelir üzerinden alınan vergilerin GSMH'ya oranı %8,75 iken 1989 senesinde %5,85'e düşmüştür. Aynı dönemde tek yükseliş gösteren kalem ise Özel Gelir ve Fonlar olmuştur. Diğer taraftan mal ve hizmetler üzerinden alınan

¹⁶⁵<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6F03C7B4FCC41EB0226750A883>

¹⁶⁶BÜLBÜL, a.g.m., s.223

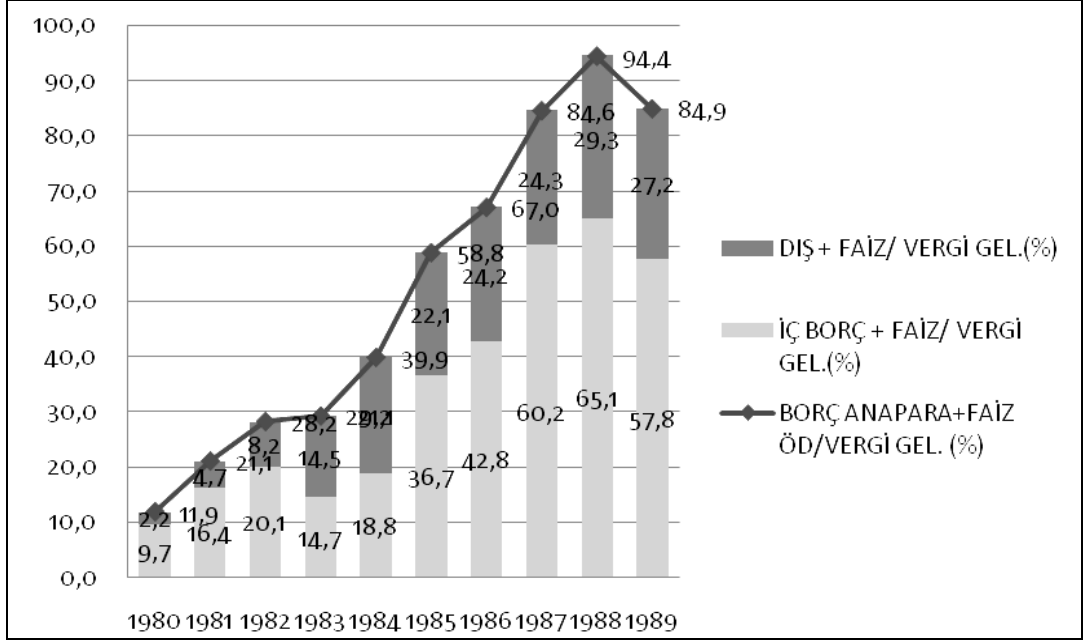
vergilerin oranı ise nispeten istikrarlı bir seyir izlemiştir. Bunda 1984 senesinde uygulamaya konulan Katma Değer Vergisi'nin etkisi olmuştur.

Grafik 2: Vergi Gelirleri ve Toplam Gelirler'in Toplam Harcamalara Oranı(1980-1989)¹⁶⁷

Grafik 2'den de anlaşılacağı üzere söz konusu dönemde konsolide bütçe gelirlerinin (dolayısıyla vergilerin) konsolide bütçe giderlerini karşılama oranı gittikçe düşmüş, bütçe açıkları ise gittikçe yükselmiştir. Söz konusu açıklar ise borçlanma yoluyla kapatılmaya çalışılmıştır. Bunun neticesinde ise borç ana para ve faiz giderlerinin vergi gelirlerine oranı gittikçe yükselmiştir (Bkz. Grafik 3).

¹⁶⁷ <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>

Grafik 3: Borç Anapara ve Faiz Ödemelerinin Vergi Gelirlerine Oranı (1980-1989)¹⁶⁸

Sonuçta daha öncede ifade edildiği gibi arz yönlü iktisadın temel politika önermeleri çerçevesinde, özel sektör menşeli bir büyüme süreci öngörülmüş, bunun içinde “özel tasarruf ve yatırımların desteklenmesi ve ihracat artışının sağlanması amacı ile büyük sermaye kesimi ile ihracat sektörünün vergi yükünü azaltıcı, bu kesimler üzerinde azalan vergi yükünün bunlar dışındaki kesimlere kaydırılmasına”¹⁶⁹ yönelik politikalar uygulanmaya çalışılmıştır. Kamunun ekonomiden vergiler vasıtasıyla çektiği kaynağın GSMH’ya oranı azalırken, kamu harcamaları da kısılmaya çalışılmış, bunun içinde yatırım harcamaları azaltılmıştır. Fakat toplanan gelirlerin, harcamaları karşılayamaması neticesinde kamunun borç yükü ve faiz giderleri yükselmiştir. Dolayısıyla, vergi gelirlerinden kalkınmaya ayrılan pay azalırken, devleti finanse eden sermayedarlara verilen pay artmıştır.

¹⁶⁸ <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6F03C7B4FCC41EB0226750A883>

¹⁶⁹ BÜLBÜL, a.g.m., s.224

3.1.1.2. 1990-2000 Dönemi Vergi Politikaları Açısından İncelenmesi

Tablo 7: Konsolide Bütçe Harcama ve Gelirlerinin GSMH'ya Oranı (1990-2000)¹⁷⁰

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
HARCAMALAR	16,92	20,53	20,08	24,29	23,08	21,78	26,31	27,19	29,15	35,89	37,40
Cari	8,93	10,38	11,28	11,08	9,49	8,20	8,56	9,46	9,67	11,70	10,82
-Personel	7,19	8,63	9,45	9,32	7,60	6,40	6,50	7,05	7,23	8,83	7,95
-Diğer Cari	1,74	1,75	1,83	1,77	1,89	1,80	2,06	2,40	2,43	2,87	2,88
Yatırım (*)	1,72	1,85	1,72	1,83	1,30	1,17	1,59	2,01	1,87	2,00	2,20
Transfer	6,27	8,31	7,09	11,38	12,30	12,41	16,15	15,72	17,61	22,18	24,37
-Faiz Ödemeleri	3,52	3,79	3,65	5,83	7,67	7,33	10,00	7,75	11,54	13,69	16,27
İç Faiz Ödemeleri	2,42	2,67	2,77	4,63	6,00	6,05	8,87	6,73	10,52	12,55	14,96
Dış Faiz Ödemeleri	1,10	1,12	0,88	1,20	1,67	1,28	1,12	1,02	1,02	1,14	1,31
-KİT'lere Transfer	0,32	1,92	0,74	1,29	0,54	0,58	0,34	0,42	0,30	0,53	0,71
-Vergi İadeleri	0,90	1,02	0,98	1,06	0,80	0,81	0,70	0,85	1,01	1,48	1,30
-Sosyal Güvenlik	0,31	0,25	0,36	0,69	1,01	1,38	2,24	2,59	2,62	3,51	2,64
-Diğer Transferler	1,23	1,32	1,36	2,50	2,27	2,31	2,88	4,12	2,15	2,96	3,45
GELİRLER	13,91	15,25	15,79	17,60	19,17	17,75	18,04	19,56	21,87	24,03	26,47
Genel Bütçe	13,74	15,10	15,66	17,43	19,03	17,59	17,87	19,38	21,65	23,78	26,23
-Vergi Gelirleri	11,43	12,40	12,83	13,23	15,12	13,80	14,98	16,14	17,24	18,91	21,10
Gelir Üzerinden Al.V.	5,85	6,37	6,35	6,30	6,34	5,55	5,78	6,46	7,91	8,35	8,36
Servet Üzerinden Al.V.	0,10	0,11	0,11	0,13	0,96	0,31	0,13	0,12	0,14	0,23	0,28
Mal ve Hiz.Üz.Al.V.	3,45	3,89	4,29	4,49	5,51	5,46	6,48	6,75	6,74	7,80	9,05
Dış Ticaret Vergileri	2,03	2,03	2,07	2,31	2,31	2,48	2,58	2,81	2,46	2,53	3,42
-Vergi Dışı Normal Gel.	1,07	0,62	0,69	0,88	1,24	1,10	1,07	1,38	2,28	2,41	2,78
-Özel Gelir ve Fonlar	1,24	2,09	2,14	3,32	2,67	2,69	1,82	1,86	2,13	2,46	2,35
Katma Bütçe	0,17	0,15	0,13	0,17	0,13	0,16	0,17	0,18	0,22	0,25	0,24

Kaynak : DPT, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı (2010)

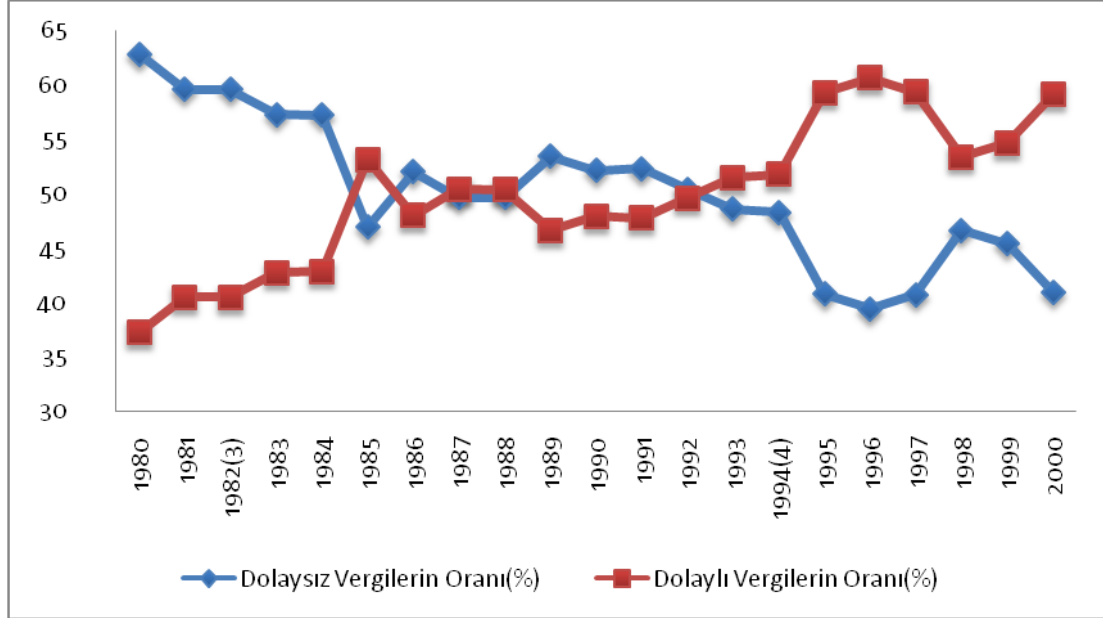
(*) Yatırım işçiliği personel harcamaları içinde yer almaktadır.

(**) Geçmiş yıllar verileri ile mukayese edilebilmesi için Analitik Bütçe Sınıflandırmasına göre düzenlenmemiştir. Özel gider indirimi ödemeleri hariçtir.

Tablo 7'ye bakıldığında 1990 -2000 yılları arasında Konsolide bütçe harcamalarının GSMH'ya oranında büyük bir artış gözlemlenmektedir. 1990 senesinde %16,92 olan oran, 2000 yılında %37,40'a yükselmiştir. Fakat söz konusu yükselişte yatırımlara ayrılan pay fazla artmamış, daha ziyade bütçe kaynakları faiz ödemelerine aktarılmıştır. Dönem başında %3,52 olan faiz giderlerinin oranı, dönem sonunda %16,27'e yükselmiştir. Faiz giderlerindeki bu artış harcama politikasının ülke kalkınmasını temin

¹⁷⁰ <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>

için kullanılmasına mani olurken, gelirler politikasını da gerekli kaynağın sağlanması hedefine tahsis etmiştir. Dolayısıyla vergi politikasının fiskal amacı tek amaç haline gelmiş, ekstra fiskal amaçları ise yadsınmak zorunda kalmıştır.¹⁷¹

Grafik 4: Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (1980 -2000)¹⁷²

NOT : BU GRAFİKTE YER ALAN :

(1) DOLAYSIZ VERGİLER; GELİRDEN ALINAN VERGİLER VE SERVETTEN ALINAN VERGİLER GRUPLARINI KAPSAMAKTADIR.

(2) DOLAYLI VERGİLER; MAL VE HİZMETLERDEN ALINAN VERGİLER, DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLER GRUPLARI İLE KALDIRILAN VERGİLER ARTIKLARINI KAPSAMAKTADIR.

(3) 10 AYLIK (MALİ YIL 1 OCAK - 31 ARALIK OLARAK UYGULANMAYA BAŞLADIĞINDAN)

(4) EDV, NAV VE EMTV. DAHİL

NOT: 1- RAKAMLAR MAHALLİ İDARE VE FON PAYLARI HARİÇ RED VE İADELER DAHİL TUTARLARDIR.

(*) ÖNCEKİ YILLARLA AYNI BAZA GETİRMEK İÇİN, RAKAMLARA RED VE İADELER DAHİL EDİLMİŞTİR.

Örneğin Grafik 4'te de görüldüğü üzere, 1990'da dolaysız vergilerin genel bütçe vergi gelirleri içindeki payı daha yüksekken 1992 senesinde nispeten eşitlenmiş, daha sonraki yıllarda ise denge vasıtasız(dolaysız) vergiler aleyhine gelişmiştir. Bu tercihte dolaylı vergilerin, mükelleflerin farkına varmamasından (mali anestezi) mütevellit daha kolay

¹⁷¹ BÜLBÜL, a.g.m. s.230.

¹⁷² http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm tablo 3'den yararlanarak hazırlanmıştır.

toplanabiliyor olması,¹⁷³ vergide iktisadilik ilkesine¹⁷⁴ uygun olması gibi özellikleri etken olmuştur.

Tablo 8: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (1990 -2000)¹⁷⁵

YILLAR:	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
BORCLANMA GEREĞİ (KKBG)	7,3	9,9	10,5	10,2	6,2	5,0	8,6	7,7	9,4	15,6	11,8
KAMU KESİMİ FAİZ ÖDEMELERİ	5,1	6,1	6,1	8,2	10,8	9,5	11,5	8,9	12,6	15,3	17,5
FAİZ DIŞI KKBG	2,3	3,9	4,4	2,0	-4,6	-4,5	-2,9	-1,2	-3,3	0,2	-5,7

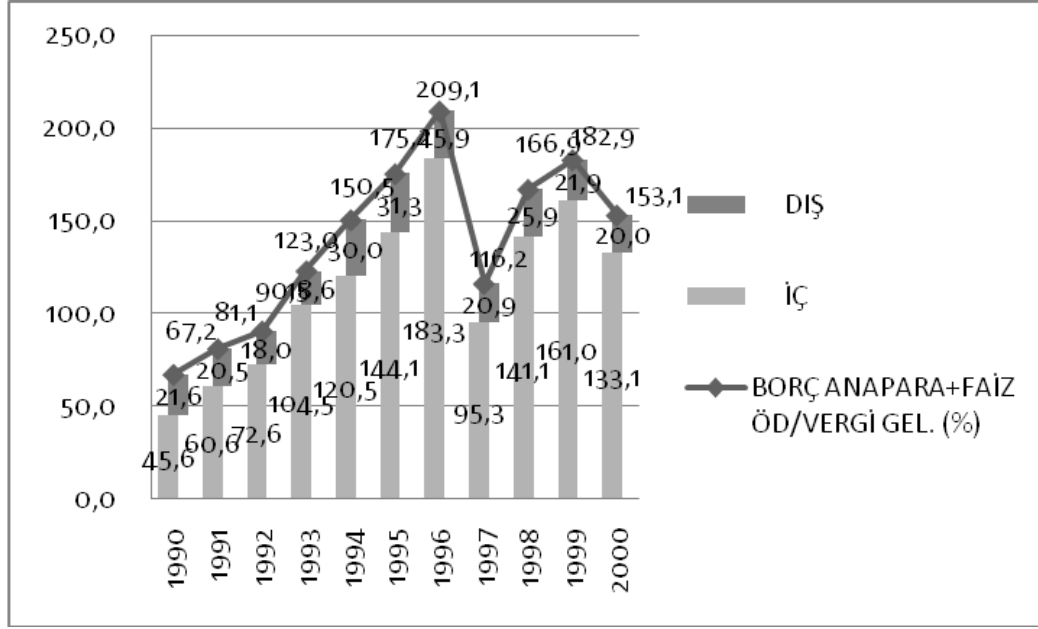
Söz konusu dönemde kamu kesiminin borçlanma gereğinin artması (bkz. Tablo 8), vergi gelirlerinin borç ana para ve faiz ödemelerine yetmemesi (bkz. Grafik 5) neticesinde kamunun yoğun bir şekilde iç piyasadan borçlanması, yurt içi tasarruflara olan talebi arttırdığından, Wicksell'in ödünç verilebilir fonlar kuramına uygun olarak,¹⁷⁶ yurt içi reel faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Diğer taraftan bu durum aynı zamanda özel sektörün yurt içi para piyasasından dışlanmasına sebep olmuştur. Firmalar yatırım kararlarını alırlarken, yapacakları yatırımın beklenen getirisi ile reel faiz oranını mukayese ettiklerinden, yüksek reel faiz oranı, özel sektör yatırım potansiyelinden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda, firmalar için devlete borç vermek üretim yapmaktan daha karlı olduğundan söz konusu durum üretim potansiyelinden uzaklaşılmasına zemin hazırlamıştır.

¹⁷³ AKDOĞAN; a.g.e. s.290

¹⁷⁴ AKDOĞAN; a.g.e. s.207

¹⁷⁵ <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6F03C7B4FCC41EB0226750A883> Tab lo 5.2'den yararlanılmıştır.

¹⁷⁶ Kavram için bkz. KEYDER: 377

Grafik 5: Borç Anapara ve Faiz Ödemelerinin Vergi Gelirlerine Oranı(1990-2000)¹⁷⁷

Dolayısıyla, bu dönemde de toplanan gelirlerin, harcamaları karşılayamaması neticesinde kamunun borç yükü ve faiz giderleri yükselmiş, vergi gelirlerinden kalkınmaya ayrılan pay azalırken, devleti finanse eden sermayedarlara ayrılan pay artmıştır. Bu durumun finansmanında, bilimsel literatürde vergi adaletine aykırı olduğu belirtilen dolaylı vergilerin payındaki artış neticesinde (bkz. Grafik 5) orta ve dar gelirli kesimlerin vergi yükü artmıştır.

Son olarak bu dönemde uygulanmaya çalışılan ve “vergi reformu” olarak 29 Temmuz 1998 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak kamuoyuna sunulan 4369 sayılı Kanunu’nun ana ilkeleri:

- i) Vergi tabanının genişletilmesi,
- ii) Kayıt dışı ekonominin kayda alınması,
- iii) Vergi yasalarının basit ve herkesçe anlaşılabilir hale getirilmesi,

¹⁷⁷ <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883> Tablo 5.9’dan yararlanarak hazırlanmıştır.

- iv) Vergi adaletinin sağlanması,
- v) Bireylerin vergi yükünü arttırmaksızın vergi gelirlerinin artırılması,
- vi) Ekonomiye uyumdur.¹⁷⁸

4369 sayılı Kanun'la kayıt dışı kesimlerin kayıt altına alınarak vergi gelirlerinin artırılması ve mükellefler arasında vergi yükünün adil dağılımının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amacı gerçekleştirmek için; gelirin tanımı genişletilmiş; daha önceden gelir kapsamında olmayan ancak mükelleflerin gelirlerini arttıran kumar geliri vb. gibi kazançlarla değer artış kazançları da gelir tanımı içerisine dahil edilerek vergi tabanının genişletilmesi esas alınmıştır. Ayrıca gelir vergisinde götürü usul kaldırılarak; yerine kayıt ve belge düzenleme esasına dayanan basit usul getirilmiştir.¹⁷⁹

Fakat gelirin daha geniş tanımlanmasına imkân veren bu düzenleme 4444 sayılı Kanunla 31.12.2002 tarihine kadar askıya alınmıştır. 07.01.2003 tarih ve 4783 sayılı Kanun ile de 4444 sayılı Kanunla yapılan geçici düzenlemeler kalıcı hale getirilmiştir. Böylece, gelirin tanımlanması konusunda, tamamen 4369 sayılı Kanun öncesine dönmüştür.¹⁸⁰

¹⁷⁸ S. Rıdvan KARLUK; **Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2009, s.135-136.

¹⁷⁹ Hilmi ÜNSAL; Türkiye'de Yaşanan Son Ekonomik Krizlere Uygulanan Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi, **Mali Klavuz Dergisi**, Ekim, 2005, s.54

¹⁸⁰ Genç Osman YARAŞLI; **Türkiye'de Vergi Reformu**, T.C. Maliye Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı, 2005, s.167

3.1.2. 2000 - 2010 Dönemi Vergi Politikaları Bakımından İncelenmesi

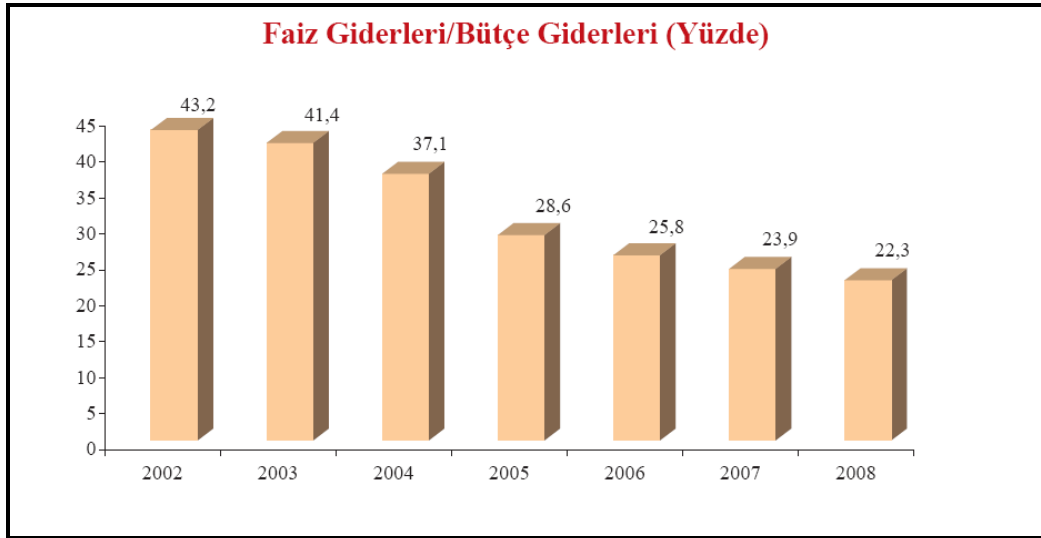
Söz konusu dönemde uygulanan bütçe gelir ve harcama politikaları ile ilgili sayısal verilerini kalkınma açısından incelediğimizde:

Tablo 9: Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (1999-2009)¹⁸¹

Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (GSYH'ya Oran, Yüzde)											
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Vergiler	16,1	18,2	19,1	17,6	18,7	18,1	18,6	18,8	18,6	18,2	18,5
-Vasıtasız	7,19	7,24	7,75	6,17	6,05	5,62	5,59	5,21	5,59	5,86	6,01
-Vasıtalı	8,65	10,7	11	11,1	11,9	12	12,5	13	12,5	11,7	11,9
-Servet	0,27	0,3	0,25	0,33	0,69	0,48	0,57	0,55	0,56	0,57	0,63
Vergi Dışı Normal Gelirler	1,94	2,26	1,83	2,56	2,45	2,35	2,53	2,5	2,1	1,83	2,18
Faktör Gelirleri	3,55	3,67	4,66	5,88	5,09	5,32	5,98	6,08	5,79	5,62	6,01
Sosyal Fonlar	3,96	4,37	4,73	4,8	5,25	5,39	5,18	5,85	5,73	6,47	7,4
TOPLAM	25,6	28,5	30,3	30,8	31,5	31,2	32,3	33,2	32,2	32,1	34,1
-Özelleştirme Gelirleri	0,06	1,15	0,67	0,13	0,09	0,3	0,61	1,58	1,4	0,86	0,46
TOPLAM GELİR	25,6	29,7	30,9	31	31,6	31,5	32,9	34,8	33,6	32,9	34,6
Cari Harcamalar	13	12,5	13,1	13,9	13,8	13,6	13,4	14,6	15	15,7	17,7
Yatırım Harcamaları	3,31	3,42	3,54	3,65	2,88	2,43	2,89	2,96	3,17	3,4	3,26
-Sabit Sermaye	3,29	3,39	3,51	3,62	2,86	2,4	2,87	2,94	3,11	3,36	3,27
-Stok Değişmesi	0,02	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,06	0,04	-0,01
Transfer Harcamaları	19,2	21,1	26,1	24,1	22,7	19,5	16,7	15,9	15,6	15,5	19
-Cari Transferler	18,22	19,9	25,3	23,3	22,3	19	16,3	14,9	15,1	14,8	18,1
-Sermaye Transferleri	0,94	1,19	0,88	0,82	0,48	0,57	0,4	0,99	0,59	0,7	0,96
Stok Değişim Fonu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM HARCAMA	35,5	37	42,7	41,7	39,5	35,6	33	33,4	33,8	34,6	39,9
BORÇLANMA GEREĞİ	9,84	7,31	11,8	10,8	7,9	4,07	0,06	-1,39	0,19	1,65	5,36
Faiz Dışı Harcama	24,7	24,3	25,1	26,5	26,2	25,2	25,8	27,3	27,9	29,2	34,2
Faiz Ödemeleri	10,8	12,7	17,6	15,3	13,3	10,4	7,18	6,14	5,86	5,42	5,72
Faiz Hariç Borçlanma Gereği	-0,96	-5,39	-5,79	-4,49	-5,39	-6,28	-7,12	-7,53	-5,68	-3,77	-0,37
Özelleştirme Gelirleri	0,06	1,15	0,67	0,13	0,09	0,3	0,61	1,58	1,4	0,86	0,46
Özelleştirme Gelirleri Hariç Borçlanma Gereği	9,9	8,46	12,5	10,9	8	4,37	0,67	0,19	1,59	2,51	5,82
Faiz Ödemeleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç Borçlanma Gereği	-0,9	-4,24	-5,12	-4,36	-5,3	-5,98	-6,5	-5,95	-4,28	-2,91	0,09

¹⁸¹ <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFB7DC215334F8106B497E8D5AF48815FC74F2FD53F3D29296E>

Tablo 9'a bakıldığında 2000-2010 yılları arasında Genel Devlet Toplam Harcamalarının GSYİH'ya oranında bir artış gözlemlenmektedir. 2000 senesinde %35,5 olan oran, 2008 yılında %34,6'ya düşmüş, 2009 yılında ise %39,9'a yükselmiştir. Söz konusu yükselişte yaşanan küresel krizde etkisi olmuştur. Yatırım harcamalarının seyri incelendiğinde ise yatırım harcamalarında nispeten bir azalma olmuştur. 2000 yılında %3,42 olan Yatırım Harcamaları GSYİH oranı 2004 senesinde %2,43'e düşmüş daha sonra yükselerek %3,26'ya yükselmiştir. Fakat, 1980-2000 yıllarından farklı olarak faiz giderlerinin oranı da düşmüştür. Dönem başında %10,8 olan faiz giderlerinin oranı, dönem sonunda %5,72'ye inmiştir. Bu düşüşte; "mali disiplinin yanı sıra, oluşan güven ortamı sonucu olarak faiz oranlarındaki düşüş ve borçlanma vade yapısının iyileşmesi etkili olmuştur".¹⁸² Diğer taraftan özellikle son dört yılda ise Cari harcamalarda yükseliş gözlenmiştir.

Grafik 6: Faiz Giderleri/Bütçe Giderleri (2002-2008) (%)¹⁸³

Kaynak: Maliye Bakanlığı

(*) 2006 yılı öncesi rakamlar Merkezi Yönetim Bütçesi bazına dönüştürülmüş rakamlardır.

¹⁸² T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor 2009, s.60

¹⁸³ T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor 2009, s.59

2002-2008 döneminde faiz giderlerinin bütçe giderleri içindeki payı da sürekli olarak azalmıştır. 2002 yılında %43,2 olan faiz giderleri bütçe giderleri oranı, 2008 senesinde %22,3'e inmiştir. Faiz giderlerindeki söz konusu düşüş neticesinde harcama politikasındaki esneklik artmış ve kalkınma carileri olarak da adlandırılan sağlık ve eğitim harcamalarının bütçedeki payı yükselmeye başlamıştır (bkz. Tablo 10).

Tablo 10: Kalkınma Carilerinin Bütçedeki Payı (2006 -2008)¹⁸⁴

Bütçe İçindeki Pay			
YILLAR	2006	2007	2008
Eğitim Hizmetleri	12,5	12,6	13,4
Sağlık Hizmetleri	5,2	5,5	5,7
Çevre Koruma Hizmetleri	0,1	0,1	0,1

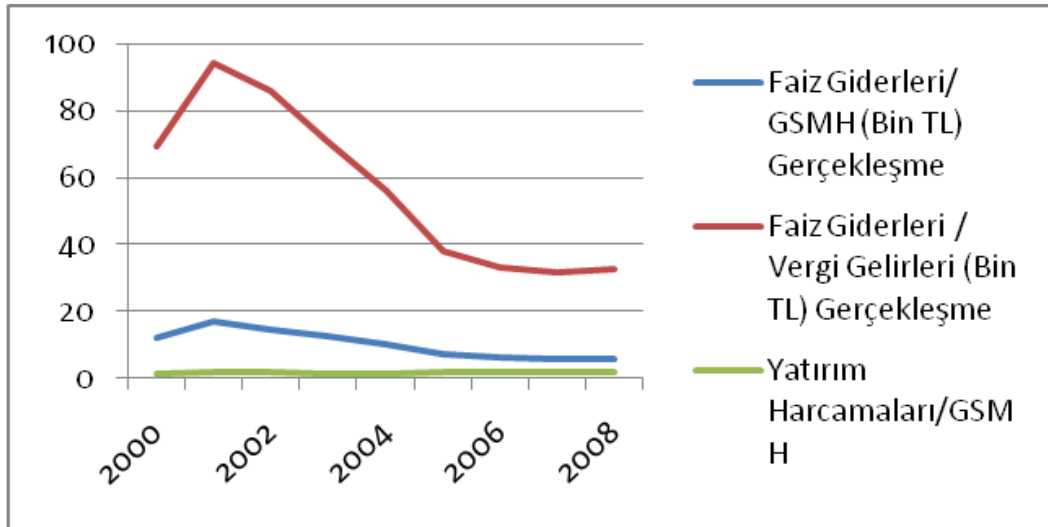
Genel Devlet harcamalarına bakıldığında ise Özelleştirme Gelirleri hariç gelirlerinin GSYİH'ya oranı 1999 yılında %25,6 iken, 2009 yılı sonunda %34,1'e ulaşmıştır. Vergi gelirlerinin payı ise %16,1'den %18,5'e yükselmiştir. Bu dönemde dolaylı vergileri ile dolaysız vergiler arasındaki fark dolaylı vergiler lehine artmıştır. Lakin, 2006 yılından sonra süreç nispeten tersine dönmüş, dolaysız vergilerin oranı yükselirken, dolaylı vergilerin payı ise düşmeye başlamıştır. Bu gelişmelerde 2006 yılında uygulamaya başlanan gelir vergisi, kurumlar vergisi ve KDV oranlarındaki indirime gidilmesi (bu uygulamayla ayırma prensibine de son verilmiştir), ticari ve zirai kazançlarda yatırım indirimi istisnası kaldırılmıştır. Uygulanan oran indirimleri (Gelir Vergisindeki matrah sayısının azaltılması, Kurumlar vergisi oranının %20'ye düşürülmesi) ve yatırım indirimi istisnasının kaldırılması, vergi tabanını genişletilerek vasıtasız vergi hasılatını arttırmıştır (Laffer etkisi). Diğer taraftan "Eğitim, sağlık, temel gıda maddeleri, giyim, konfeksiyon ve tekstilde uygulanmakta olan

¹⁸⁴ T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor, 2009; 61, 2008; 66, 2007; 57'deki verilerden istifade edilerek tarafımda hazırlanmıştır.

katma değer vergisi oranları indirimi” ise dolaylı vergilerin GSYİH'daki payının azalmasına neden olmuştur.¹⁸⁵

2006 yılında takip edilen vergi indirimleri ile tasarruf eğilimi yüksek kesimlerin vergi yükü azaltılmıştır. Bu şekilde, gerek ülkedeki yatırımlara gidebilecek tasarruf miktarı artarken, diğer taraftan yatırımların karlılığı da yükseltilmiştir. Aynı dönemde, eğitim, sağlık, temel gıda maddeleri, giyim, konfeksiyon ve tekstilde uygulanan katma değer vergisi indirimi ise orta ve dar gelirli kişilerin üzerindeki vergi yükünü hafifletmesi açısından, vergi adaletini sağlayıcı bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

01.01.2008 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanan Asgari geçim indirimi ile düşük gelirler üzerindeki vergi yükü azaltılmış ve gelir dağılımının daha adil olmasına katkıda bulunulmuştur.¹⁸⁶ Fakat, vergi mükellefleri 2007 yılında yapmış oldukları harcamalar için ise vergi iadesi de alamamışlardır.

Grafik 7: Faiz Giderleri ve Yatırım Harcamalarının Yıllara Göre Değişimi(2000-2008)¹⁸⁷

¹⁸⁵ T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor, 2007, s.59-60

¹⁸⁶ T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor, 2008, s.71

¹⁸⁷ https://portal.muhasabat.gov.tr/mgmportal/faces/faaliyet?_afLoop=6403789462586057&_afWindowMode=0&_adf.ctrl-state=z213zw7j_9 adresindeki verilerden istifade edilerek tarafımca hazırlanmıştır.

Kalkınmanın finansmanı açısından konuyu ele aldığımızda, 2000-2004 yıllarında uygulanan vergi politikaları önceki yıllarda da olduğu gibi daha ziyade kaynak sağlama amacına yönelik uygulanmıştır. Dolayısıyla, gelir dağılımını düzenlenmesi ve ekonomik kalkınma gibi amaçlar devre dışı bırakılmıştır.¹⁸⁸ Fakat ekonomide istikrarın sağlanması ile birlikte vergi alanında bazı değişiklikler yapılabilmiş, ilaç ve eğitim gibi sosyal nitelikteki bazı mal ve hizmetler üzerinden alınan KDV oranı azaltılmış; gelir ve kurumlar vergilerinde oran indirimleri yapılmış; ayrıca Kurumlar Vergisi Kanunu'nun günün ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden yazılması ve bazı kanunlarda yer alan indirim ve istisnaların yeniden değerlendirilmesi yönünde adımlar atılmıştır.¹⁸⁹ Grafik 7'den de görebileceğimiz üzere faiz giderlerinin vergi gelirlerine oranı 2001 – 2008 yılları arasında sürekli düşüş göstermiştir. Böylece, gelir politikamız ekstra fiskal amaçlara da hizmet edebilir bir hale gelmiştir.

3.2. TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE VERGİLENDİRMEİNİN ETKİNLİĞİNİN İNCELENMESİ

Vergilemede etkinlik kavramı, vergilemede mali etkinlik ve ekonomik etkinlik olarak ikili bir yapıda incelenebilir.¹⁹⁰

3.2.1. Mali Etkinlik

Kalkınma sürecinde kamunun gelirlerinin giderlerini karşılayabilmesi için verginin mali amacını yani yeterli gelir toplama hedefini layıkıyla yerine getirmesi gerekmektedir. Aksi halde, devletçe yapılması gereken temel altyapı hizmetleri, eğitim giderleri gibi kalkınma

¹⁸⁸ ÜNSAL:55

¹⁸⁹ DPT: 2007,13

¹⁹⁰ Geniş bilgi için bkz.: ŞAHİN; 2008, 140

harcamalarının finansman yetersizliğinden yapılamaması gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Yeterli gelirin sağlanamaması kamu kesimi borçlanma gereğini arttırmakta, bu durumda özel sektörde yatırımlara gidebilecek fonların faiz harcamalarına gitmesine sebep olabilmektedir.

Vergilemede mali etkinlik denilince uygulanan vergi politikalarının vergi gelirlerini arttırması anlaşılmalıdır. Bunun için öncelikle vergi kapasitesinin ekonomik etkinliği bozmadan, mümkün olduğunca kavranması gereklidir. Ayrıca, vergi erozyonunun¹⁹¹ az, vergi esnekliğinin ise milli gelir artışlarını yakalayabilmesi gerekmektedir.

Vergi kapasitesinin ekonomik etkinlik bozulmadan vergilendirilebilmesi ile vergi tabana yayılarak daha yüksek gelir elde edilebilecektir. Vergi kapasitesi ülkenin kişi başı gelir düzeyi ile söz konusu gelirin adil dağılımı ve ekonominin parasallaşması ile pozitif ilişkilidir.¹⁹²

Vergi erozyonunun az olması için vergi harcaması olarak da ifade edilen istisna, muafiyet gibi kaçak noktaların azaltılması gereklidir. Bu şekilde matrahlar daha iyi yakalanabilecek ve vergi gelirleri de arttırılabilecektir. Ayrıca, kayıt dışılığın ve vergi kaçakçılığının azaltılması yoluyla vergilendirilebilir matrah genişletilerek vergi gelirleri yükseltilebilecektir. Vergi kaçakçılığının büyüklüğü ise vergi idaresinin etkinliği, vergi bilinci ve vergi ahlakı ile ters orantılıdır.

Mali etkinlik konusunda vergi esnekliği ise milli gelir artışlarının kavranması ve fiyat artışlarından vergi gelirlerinin etkilenmemesi ile ilgilidir. Vergi esnekliği, vergi gelirlerindeki artış yüzdesinin GSYİH'deki artış yüzdesine bölünmesi ile bulunmaktadır. Yani vergi esnekliği, milli

¹⁹¹ "Vergi Erozyonu: Vergi harcamaları, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma neticesinde kaybedilen vergi gelirleridir" Abdurrahman Akdoğan; Kamu Maliyesi, Ankara-2006, sy 177'den istifade edilmiştir.

¹⁹² Daha geniş bilgi için bkz. ULUATAM,2003:309-310

gelirde bir birimlik bir artış olduğunda vergi gelirlerinde kaç birimlik artış meydana geldiğini ifade etmektedir.

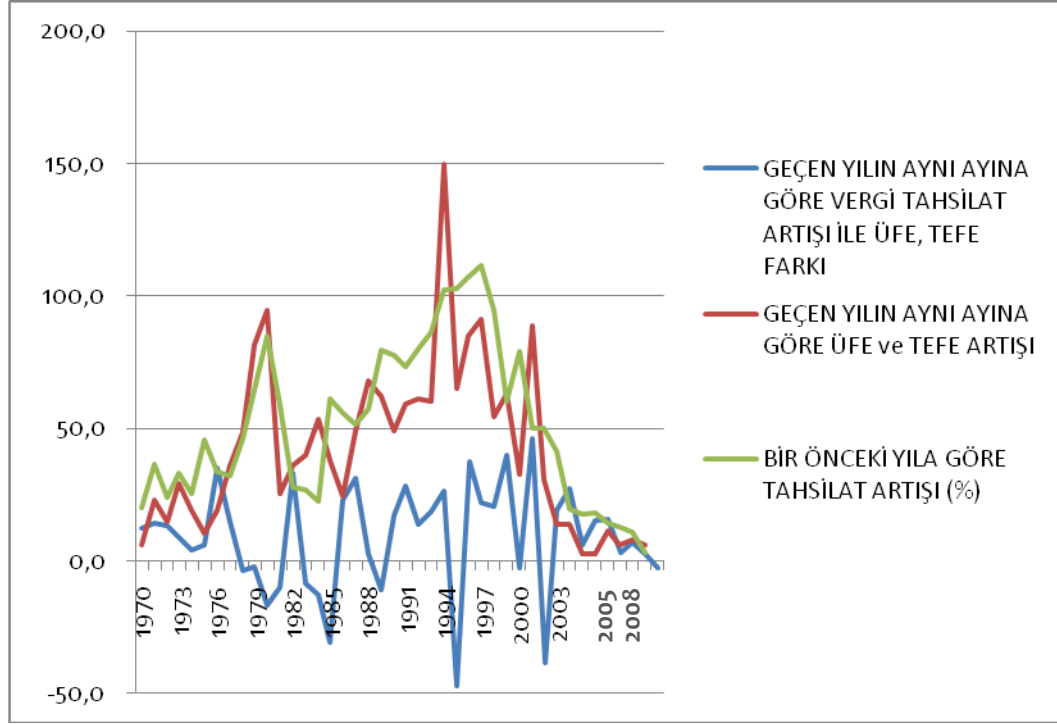
Vergi gelirlerindeki yüzde artışın GSYİH'deki yüzde artışa oranının 1'den büyük olması, vergi sisteminde esnekliğin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durumda GSYİH yüzde 1 arttığında vergi gelirlerinde yüzde 1'den fazla artış kaydedilebilecektir. Vergi sisteminin esnek bir yapıda olması bütçe politikası açısından da önemlidir. Çünkü böyle bir durumda vergilerin otomatik istikrarlandırıcı özellikleri ortaya çıkmakta ve müdahaleye gerek kalmaksızın ekonominin durumuna göre kendiliğinden ayarlamalar olmaktadır.

Bir verginin esnekliği, vergi matrahının konjonktürel gelişime ne ölçüde bağlı olduğuna, yani milli gelirdeki dalgalanmalara nasıl tepki gösterdiğine, vergi tarifesinin tek oranlı ya da artan oranlı düzenlenip düzenlenmediğine bağlıdır. Ayrıca vergi tekniğine ilişkin diğer yapısal özelliklerin vergi gelirinin düzeyini ve tahsil edilme zamanını ne kadar etkilediğine bağlıdır.¹⁹³

Türk vergi sisteminde mali etkinlik bu çerçevede tahlil edildiğinde;

Türkiye'de vergi gelirlerinde nominal olarak Genel Bütçe vergi gelirlerinde artış söz konusu olsa da reel olarak (yani enflasyondaki artışı vergi gelir tahsilatındaki artıştan düşüğümüz zaman bulunan) bazı yıllar azalış gözlemlenmektedir. Grafik 8'te de görülebileceği üzere tek seferlik vergi gelirleri çıkartıldığında 1994 senesinde reel vergi gelirlerindeki azalış %50'leri bulmuştur. Benzer yüksek oranda düşüş %38,7 ile 2001, %30,9 ile 1984 yıllarında yaşanmış, ayrıca, 1970-2009 yılları arasında 9 yılda reel vergi gelirlerinde azalış yaşanmıştır. Söz konusu yıllar genelde ülkemizde yüksek enflasyon oranlarının yaşandığı, ekonomik ve sosyal krizlerin olduğu, dolayısıyla GSYİH'da azalış olduğu yıllardır.

¹⁹³ Vergi Esnekliği ile ilgili bölüm için 2007 yılı yıllık Ekonomik raporundan istifade edilmiştir.

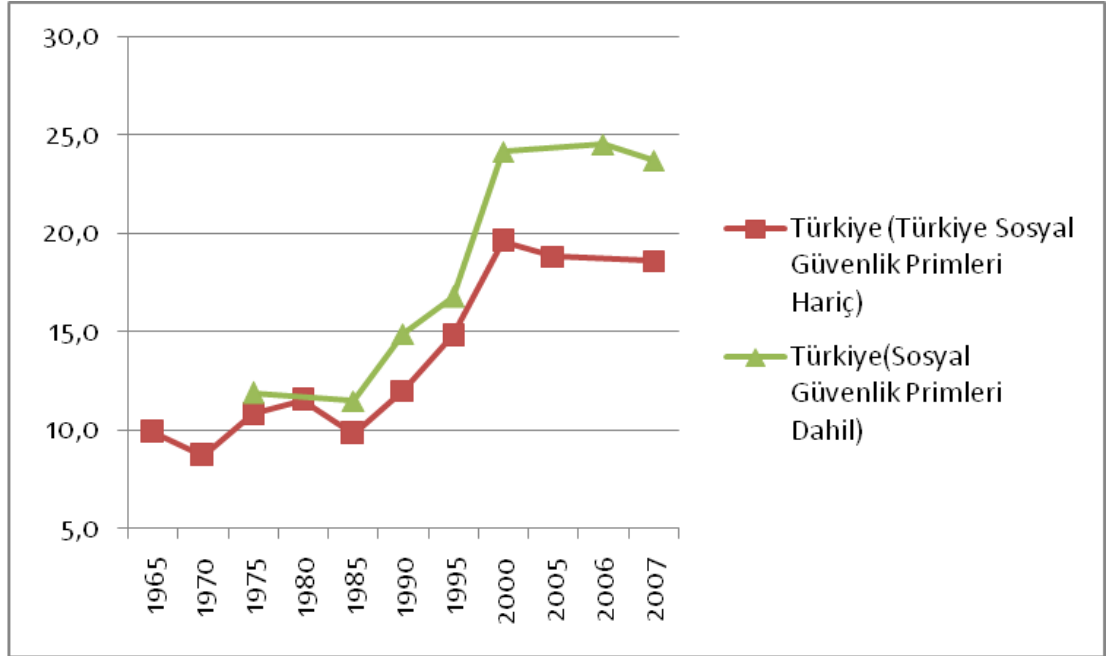
Grafik 8: Genel Bütçe Vergi Gelirlerindeki Artışların, 2005-2009 Yıllarında Üretici Fiyatları Endeksleri (ÜFE), 1950-2004 Yıllarında Toptan Eşya Fiyatları Endeksleri (TEFE) Artışı İle Karşılaştırılması¹⁹⁴

- i) Vergi Gelirlerimizin GSYİH'ya oranına baktığımızda (diğer bir ifade ile Vergi Yüğü'ne) grafik 9'dan da anlaşılacağı üzere her ne kadar son yıllarda vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranında azalma görölse de genel olarak bir artış gözlenmektedir. Buradan hareketle verginin esnekliğinin 1'den büyük olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Yani toplanan vergi milli gelirdeki artıştan daha fazla artmakta veya azalmaktadır. Fakat vergi gelirleriyle milli gelir arasındaki bu ilişki son dönemlerde kopmaya başlamıştır, "vergi esnekliği 2006 yılında 0,9, 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla 1 ve 0,8 olarak gerçekleşmiştir".¹⁹⁵ Bu durumun temel nedenleri arasında grafik 10'de görülebileceği üzere dolaylı vergilerin toplam vergi tahsilatları içerisindeki oranının artması (çünkü bilindiği üzere dolaysız vergilerde artan

¹⁹⁴ GİB Tablo 11'den faydalanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

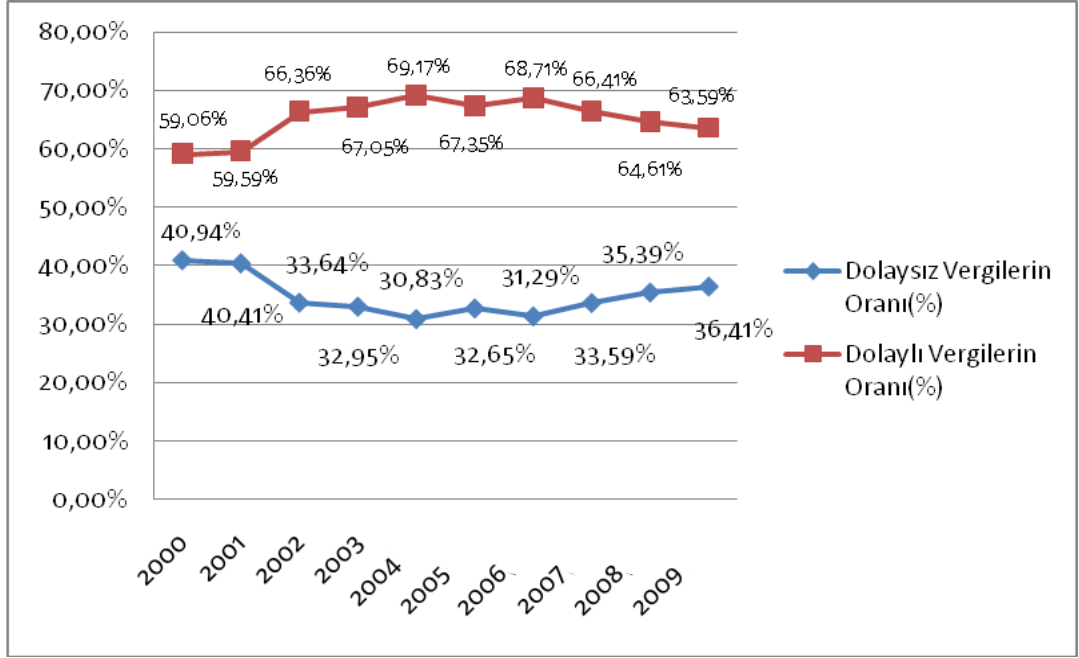
¹⁹⁵ T.C. Maliye Bakanlığı Ekonomik Rapor: 2009, 87

oranlı bir yapı olduğundan milli gelir artışlarında vergi gelirleri artışları daha yüksek olabilecektir), vergi sistemimizin ülkedeki tüm vergi alanlarını kapsayamaması başka bir ifade ile vergi erozyonunun yüksek oluşu (istisna, muafiyet, vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı), kayıt dışı ekonominin büyüklüğü sayılabilecektir.

Grafik 9: Toplam Vergi Gelirlerinin GSYİH'daki Payı¹⁹⁶ (OECD (2009) Revenue Statistics 1965-2008)

¹⁹⁶ (OECD (2009) Revenue Statistics 1965-2008 ve Gelir İdaresi Başkanlığı Verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Grafik 10¹⁹⁷: Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı(2000-2009)

NOT : BU TABLODA YER ALAN :

(1) DOLAYSIZ VERGİLER; GELİRDEN ALINAN VERGİLER VE SERVETTEN ALINAN VERGİLER GRUPLARINI KAPSAMAKTADIR.

(2) DOLAYLI VERGİLER; MAL VE HİZMETLERDEN ALINAN VERGİLER, DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLER GRUPLARI İLE KALDIRILAN VERGİLER ARTIKLARINI KAPSAMAKTADIR.

3.2.2. Ekonomik Etkinlik

Vergilemede ekonomik etkinlik “vergiler yoluyla refahın artması veya azaltılması”¹⁹⁸ olarak kabul edilmektedir. Her vergi kişilerden bir kısım satın alma gücünü kamu kesimine aktardığından vergi ödeyen kişinin vergi öncesi duruma göre daha düşük bir refah düzeyine inmesi kaçınılmazdır. Söz konusu refah kaybı ancak devletlerin vergi almaması ile mümkün olduğundan, söz konusu refah kaybı ortadan kaldırılamaz.¹⁹⁹

¹⁹⁷ http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm tablo 3'ten yararlanarak tarafımda hazırlanmıştır.

¹⁹⁸ TANZI & ZEE; Vito, Howel Zee, (Çev: Fatih SARIOĞLU) Gelişmekte olan Ülkeler İçin Vergi Politikası, **Mali Klavuz**, Temmuz, Eylül, 2006, s.157

¹⁹⁹ Özhan ULUATAM; **Kamu Maliyesi**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2003, s.284

Vergilemede etkinlik kavramı, “etkin seçimden vergi sebebiyle meydana gelen sapmalar mükellefin katlandığı ilave bir yükür”²⁰⁰ olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu etkinlik kaybı sebebiyle katlanılan aşırı yükün maliyeye bir faydası olmadığından etkinlik maliyetinin minimize edilmesi gerekmektedir.

“Literatürde etkinlik hususunda ulaşılan genel kabul görmüş sonuçlar ise şunlardır.

- i) Belirli mallar üzerine konulan tüketim vergisi ürünler üzerindeki tercihi etkilemektedir.
- ii) Gelir vergisi cari tüketim ile gelecekte tüketim arasındaki kararları etkilerken, genel tüketim vergisi etkilemez,
- iii) Hem gelir hem de genel tüketim vergisi mallar ile boş vakit arasındaki tercihi etkiler
- iv) Artan oranlı gelir vergisi, düz oranlı gelir vergisine göre daha fazla etkinlik kaybı doğurur,
- v) Sermaye gelirleri üzerindeki kısmi vergi yatırım kararlarını çarpıtır,
- vi) Ürünler üzerine konan verginin aşırı yükü minimize eden bileşimi fiyat elastikiyeti düşük ve boş vakti tamamlayıcı (özendirici) olan ürünler üzerine konan vergilerden teşekkül eder,

²⁰⁰ YARAŞLI, a.g.e., s.72

vii) Pazar ekonomisinin kusurlarını düzeltmek için kullanılan vergiler etkinlik kazanımı sağlayabilir.”²⁰¹

Vergi sistemimizi ekonomik etkinlik açısından incelediğimizde:

- i) **Vergi oranlarının yüksekliği:** Literatürde vergi oranları ve vergi tarifelerinde artan oranlılık arttıkça etkinlik kaybının yani aşırı yükün arttığı genel olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede ülkemizde de vergi oranları yüksektir düşürülmesi için çeşitli adımlar atılmıştır.
- ii) **Vergi Tabanının Dar olması:** Dar tabanlı vergi sisteminde hedeflenen hasılatın toplanabilmesi için daha yüksek vergi oranları tespit edileceğinden etkinlik kaybı daha yüksek olacaktır. Vergi tabanının geniş olması aşırı yükü azaltacağı gibi vergi adaletinin sağlanmasına katkısı olacaktır.

Ülkemizde vergi tabanının darlığı üç düzeyde ele alınabilir. Birincisi, Türk vergi sistemi ağırlıklı olarak mal ve hizmetlerden ve gelirler üzerinden alınan vergiler üzerine kurulmuştur. Servetler gerekli ve yeterli ölçüde vergilendirilmemektedir. İkinci olarak vergi türü dahilinde vergi tabanının genişliği veya darlığı değerlendirilebilir. Örneğin gelir vergisinde kaynak teorisinden safi artış teorisine daha fazla ağırlık veren bir sisteme geçilememesi verginin tabanını daraltmaktadır. Ayrıca bazı gelir unsurlarına, özellikle de sermayeden elde edilen gelirlere tanınan ayrıcalıklar tabanı daraltmaktadır. Üçüncüsü ise mükelleflerin vergiye uyumu ile ilgilidir.

²⁰¹ YARAŞLI, a.g.e., s.72

3.3. TÜRKİYE'DE VERGİ GELİRLERİ VE KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Çalışmamızın konusu iktisadi kalkınmanın finansmanında vergi gelirlerinin önemini ve rolünü değerlendirmektir. Daha önceki bölümlerde her ne kadar kalkınma ve büyümenin aslında farklı kavramlar olduğunun altını çizsek de kalkınma kavramının büyümeyi de içeren tanım olduğunu söylemiştik. Bu yüzden bu bölümde büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi analiz edeceğiz.

Belirli bir dönemdeki büyüme oranını hesaplamak için o ülkenin ilgili dönemlerdeki harcamalar ya da üretim toplamındaki değişimden yararlanılmaktadır. Çalışmanın bu kısmında kamu kesimi sabit sermaye harcamaları ile vergi gelirleri arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılacaktır. Kamu kesimi sabit sermaye harcamalarının burada seçilmesinin bir nedeni de, kalkınma kriterlerinin bir çoğunun doğrudan kamu yatırımlarıyla ilişkisi olmasıdır. Bundan dolayı öncelikle Granger Nedensellik analizi ile yatırımlar ile vergi gelirleri arasındaki etkileşimin yönü tespit edilecek. Daha sonra bu ilişkinin yönüne göre bir regresyon denklemi oluşturulacaktır.

Çalışmada kullanılan değişkenler için 1980 – 2009 dönemini içeren yıllık veriler alınmaktadır. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu ve Devlet Planlama Teşkilatı ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın veri tabanlarından elde edilmiştir.²⁰²

Çalışmada kullanılan değişkenler reel hale getirilerek çözümlenmelerde kullanılmaktadır. Bu işlemin yapılmasındaki amaç değişkenler üzerindeki fiyat artışlarını ortadan kaldırmaktır. Değişkenlerin reelleştirilmesinde TEFE (1968=100) endeksi kullanılmıştır. Daha sonra da reel vergi gelirlerinin ve kamu sabit sermaye yatırımlarının on tabanına göre logaritması alınmıştır.

²⁰² Ekonometrik analizlerin yapılması işleminde E – Views 5.1 paket programı kullanılmıştır.

Zaman serileri ile yapılan çalışmanın en önemli noktası durağan olmayan serileri durağan hale getirmektir. Aksi halde değişkenler arasındaki ilişki sahte çıkabilmektedir. Ayrıca zaman serileri verileri kullanılarak elde edilen regresyon modelleri ile öngörüler yapılmakta ve eğer zaman serileri verileri durağan değilse bu öngörülerin ne derece geçerli olduğuna şüpheyle bakılmaktadır. Dolayısıyla ilk olarak serilere durağanlık testi yapılmalıdır. Bu nedenle de değişkenlerin öncelikle durağanlıkları incelenmektedir. Değişkenlerin durağanlığı ADF testi ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 11’de verilmiştir. ADF eşitliği için uygun gecikme uzunluğu maksimum gecikme 7 olmak üzere AIC kriteri ile seçilmiştir.

Tablo 11. Düzeydeki Değişkenler İçin ADF Test Sonuçları

Seriler	Model	Gecikme	ADF Test İst.	Kritik Değer
LRY	C	1	-3.3415**	-3.2253
LV	C	1	-3.8923*	-3.5806

A: Hiçbir deterministik bileşen içermeyen ADF modeli

B: Sadece sabit terim içeren ADF modeli

C: Hem sabit terim hem de trend içeren ADF modeli

* : %5 anlamlılık düzeyinde seride birim kök yoktur.

**:%10 anlamlılık düzeyinde seride birim kök yoktur.

Tablo 11’de düzeydeki serilere ilişkin ADF birim kök testi sonuçları verilmiştir. Bütün seriler içinde birim kök yokluk hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Yani seriler bu düzeyde durağandırlar.

Logaritmik reel kamu kesimi sabit yatırımları ile logaritmik reel vergi gelirleri arasındaki nedensellik yapısını incelemek amacıyla Granger nedensellik testleri uygulanmıştır. Granger Nedensellik analizi VAR denklem sistemi üzerine kurulu olduğundan öncelikle sistem gecikmesinin belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 12’de gecikme uzunlukları ve AIC değeri verilmektedir.

Tablo 12. VAR Modelinde Uygun Gecikme Uzunluğunun Seçimi

Gecikme Uzunluğu	AIC
0	1.3976
1	-3.5225
2	-3.6299*
3	-3.6132
4	-3.3402
5	-3.3739

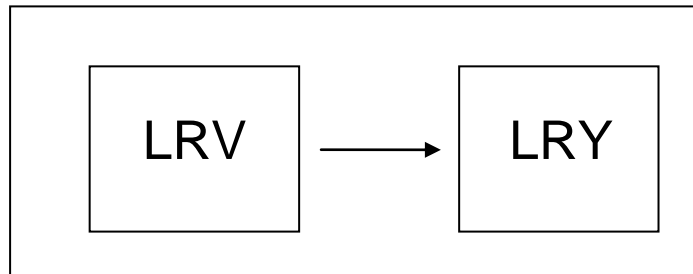
Uygun gecikme AIC kriteri dikkate alınarak 2 olarak seçilmiştir. Bu gecikme uzunluğuyla yapılan Granger Nedensellik testi sonuçları Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H ₀ hipotezi	F değeri	p-değeri
LRV \nrightarrow LRY	3.1718	0.0607
LRY \nrightarrow LRV	0.5787	0.5685

X \nrightarrow Y: X, Y’nin Granger nedeni değildir. Koyu olarak yazılan rakamlar % 10 anlamlılık düzeyinde nedenselliğin varlığını göstermektedir.

Tablo 13’e ait Granger Nedensellik Diyagramı Şekil 2’de verilmektedir.

Şekil 2. Granger Nedensellik Diyagramı

Şekil 2 incelendiğinde logaritması alınmış reel vergi gelirlerinden logaritması alınmış reel kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarına doğru bir

nedensellik olduğu yani logaritması alınmış reel vergi gelirlerinin logaritması alınmış reel kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının nedeni olduğu söylenebilir.

Analizlerde en son aşama Granger Nedensellik analizinin sonuçlarının desteklediği çalışmada savunulan vergilerin yatırımlar üzerindeki etkisi aşağıda verilen ekonometrik model ile araştırılacaktır.

Denklem 1:

$$LRY_y = \beta_0 + \beta_1 LRV_t + u_t$$

Yukarıda tanımlanan modelin tahmin sonuçları Tablo 14’de verilmektedir.

Tablo 14. Model 1’in Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: LRY Yöntem: En Küçük Kareler Örnek Dönemi: 1980 – 2009 Gözlem Sayısı: 30				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
C	6.464649	0.510220	12.67033	0.0000
LRV	0.364988	0.043901	8.313792	0.0000
R-kare	0.711694	F-istatistiği		69.11914
Düzeltilmiş R-kare	0.701398	p-değeri (F-istatistiği)		0.000000

Tablo 14 incelendiğinde açıklayıcı değişken olan logaritması alınmış reel vergi gelirlerinin katsayısının 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Modelin tümünün anlamlılığı için yapılan F – testinin p-değeri=0.000<0.05 olduğundan denklem tümüyle anlamlıdır. Modelin R-karesi 0.71’dir. Yani logaritması alınmış reel vergi gelirleri logaritması alınmış reel kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarındaki

değişimlerin % 71'ini açıklamaktadır. Modelin otokorelasyon sorunu olup olmadığının tespiti için Breusch – Godfrey LM testi kullanılmıştır. İlgili testin sonuçları Tablo 15'de verilmektedir.

Tablo 15. Model 1'in Birinci Sıra Otokorelasyonun Test Sonuçları

Breusch-Godfrey LM Testi			
F-istatistiği	19.49201	p-değeri F(1,27)	0.000147
N*R-kare	12.57765	p-değeri Ki-kare(1)	0.000390

Tablo 15 incelendiğinde F – testinin p-değeri=0.0001<0.05 olduğundan modelde birinci sıra otokorelasyon sorunu vardır. Modeldeki otokorelasyon sorununun gidermek için modele bağımlı değişkenin bir dönem gecikmeli hali eklenmiştir. Bağımlı değişkenin bir dönem gecikmeli halinin eklendiği halinin tahmin sonuçları Tablo 16'da verilmektedir.

Tablo 16. Model 2'nin Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: LRY				
Yöntem: En Küçük Kareler				
Örnek Dönemi (Düzeltilmiş): 1981 - 2009				
Gözlem Sayısı: 29 düzeltmeden sonra				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
C	2.982788	1.034059	2.884545	0.0078
LRV	0.141595	0.062991	2.247870	0.0333
LRY(-1)	0.570250	0.145258	3.925776	0.0006
R-kare	0.808204	F-istatistiği		54.78020
Düzeltilmiş R-kare	0.793450	p-değeri (F-istatistiği)		0.000000

Tablo 16 incelendiğinde açıklayıcı değişken olan logaritması alınmış reel vergi gelirlerinin katsayısının 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Modelin tümünün anlamlılığı için yapılan F – testinin p-değeri=0.000<0.05 olduğundan denklem tümüyle anlamlıdır.

Modelin R-karesi 0.80'dir. Yani logaritması alınmış reel vergi gelirleri logaritması alınmış reel kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarındaki değişimlerin % 80'ini açıklamaktadır. Modelin otokorelasyon sorunu olup olmadığının tespiti için Breusch – Godfrey LM testi kullanılmıştır. İlgili testin sonuçları Tablo 17'de verilmektedir.

Tablo 17. Model 2'nin Birinci Sıra Otokorelasyonun Test Sonuçları

Breusch-Godfrey LM Testi			
F-istatistiği	4.133092	p-değeri F(1,25)	0.052800
N*R-kare	4.114210	p-değeri Ki-kare(1)	0.042524

Tablo 17 incelendiğinde F – testinin p-değeri=0.0528>0.05 olduğundan modelde birinci sıra otokorelasyon sorunu yoktur. Bu durumda Model 2 doğru modeldir.

Denklem 2:

$$LRY_t = 2.98 + 0.14LRV_t + 0.57LRY_{t-1}$$

Yukarıdaki denklem incelendiğinde logaritması alınmış vergi gelirlerinin cari dönemdeki ve bir dönem gecikmeli hali logaritması alınmış reel kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarını pozitif yönde etkilemektedir. Cari dönemdeki logaritması alınmış reel vergi gelirlerindeki yüzde birlik artış yine cari dönemde logaritması alınmış reel kamu kesimi sabit yatırımlarında %14'lük artışa neden olmaktadır. Bir dönem gecikmeli logaritması alınmış kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarındaki yüzde birlik artış cari dönemde logaritması alınmış reel kamu kesimi sabit yatırımlarında % 57'lik artışa neden olmaktadır.

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde vergi ile kalkınma arasındaki pozitif ilişkinin varlığını belirtmiştik. Bu kez söz konusu pozitif ilişkinin varlığı ekonometrik bir model aracılığıyla analiz edilmiş ve bu analiz sonucunda da

vergi gelirleri ile kalkınma(kamu kesimi sabit sermaye yatırımları) arasındaki pozitif ilişki doğrulanmıştır.

3.4. TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİLENDİRME POLİTİKALARININ ELEŞTİRİSİ VE VERGİ POLİTİKALARININ İKTİSADİ KALKINMA SÜRECİNDE ETKİNLİĞİNİ ARTTIRMAYA YÖNELİK BAZI ÖNERİLER

3.4.1. Türkiye'de Uygulanan Vergilendirme Politikalarının Eleştirisi:

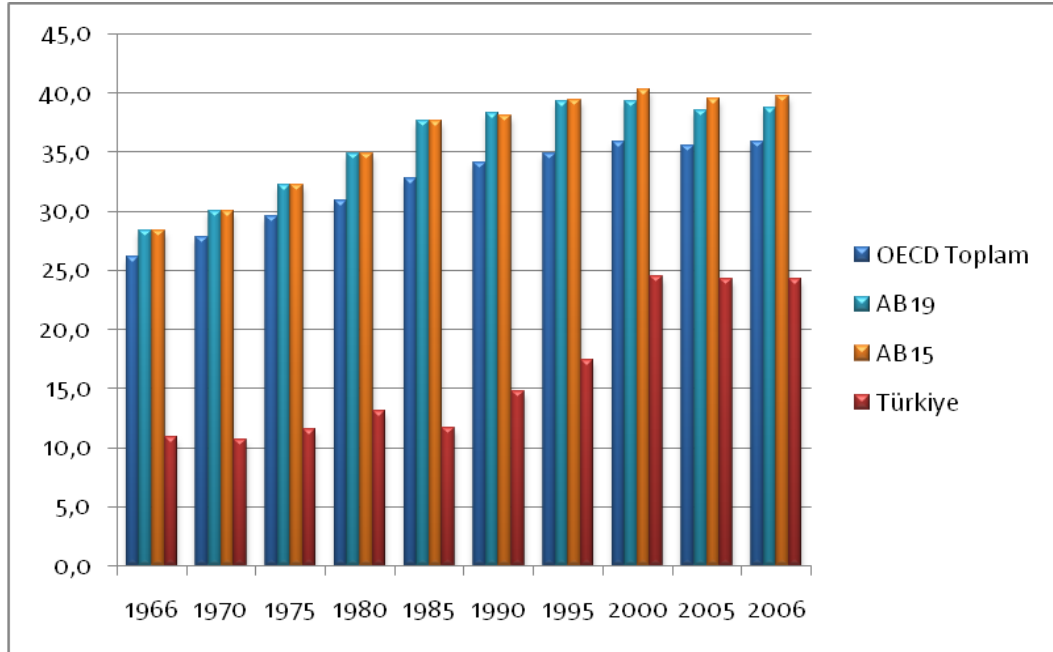
Türkiye'de uygulanan vergilendirme politikalarını yapılan temel eleştiriler:

- i)** Toplam vergi yükü azdır.
- ii)** Vergi yükü adaletsiz dağıtılmıştır.
- iii)** Muafiyet ve istisnalar yaygındır
- iv)** Kayıt dışılık yaygındır
- v)** Vergi mevzuatı karmaşık, vergi idaresi etkin değildir.

3.4.1.1. Toplam Vergi Yükü Azdır

OECD ülkelerinin toplam vergi yüklerini (Sosyal Güvenlik Primleri dahil) gösteren Grafik 11 incelendiğinde genel olarak gelişmiş ülkelerin vergi yüklerinin, gelişmekte olan ülkelere nazaran daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere nazaran daha yüksek oranda ekonomik kaynağı kamuya aktarmaktadırlar.

Söz konusu tabloya göre Türkiye’de ki toplam vergi yükünü (Sosyal Güvenlik Primleri Dahil) diğer OECD ülkeleriyle mukayese ettiğimizde vergi yükünün OECD ve AB 19 ortalamasının altında kaldığını görmekteyiz. OECD verilerine göre Türkiye’de 1966 yılında %10,9 olan toplam vergi yükü 2006 senesinde %24,2’ye yükselmiştir. Aynı dönemde OECD genel ortalaması %26,1’den %35,8’e Avrupa Birliği’nin 19 üyesinin ortalaması, %28,3’den %38,7’e ve Avrupa Birliği’nin 15 üyesinin ortalaması ise %28,3’den %39,7’e yükselmiştir. Dolayısıyla, Türkiye gelişmiş ülkelerin ortalamasının altında kalmasına rağmen yavaş yavaş bir yakınsama görülmektedir. Bu durum grafik 11’de 1966 ve 2006 yılları için daha net görülebilmektedir. Ancak kişi başına düşen GSYH açısından ülkemizi gelişmiş ülkelerin kişi başına GSYH’sı ülkemizde dört kat daha yüksek olduğu göz önüne alınırsa yüksek olduğu görülecektir. Bu nedenle vergi yükü gelir grupları arasında adaletsizdir.

Grafik 11: Toplam Vergi Gelirlerinin (Sosyal Güvenlik Primleri Dahil) GSYH İçindeki Payı (1966 – 2006)²⁰³

²⁰³ www.gib.gov.tr

Tablo 18: Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı(1966 – 2006)²⁰⁴

Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı										
(Üç Yıllık Hareketli Ortalama)										
	1966	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2006
Kanada	26,8	30,7	32,1	31,5	32,8	35,7	35,6	35,6	33,5	33,4
Meksika				14,6	15,4	15,7	15,4	16,6	17,8	18,1
ABD	25,2	26,7	25,6	26,4	25,3	27,0	27,9	29,4	27,3	28,0
Avustralya	20,7	21,6	25,7	26,4	28,6	28,0	28,7	30,4	30,9	30,8
Japonya	18,0	19,4	21,8	25,2	27,5	29,2	26,6	26,9	27,2	27,9
Kore			14,3	16,4	15,7	17,5	18,8	22,1	24,0	25,1
Yeni Zellanda	25,3	25,2	29,5	31,4	31,1	37,0	36,0	33,3	36,4	36,6
Avusturya	34,3	34,4	36,4	39,1	40,5	39,7	42,2	44,2	42,5	42,1
Belçika	32,8	34,6	38,7	42,0	44,2	41,9	43,7	45,0	44,6	44,3
Çek Cumhuriyeti							37,5	35,6	37,5	37,4
Danimarka	30,7	37,9	40,0	42,7	46,4	46,9	48,9	49,3	49,8	49,7
Finlandiya	31,5	32,0	36,8	36,3	39,5	43,6	46,5	45,9	43,7	43,5
Fransa	34,0	34,2	35,5	39,7	42,6	42,1	43,3	44,5	43,8	43,8
Almanya	32,0	32,5	34,8	36,2	35,9	35,7	37,0	36,8	35,1	35,5
Yunanistan	19,0	20,1	19,8	21,8	25,9	25,4	30,9	33,3	31,2	31,6
Macaristan						45,2	41,4	38,1	37,4	38,0
İzlanda	26,2	27,4	30,0	30,2	28,7	31,2	31,4	36,5	40,0	41,0
İrlanda	26,4	28,8	29,8	30,5	35,3	33,5	33,4	30,6	30,7	31,0
İtalya	25,7	26,1	25,6	28,9	34,3	37,6	40,7	42,3	41,4	42,2
Lüksemburg	27,7	25,5	31,1	35,6	38,3	34,8	37,1	39,1	36,9	36,7
Hollanda	34,0	35,8	40,4	42,6	42,6	43,6	41,8	39,3	38,2	38,3 *
Norveç	31,0	35,4	39,6	42,3	42,8	40,9	40,8	42,7	43,6	43,7
Polonya						34,0	36,8	33,5	32,9	33,9
Portekiz	16,4	18,1	19,7	22,6	25,9	28,0	31,6	33,9	34,7	35,5
Slovak Cumhuriyeti								34,2	30,8	30,1
İspanya	15,1	16,2	18,0	22,8	27,6	32,6	32,3	34,0	35,7	36,6
İsveç	34,1	38,1	42,3	46,9	48,0	51,3	47,7	51,0	49,1	48,9
İsviçre	17,9	19,4	23,8	24,8	27,1	25,8	27,6	29,4	29,1	29,1
Türkiye	10,9	10,7	11,5	13,1	11,7	14,8	17,4	24,5	24,3	24,2
İngiltere	31,6	35,8	34,6	34,3	37,1	35,2	33,6	36,1	35,8	36,2
OECD Toplam	26,1	27,8	29,5	30,9	32,7	34,1	34,9	35,8	35,5	35,8
OECD Amerika	26,0	28,7	28,8	24,1	24,5	26,1	26,3	27,2	26,2	26,5
OECD Pasifik	21,3	22,1	22,8	24,9	25,7	27,9	27,5	28,2	29,6	30,1
OECD Avrupa	26,9	28,6	31,0	33,3	35,5	36,4	37,4	38,2	37,8	38,0
AB 19	28,3	30,0	32,2	34,8	37,6	38,3	39,3	39,3	38,5	38,7
AB 15	28,3	30,0	32,2	34,8	37,6	38,1	39,4	40,3	39,5	39,7

KAYNAK: OECD, REVENUE STATISTICS
OF OECD MEMBER COUNTRIES,PARIS,2009 (TABLE 5)

²⁰⁴ <http://www.gib.gov.tr/fileadmin/HTML/VI/OECD10.htm>

Dolayısıyla yukarıdaki verilerden hareketle, Türkiye'nin vergi potansiyelinin yeterli derecede kullanılmadığı ve vergi yükünün daha da arttırılabileceği sonucu çıkabilir. Bilindiği üzere, vergi yükü kabaca; Toplam Vergi Gelirleri/Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dır. Söz konusu formülden de anlaşılacağı üzere vergi yükünün arttırılabilecek olması, Türkiye'nin Toplam vergi gelirlerinin arttırılabileceği çıkmaktadır. Bunun da iki yolu bulunmaktadır. Birincisi, mevcut vergi oranlarını yükseltilmesi; ikincisi ise vergi matrahının genişletilmesi, diğer bir ifadeyle verginin tabana yayılmasıdır.

Vergi oranlarının yükseltilebilmesi veya maktu vergilerin arttırılabilmesi ise uygulandıkları vergi matrahının genişliği ile ilgili bir husustur. Çünkü dar bir matraha yüksek oranda vergi uygulanması öncelikle vergide eşitlik veya adalet ilkesine zarar vermektedir. Vergiden kaçınma gibi meşru yollarla ekonomik etkinliği bozabilmekte, mükelleflerin vergiden kaçınabilmek için yaptıkları harcamaları artırıp, ekonomik olarak etkin olmayan faaliyetlerde bulunmalarına zemin hazırlarken, ayrıca vergi kaçakçılığı gibi meşru olmayan fiillere de sebep olabilmektedir.

Türkiye'de daha sonra ayrıntısına değineceğimiz üzere vergi yükü daha ziyade sabit ve dar gelirli kesimlerin üzerine düştüğünden vergi oran artışı suretiyle vergi gelirlerinin arttırılması uygun bir politika tercihi olmaktan uzaktır. Dolayısıyla, verginin tabana yayılması gerekmektedir.

3.4.1.2. Vergi Yükü Adaletsiz Dağıtılmıştır

Dolaylı vergilerin kişilerin tüketimlerinden alınması; dar gelirlilerin, zenginlere göre gelirlerinin daha büyük bir kısmının tüketime gitmesi neticesinde genelde kabul edilen görüşe göre, "dolaylı vergilerin ödeme gücüne ulaşmada olumsuz etkileri bulunduğu ve dolaysız vergilerinde olması gereken şekilde uygulanması halinde vergi ödeme gücünü olumlu

etkilediği”²⁰⁵ kabul edilmiştir. Bu çerçevede Türkiye’de dolaylı – dolaysız vergilerin vergi gelirlerindeki payı incelendiğinde;

Tablo 19: Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilatının Yüzde Dağılımı *1980-2009)²⁰⁶

GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ TAHSİLATININ YÜZDE DAĞILIMI						
(1980-2009)						
YILLAR	VERGİ GELİRLERİ		DOLAYSIZ VERGİLER (1)		DOLAYLI VERGİLER (2)	
	(TL)	(%)	(TL)	(%)	(TL)	(%)
1980	749.849	100	470.771	63	279.078	37
1981	1.190.204	100	708.894	60	481.310	40
1982(3)	1.304.866	100	777.105	60	527.760	40
1983	1.934.492	100	1.107.962	57	826.530	43
1984	2.372.211	100	1.356.231	57	1.015.980	43
1985	3.829.117	100	1.795.734	47	2.033.383	53
1986	5.972.034	100	3.106.015	52	2.866.019	48
1987	9.051.003	100	4.492.170	50	4.558.833	50
1988	14.231.761	100	7.065.886	50	7.165.875	50
1989	25.550.320	100	13.644.961	53	11.905.359	47
1990	45.399.534	100	23.656.790	52	21.742.744	48
1991	78.642.770	100	41.093.677	52	37.549.093	48
1992	141.602.094	100	71.392.139	50	70.209.955	50
1993	264.272.936	100	128.324.180	49	135.948.757	51
1994(4)	587.760.248	100	283.733.274	48	304.026.974	52
1995	1.084.350.504	100	441.787.096	41	642.563.408	59
1996	2.244.093.830	100	884.067.428	39	1.360.026.402	61
1997	4.745.484.021	100	1.931.968.730	41	2.813.515.291	59
1998	9.228.596.187	100	4.302.829.162	47	4.925.767.025	53
1999	14.802.279.916	100	6.715.637.982	45	8.086.641.934	55
2000	26.503.698.413	100	10.849.961.708	41	15.653.736.705	59
2001	39.735.928.150	100	16.058.048.860	40	23.677.879.290	60
2002	59.631.867.852	100	20.060.524.608	34	39.571.343.244	66
2003	84.316.168.756	100	27.780.137.576	33	56.536.031.180	67
	VERGİ GELİRLERİ	(%)	DOLAYSIZ VERGİLER (5)	(%)	DOLAYLI VERGİLER(6)	(%)
2004(*)	101.038.904.000	100	31.147.157.000	31	69.891.747.000	69
2005(*)	119.250.807.000	100	36.589.582.000	31	82.661.225.000	69
2005(**)	131.948.778.000	100	43.081.460.000	33	88.867.318.000	67
2006(**)	151.271.701.000	100	47.334.572.000	31	103.937.129.000	69
2007(**)	171.098.466.000	100	57.473.256.000	34	113.625.210.000	66
2008(**)	189.980.827.000	100	67.240.001.000	35	122.740.826.000	65
2009(**)	196.289.914.000	100	71.478.586.000	36	124.811.328.000	64

²⁰⁵ M. Kamil, MUTLUER, Erdoğan ÖNER, Ahmet KESİK; Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.348

²⁰⁶ http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_3.xls.htm

Tablo 19. (devam)

NOT : BU TABLODA YER ALAN :
(1) DOLAYSIZ VERGİLER; GELİRDEN ALINAN VERGİLER VE SERVETTEN ALINAN VERGİLER GRUPLARINI KAPSAMAKTADIR.
(2) DOLAYLI VERGİLER; MAL VE HİZMETLERDEN ALINAN VERGİLER, DIŞ TİCARETTEN ALINAN
(3) 10 AYLIK (MALİ YIL 1 OCAK - 31 ARALIK OLARAK UYGULANMAYA BAŞLADIĞINDAN)
(4) EDV, NAV VE EMTV. DAHİL
(5) DOLAYSIZ VERGİLER "GELİR VE KAZANÇ ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER" VE "MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER (Veraset ve İntikal Vergisi ile Motorlu Taşıtlar Vergisi)" GRUPLARINI KAPSAMAKTADIR.
(6) DOLAYLI VERGİLER,"DAHİLDE ALINAN MAL VE HİZMET VERGİLERİ" ,"ULUSLARARASI TİCARET VE MUAM.ALINAN VERGİLER","DAMGA VERGİSİ","HARÇLAR"
NOT: 1- 1980-2005 RAKAMLARI MAHALLİ İDARE VE FON PAYLARI HARIÇ RED VE İADELER DAHİL TUTARLARDIR.
2- 2008 VE 2009 YILLARI VERGİ GELİRLERİ İÇERİSİNDEKİ GELİR VERGİSİ TEVKİFAT RAKAMINA ASGARİ GEÇİM İNDİRİMİ TUTARI DAHİLDİR.
(*) ÖNCEKİ YILLARLA AYNI BAZA GETİRMEK İÇİN, RAKAMLARA RED VE İADELER DAHİL EDİLMİŞTİR.
(**) 2006 - 2009 YILLARI BÜTÇE KANUNU'NDA MAHALLİ İDARE VE FON PAYLARI İLE RED VE İADELER DAHİL OLDUĞUNDAN, AYNI BAZA GETİRMEK İÇİN RAKAMLARA MAHALLİ İDARE VE FON PAYLARI İLE RED VE İADELER DAHİLDİR.

Tablo 19'den de görüleceği üzere Genel Bütçe vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payı yüksektir. 1980 yılında dolaysız vergilerin Genel Bütçe gelirlerine oranı %63, dolaylı vergilerin oranı %37 iken, dolaysız vergilerin oranı 1990 yılında azalarak %52'ye, 2000 yılında %41'e, 2009 senesinde ise %36'ya düşmüştür. Doğal olarak aynı dönemde dolaylı vergilerin payı 1990 yılında %48'e, 2000 yılında %59'a, 2009 senesinde ise %64'e yükselmiştir. 1980 yılı ile 2009 yılları arasında trend tam ters yönde vergi gelirlerinin yer değiştirmesine yol açmıştır.

Doğal olarak bu görünüm, ülkemizde bu yönden vergi adaletinin ters yönde işlediğinin bir göstergesidir. Mevcut vergi yapımızda dolaylı vergilerin ağırlığından dolayı, vergi yükü dar gelirli kesimlerin üzerine binmektedir ve bu yüzden vergi sistemimiz regresif (gelir arttıkça ödenen vergi miktarının azalması) bir durum arz etmektedir.

Oysaki T.C. Anayasası'nın "Vergi Ödevi" başlıklı 73 üncü maddesinde "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür." denmekte ve "Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı maliye politikasının sosyal amacıdır." hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla mevcut durum Anayasamıza da aykırılık arz etmektedir.²⁰⁷

Diğer taraftan 1998 dönemi 2009 dönemleri arasında toplanan Genel Bütçe vergi gelirleri içinde gelir vergisi tevkifatı oranı ise 1998 senesinde %27,32 iken 2005 yılında en düşük oranı olan %17,3'ü bulmuş, 2009 senesinde ise yükselerek %21,6 olarak gerçekleşmiştir. Neticede, söz konusu dönemde tevkifat yoluyla elde edilen gelir vergisinin Genel Bütçe vergi gelirlerine oranı ortalama %21,64 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 20²⁰⁸: Gelir Vergisinde Tevkifat Yoluyla Elde Edilen Vergi Gelirlerinin Genel Bütçe Vergi Gelirlerine Oranı ile Dolaysız Vergilerin Oranı (1998 – 2009)

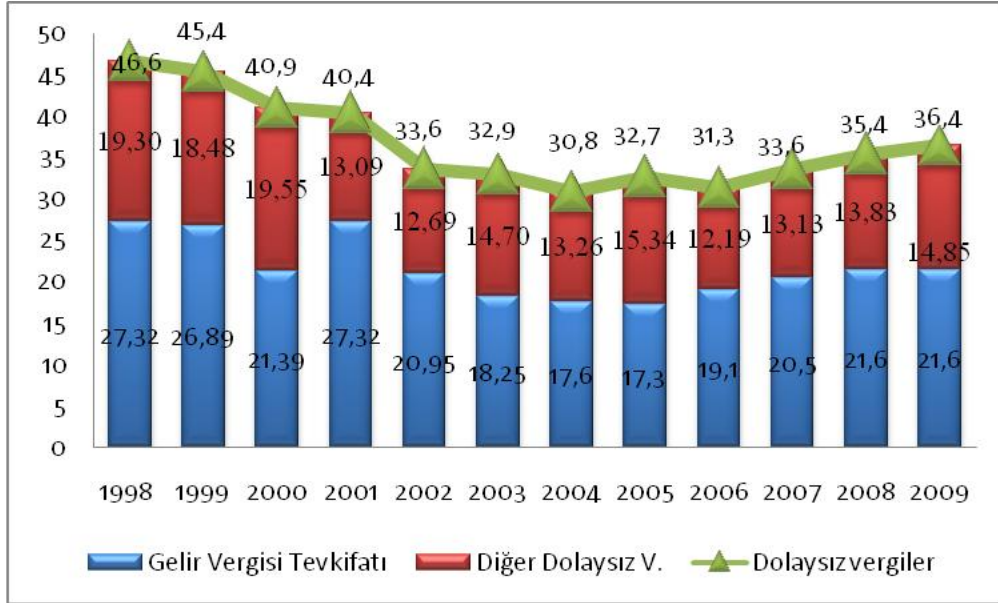
Yıllar	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Dolaysız vergiler	46,6	45,4	40,9	40,4	33,6	32,9	30,8	32,7	31,3	33,6	35,4	36,4
Gelir Vergisi Tevkifatı	27,32	26,89	21,39	27,32	20,95	18,25	17,6	17,3	19,1	20,5	21,6	21,6

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, vergi sistemimiz hem ağırlıklı olarak dolaylı vergilere dayanmakta, hem de dolaysız vergilerin içinde gelir vergisi tevkifatı yüksek bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla, vergi sistemimiz daha ziyade dar ve sabit gelirliyi vergilendirmekte (bordro mahkumları), vergi yükü bu kesimlerin üzerine binmektedir. Dolayısıyla toplam vergi yükünün OECD ülkelerinin altında olduğu gözükmesine

²⁰⁷ MUTLUER, ÖNER, KESİK; a.g.e., s.349

²⁰⁸ http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm adresindeki tablo 3, 24, 26, 27, 28, 35'ten istifade ederek tarafımdan hazırlanmıştır.

rağmen vergi oranlarının daha da yükseltilmesi bu kesimlerin vergi yükünü artırırken, vergi sistemimizdeki adaletsizliği daha da arttıracaktır.

Grafik 12²⁰⁹: Tevkifat Yoluyla Elde Edilen Gelir Vergisi ve Diğer Dolaysız Vergilerin Genel Bütçe Vergi Gelirlerine Oranı (1998 -2009)

Diğer taraftan Grafik 12'den de anlaşılacağı üzere vergi sistemimiz, stopaj yoluyla vergilendirme hariç, gerçek kişilerin gelirlerinin vergilendirilmesinde başarısız olmuştur.²¹⁰ Beyan usulünde başarısızlık ve menkul sermaye iradı gelirlerinin bireylerin toplam gelirleri içersisindeki payının artması ile birlikte stopaj, gelir vergisinin en önemli kalemi haline gelmiştir.

Hatta, stopajdaki söz konusu başarı neticesinde(!), ülkemizde dünyada fazla görülmeyen (belki de hiç görülmeyen) KDV tevkifatı uygulaması başlatılmıştır. Ülkemizde özellikle emek yoğun hizmetlerdeki KDV oranlarının yüksekliği (Temizlik hizmetleri gibi,), emek girdisi için indirilecek KDV hesaplanmaması neticesinde, firmaların hesaplanan KDV'lerinin yüksek olmasına neden olmuş, bu durumda da firmalar KDV

²⁰⁹ http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm adresindeki tablo 24, 25, 26,27,28 ve 29'dan yararlanarak tarafımdan hazırlanmıştır.

²¹⁰ DPT, Dokuzuncu Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2007, s.13-14.

yükünden kurtulmak için muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullanmaya adeta itilmişlerdir. Maliye Bakanlığı'nda bu şekilde vergi kaybından kaçınmak için KDV'de vergi tevkifatı uygulamasını başlatmıştır. Dolayısıyla beyan esasına dayanması gereken KDV'de de tevkifat uygulaması başlatılmıştır.

Stopaj yoluyla vergilendirmenin yaygınlaşması, vergi sistemini beyana dayanma ve üniter yapıdan uzaklaştırmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergilerin ağırlıklı olarak stopaj yoluyla tahsil edilmesi ve stopajın birçok gelir unsuru için nihai vergilendirmeye dönüşmesi, vergi tahsilâtında stopajın ön plâna çıkmasına neden olmaktadır. Stopaj yoluyla vergilendirme her ne kadar tahsilât maliyetleri anlamında etkin olsa da, vergi sisteminin üniter yapısına zarar vermekte; vergi yükünün oluşumunda gelir, servet ve harcama unsurlarını birlikte dikkate almayarak vergi yükünün adaletli dağılımını engellemektedir.²¹¹

Stopaj oranlarının yükseldiği dönemlerde bu uygulama özellikle küçük tasarruf sahipleri üzerindeki nisbi vergi yükünün daha da artmasına neden olmuştur. Ancak, tasarruf sahiplerinin vergi idaresi ile karşı karşıya gelmeden stopaj yoluyla vergilendirilmesi, tasarrufların mali sisteme girmesine (en azından çıkmamasına) yardımcı olmuştur.²¹²

Beyana dayanan vergilendirmede arzu edilen seviyenin çok gerisinde kalınması, mükellefler arasında adaletsizlik yaratan bir alan haline dönüşmektedir. Götürü usul yerine ihdas edilen basit usul uygulaması istenilen sonuçları vermemiştir. Mükellefin gerçek gelirinin vergilendirilmesi ve belge düzeninin yerleşmesini amaçlayan bu düzenleme, bu amaçlarının başarılması bir yana belge düzeninin işleyişini daha da bozan bir yapıya bürünmüş ve vergi sisteminin kavrayamadığı alanı artırmıştır.²¹³

²¹¹ DPT 2007, a.g.e., s. 26

²¹² DPT 2007, a.g.e., s. 26

²¹³ DPT 2007, a.g.e., s. 26

3.4.1.3. Muafiyet ve İstisnalar Fazladır

Bilindiği üzere muafiyet kanunen vergi mükellefi sayılan bir kişinin kanunun başka bir düzenlemesiyle vergi kapsamı dışına çıkarılmasıdır. İstisna ise, vergi konusuna giren nesnelere yine kanunun başka bir hükmüyle vergilendirme kapsamı dışında tutulmasıdır.

“Türk vergi kanunlarında muafiyet ve istisnalara çok fazla yer verildiği görülmektedir”.²¹⁴ Muafiyet ve istisnalara bu şekilde geniş yer verilmesi, mükellef ve vergi konusunu azaltarak vergi matrahının daralmasına sebep olur. Bu durumda vergi yükü dar bir kesiminin üzerine binmeye başlar. Bu durumda vergide eşitlik ilkesini zedeler.

Diğer taraftan muafiyet ve istisnaların bolluğu, mükelleflerin bu alanlara kaymaya çalışmaya zorlar. Bu durum ekonomide kaynakların etkin dağılımını bozarken, diğer taraftan mükelleflerin söz konusu alanlara kaymak için ayrıca harcama yapmalarına neden olarak da vergi harcamasının artmasına ve vergi erozyonuna neden olmaktadır.

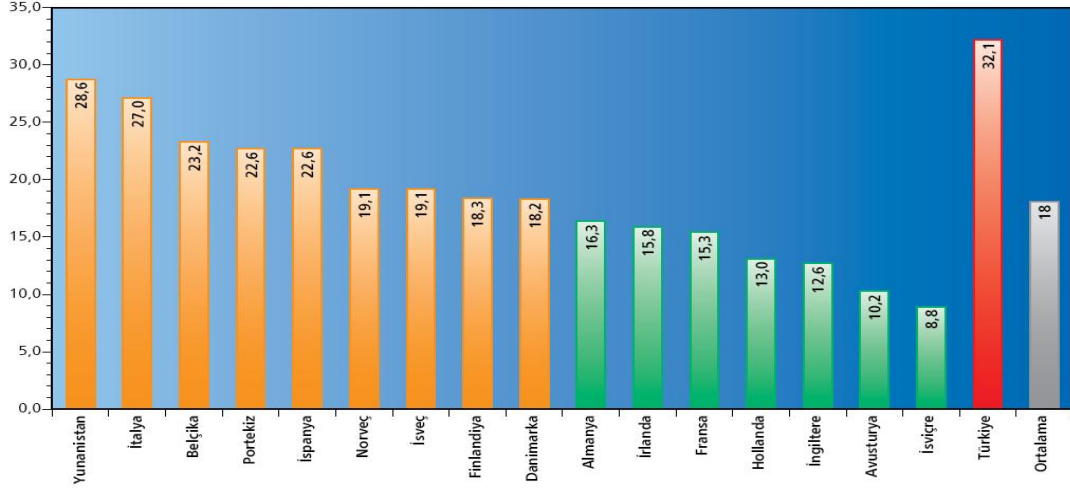
3.4.1.4. Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçağı Yaygındır

Vergi sistemlerindeki kayıp ve kaçağının en temel nedeni ekonominin kayıt altına alınamamasıdır. Türkiye’nin bu açıdan diğer ülkelerle göreceli durumu incelendiğinde;

Friedrich Schneider (2002), gelişmekte olan ekonomiler, geçiş ekonomileri ve OECD ülkelerinden oluşan 110 ülkede kayıt dışı ekonominin tahmini büyüklüğünü belirlemiştir. 2000 yılındaki kayıtlı ekonominin ortalama büyüklüğünün yüzdesi olarak kayıt dışı ekonominin

²¹⁴ MUTLUER, ÖNER&KESİK; a.g.e., s.349

ortalama büyüklüğü, gelişmekte olan ülkelerde %41, geçiş ekonomilerinde %38 ve OECD ülkelerinde %18 olarak belirlenmiştir. Türkiye %32,1 ile OECD ortalamasının oldukça üzerindedir (Grafik 13).²¹⁵

Grafik 13²¹⁶: Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü²¹⁷

Hesap Uzmanları Kurulu (HUK) input-output yöntemini uygulayarak 1998–2004 arası dönem için kayıt dışı ekonomi büyüklüğünü hesaplamıştır. Belli bir dönemde sektörler itibariyle yaratılan katma değerlerin toplamı, ulusal KDV tabanını oluşturmakta ve bu taban üzerinden hesaplanacak KDV, ilgili dönemde beklenen toplam KDV'yi vermektedir. Kayıtdışı ekonominin boyutunun hesaplanması, TÜİK'in yayınladığı, sektörler arasında mal ve hizmet akımını gösteren, input-output (girdi-çıkıtı) tablolarından hareketle KDV uyum ve kaçağının bulunması esasına dayandırılmıştır.

²¹⁵ T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu, 2009, s. 4

²¹⁶ T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu, 2009, s.5

Tablo 21²¹⁸: Kayıt Dışı Ekonomi Tahmin Sonuçları Input-Output Yöntemi

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Vergi Uyumu (%)	62,74	66,54	73,88	68,52	70,26	70,39	69,93
KDE (%)	37,26	33,46	26,12	31,48	29,74	29,61	30,07

HUK tarafından yapılan ölçümlerde, Türkiye’de 1998–2004 yılları arasında kayıt dışı ekonominin GSMH’ya oranının %26–37 arasında değiştiği hesaplanmıştır. 1998 yılı kayıt dışılık oranı %37 olarak en yüksek seviyede, 2000 yılında ise %26 olarak en düşük seviyede hesaplanmıştır. 2004 yılında ise söz konusu oran %30,07 olarak ifade edilmiştir²¹⁹.

Tablo 22: Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlılığa Göre İstihdam Edilenler²²⁰

Sosyal güvenlik kurumuna kayıtlılığa göre istihdam edilenler (Bin)				
(15 + yaş)	Kayıtlı Değil (A)	Kayıtlı	Toplam(B)	Oran(A/B)
2000	11.050	10.531	21.581	51,20%
2001	11.439	10.086	21.524	53,15%
2002	11.133	10.221	21.354	52,14%
2003	10.943	10.204	21.147	51,75%
2004	9.844	9.788	19.632	50,14%
2005	9.666	10.401	20.066	48,17%
2006	9.593	10.830	20.423	46,97%
2007	9.423	11.315	20.738	45,44%
2008	9.220	11.974	21.194	43,50%
2009	9.328	11.949	21.277	43,84%

Sosyal güvenlik kurumuna kaydedilmeden istihdam edilen çalışanların toplam çalışanlara oranı 2000 yılında %51 iken söz konusu oran azalarak 2009 senesinde %43 olarak gerçekleşmiştir.

²¹⁸ T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu, 2009, s.7

²¹⁹ T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu, 2009, 7

²²⁰ www.tuik.gov.tr İşgücü İstatistikleri Veri Tabanından tarafımca hazırlanmıştır.

Netice itibariyle gerek yapılan tahminler gerekse işgücü sayıları Türkiye’de kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

Kayıt dışı ekonominin Türkiye’deki temel nedenleri:

- i) “Vergi mevzuatındaki karmaşıklığın, kanunların anlaşılabilirliğini ve uygulanabilirliğini zorlaştırması,
- ii) Vergi oranlarının yüksekliği, vergi oranlarının sık sık değişmesi ve ek vergiler konulması,
- iii) Türk Vergi Mevzuatında yer alan muafiyet ve istisnalar,
- iv) Denetim sürecinin etkinliğini ve kalitesini önemli derecede etkileyen denetim ilke ve standartlarının geliştirilmesi gerekliliği,
- v) Denetimde koordinasyon eksikliği,
- vi) Mevcut vergi ceza sisteminin caydırıcı olmaması,
- vii) Vergi kanunlarını uygulamakta olan birimlerin bürokratik işlemlere boğulmuş olması,
- viii) Ekonomik kriz dönemleri haricinde vergi afları,
- ix) Bilgilendirici ve yönlendirici muhasebe ve mali müşavirlik hizmetlerinin yetersizliği” olarak sayılmaktadır.^{221,222}

²²¹ T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu, 2009, sy. 18

²²² Diğer taraftan adı geçen yayında Kurumlar vergisi ve KDV oranlarının OECD ortalamasına göre fazla da yüksek olmadığı ifade edilmiştir.

Kayıt dışı ekonominin Türk vergi sistemine etkisi hakkında 9 uncu Kalkınma Planı çerçevesinde oluşturulan Vergi Özel İhtisas Kurulu Raporunda bu konuda:

“Türk vergi sisteminin önemli sorunlarının başında, kayıtdışı ekonomiyi kavramakta yetersiz kalması yer almaktadır. Türkiye’de ortanca seçmenin (veya seçmen çoğunluğunun) önemli bir bölümünün beyannameli vergi mükellefi olmaması, ekonomik yapının küçük işletmeler (çiftçi ve esnaf) ağırlıklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nitelikteki seçmenin çoğunlukta olması ise, vergi sisteminde yer alan eksikliklerin giderilmesine yönelik çabaları büyük ölçüde engellemektedir. Küçük işletmelerin izlenme ve denetlenmesinin oldukça zor olması, önemli bir mükellef kesiminin idarenin denetimi dışında kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca, hızlı kentleşmenin yarattığı kentsel rant önemli bir servet birikimi mekanizması haline dönüşmekte; ancak, bu gelirlerin kavranması bir yana, aksine bu durum dürüst mükellefler aleyhine haksız bir ekonomik ortam yaratmaktadır.

Bireyler ve işletmeler arasında haksız rekabetin doğmasına yol açan kayıtdışı ekonomi, sermaye birikiminin intikali yoluyla nesiller arası bir eşitsizliğe de yol açmaktadır. Dürüst (veya vergiden kaçınamayan) mükelleflerin aleyhine olan bu durum, toplumda vergiye karşı direnci artırmakta ve yeni nesillerde vergi bilincinin oluşmasına engel olmaktadır. Özellikle uluslararası rekabetin yoğun olduğu ve geleneksel üretimin devam ettiği bazı sektörlerde, kayıt dışı ekonomi ilk aşamada rekabet avantajı yaratıyor gibi görünse de, takip eden aşamada özellikle ara mallar üzerinde artan vergi yükü ve düşen emek verimliliği ile üretimde ve uluslararası rekabette dezavantaja dönüşmektedir.

Vergi denetimi, kayıt dışı ekonomiyi kavramakta yetersiz kalmaktadır. Vergi güvenlik mekanizmalarının sistemde etkinliğini kaybetmesi ve teknolojik altyapının arzulanan düzeye ulaşmaması kayıtdışı ekonomiyi kavramadaki önemli engellerin başında gelmektedir.

Gelirin bir karinesi olan servet ve harcamanın kamu idareleri tarafından izlenememesi, taksi-dolmuş plâkalarının, tapusuz gecekondurantlarının el değiştirmesiyle yaratılan kazançları adeta teşvik etmiştir. Vergi sisteminin gayrimenkul sektördeki kayıtdışılığın vergi dışı kazançları teşvik etmesi, ancak mali tasarrufların geğmişte yüzde 20'lere varan oranlarda vergilendirilmesi, tasarrufların büyümenin kaynağı olmak yerine verimsiz alanlara kaymasına neden olmuştur. Kayıtdışı alan ile kayıtlı alan arasında, vergi faktörünü telâfi edecek düzeyde görel verimlilik ve fiyat farkı oluşmakta, kayıtdışı alanların genişlemesi ekonomide genel verimliliğin düşmesine neden olabilmektedir. Kayıtdışı ekonominin vergi sistemi tarafından kavranamaması, kurumsallaşmış bir ekonomik yapının kurulmasını da engellemektedir.

Kamu yönetimine oluşan güvensizlik, vergiden kaçınmanın diğer nedenlerinden biridir. Kamu hizmetlerinde genel olarak kalitenin düşük olması, vergileri ödeyen ve bu hizmetlerin müşteri olan mükelleflerde vergiye karşı direncin oluşmasına neden olmaktadır. Kamu hizmetinin üzerinde uzlaşılmış herhangi bir tanımının olmaması ise, kamu harcamalarının temel finansman aracı olan verginin sınırlarını belirsiz bir hale getirmektedir.²²³

Tablo 23: 2009 Yılı Vergi İnceleme Sonuçları²²⁴

DENETİM BİRİMLERİ	İNCELENEN MÜKELLEF SAYISI	RAPOR SAYISI	İNCELENEN MATRAH	BULUNAN MATRAH FARKI	MATRAH FARKI ÜZERİNDEN TARH EDİLEN VERGİ
Teftiş Kur.Bşk.	154	270	155.781.696	153.231.207	23.517.635
Hesap Uz.Kur.Bşk.	1.312	2.542	72.377.237.624	14.009.129.241	1.669.192.619
Gelirler Kontr.D.B.	455	1.336	9.746.156.433	74.626.543.853	3.982.196.729
Vergi Denetmenleri	26.952	67.105	33.934.650.584	7.203.822.911	1.743.510.094
Vergi Dairesi Müd.	18.914	21.499	9.390.126.082	1.979.508.994	113.759.151
Toplam	47.787	92.752	125.603.952.419	97.972.236.206	7.532.176.228

²²³ DPT, 2007, a.g.r. s.17

²²⁴ T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu, 2009, s.61

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili fikir vermesi açısından 2009 yılı vergi denetim elemanlarınca yapılan tetkiklere de baktığımızda 125.603.952.419-TL'lik matrah incelenirken, 97.972.236.206- TL'lik matrah farkı bulunmuştur. Dolayısıyla, 2009 yılı için yapılan incelemeler neticesinde %78'lik bir matrah farkı bulunmuştur.

Kayıt altına alınamayan ve vergilendirilemeyen kazanç ve işlemlerin oranındaki büyüklük, mevcut mükelleflerin ve özellikle dolaylı vergiler aracılığı ile alt gelir gruplarındaki mükelleflerin nisbi olarak daha yüksek vergi yükü taşımaları sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda vergi adaletsizliğini iyice arttırmaktadır.

3.4.1.5. Vergi Mevzuatı Karmaşık, Vergi İdaresi Etkin Değildir

9 uncu Kalkınma Planı Vergi Özel İhtisas Kurulu Raporuna göre "Türk Vergi Mevzuatının Yapısı, Sistemin En Zayıf ve Sorunlu Yönlerinden Biridir" denilmiş ve devamında:

"Ekonomik istikrar programına dayalı düzenlemeler ve vergi sisteminde ortaya çıkan boşlukların giderilmesi gibi nedenlerle vergi mevzuatı çok sık değişikliğe uğramaktadır. Vergi kanunları geçici hükümler ile dolmakta, vergi kanunları ile yapılması gereken bazı düzenlemeler vergi alanı dışındaki mevzuatla gerçekleştirilmektedir. Vergi mevzuatında sıkça yapılan değişiklikler, mali plânlama yapabilme imkânını ortadan kaldırmakta ve vergi uygulamasının tarafı olan mükellefler, kamu idaresi, vergi yargısı ve meslek mensupları üzerinde yüksek maliyetler oluşmasına neden olmaktadır.

İstikrarlı bir yapıya sahip olması gereken vergi sisteminde, değişikliklerin olağan hale gelmesi, vergi mevzuatının uygulanması sürecinde sorunlara neden olmakta ve vergi mevzuatının sistematliğini

bozmaktadır. Bunun sonucunda vergi sistemi, boşluklar ve çelişkiler barındırır bir yapıya dönüşmekte; yoruma dayalı hale gelmektedir. Uygulamaya yönelik düzenlemelerde birbiri ile çelişen hususlar ortaya çıkmakta, kanunla düzenlenmesi gereken konularda idarî düzenlemelere başvurulmakta; bunların yargı tarafından iptali ise, uygulamada boşlukların doğmasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan, vergi–hukuk ilişkisi çoğu zaman kurulamamış, verginin kanunîliği ilkesi çok sık ihlâl edilmiştir. Hukuk, kanun ve meşruluk her zaman aynı noktada buluş(a)mayabilmektedir. Geçmiş dönemde vergi düzenleme ve uygulamalarında, sadece verginin kanunîliği ilkesi ihlâl edilmemiş, ayrıca yapılan düzenlemelerde hukukî güvenlik ilkesi de sık sık göz ardı edilmiştir. Normlar hiyerarşisi kaybolmuştur. Hazine yararı ilkesininin hukuk kavramının önüne geçmesi, vergi sisteminde vergi-hukuk ilişkisininin zayıflamasına neden olmuştur. Bütün bu gelişmeler vergi alanınınin sistem olma özelliğini yitirmesine yol açmıştır.

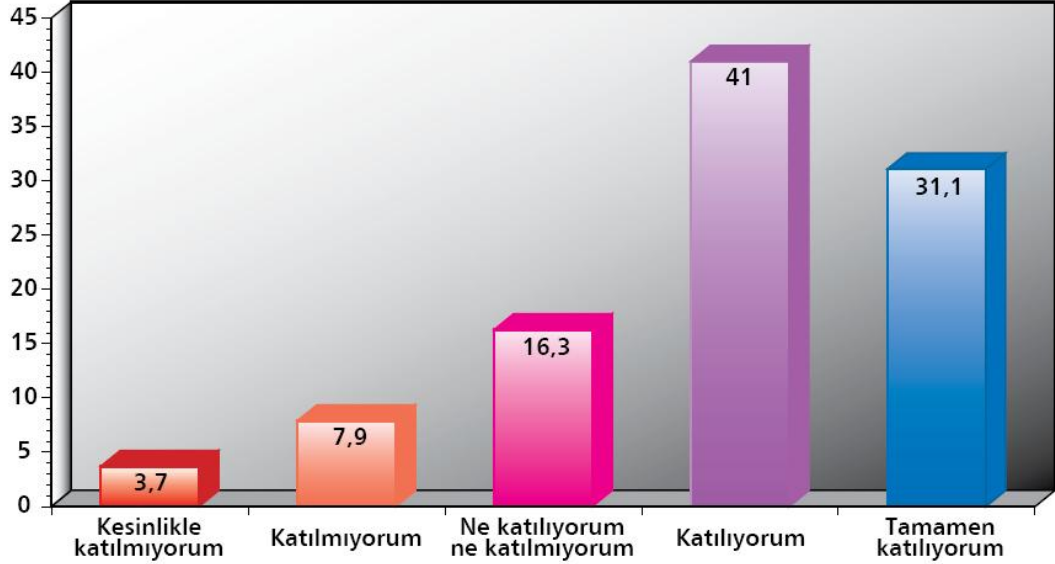
Sıkça uygulamaya konulan vergi afları mükelleflerin vergi sistemine güveninin azalmasına, mükelleflerde sürekli bir af beklentisinin oluşmasına ve dolayısıyla vergi tahsilatında etkinliğin azalmasına yol açmıştır.”²²⁵

Diğer taraftan Tablo 8 ve 9’daki verileri yeniden değerlendirdiğimizde vergi gelirlerimizin büyük kısmının dolaylı vergilere dayanıyor olması ve dolaysız vergilerde de stopajın payının yüksek olması, neticesinde beyan esasına dayanan vergi gelirlerinin vergi sistemimizdeki düşük payı, bizzat vergi denetim birimlerimizce hazırlanan raporlarda kayıt dışı ekonominin %30’lar civarında olduğunun belirtilmesi, “mükelleflerin her yıl %2 ya da 3’ünün vergi inceleme elemanlarınca denetlenebilmesi”,²²⁶ vergi idaremizin etkinliği hususunda şüphelerin uyanmasına neden olmaktadır.

²²⁵ DPT, a.g.r. 2007, s.12

²²⁶ MUTLUER, ÖNER&KESİK; a.g.e., s.353

2007 yılında Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yaptırılan “Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması” neticesinde örneklemin %72,1’nin “vergisini hiç ödememesine rağmen yakalanmayan insanlar olduğuna inanıyor olması” vergi idaremizin caydırıcılık hususunda yetersizliğini ortaya koymaktadır.²²⁷

Kaynak: Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007(GİB)

Grafik 14: Kamuoyunda Vergisini Hiç Ödememesine Rağmen Yakalanmayan İnsanlar Olduğuna Dair Görüş²²⁸

3.4.1.6. Gelir, Harcama ve Servet Vergilerinin Değerlendirilmesi

3.4.1.6.1. Gelir Vergilerinin Değerlendirilmesi

- i) 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununda gelir kavramı kaynak teorisi doğrultusunda belirlemiştir. Gelirin yedinci unsurunu meydana getiren diğer kazanç ve iratlarda ise, kısmi net artış teorisi benimsenmiştir. Gelirin kaynak teorisi doğrultusunda tasnifi

²²⁷ T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)”, Ankara, 2009, s. 23

²²⁸ T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu, 2009, s. 23

vergi tabanını daraltmış ve vergi hasılatını azaltıcı etki yapmıştır²²⁹.

ii) Yıllık beyanname yerine stopaj usulü ön plana çıkmıştır. Stopaj nihai vergi haline getirilerek, bazı gelir unsurları toplama dışına çıkartılmış, bu durumda verginin üniter yapısını bozarken, gelir kayıplarına da neden olmuş, ayrıca vergi ödeme gücüne ulaşma ilkesini de zayıflatmıştır²³⁰.

iii) Vergi ödeme gücüne ulaşmayı sağlayan araçlardan olan ayırma prensibi terk edilmiştir. Emek gelirlerine göre daha ağır vergilendirilmesi gereken faiz gelirleri dönem dönem vergiden istisna tutulmuş veya stopajla vergilendirilmiştir. Bir ara ücretliler için vergi tarifesinin düşük oranlarda tespiti uygulanmışsa da daha sonra bu uygulamadan vaz geçilmiştir. Şu anda ise Anayasa mahkemesi kararı uyarınca ücretliler için son vergi dilimi için matrahın genişliği artırılmıştır.

iv) Özellikle gelir vergisinin stopaja dayandırılması, basit usulde vergilendirmede beklenen başarının sağlanamaması gibi nedenler sonucunda beyan sisteminin zayıflaması ile Gelir Vergisi'nde oto kontrol sistemi zayıflamıştır. Diğer taraftan, vergi güvenlik önlemlerinin azaltılması da vergi kaçırmayı yaygınlaştırarak, vergisini ödeyenlerle ödemeyenler arasında haksız rekabetin doğmasına neden olmuştur.

²²⁹ Bu konu daha önce geniş bir şekilde açıklanmıştır.

²³⁰ MUTLUER, ÖNER, KESİK, a.g.e., s.357

3.4.1.6.2. Harcama Vergilerinin Değerlendirilmesi

Türkiye uygulamasında bu alanda iki temel vergi bulunmaktadır. Bunlar; Katma değer vergisi ve Özel Tüketim Vergisidir.

Katma değer vergisi, adından da anlaşılacağı üzere üretilen katma değeri vergilemektedir. Robin BURGESS ve Nicholas STERN'in Vergileme ve Kalkınma adlı makalesinde adı geçen vergi hakkında: "KDV'nin hayata geçirilmesi 20. Yüzyılın ikinci yarısının en önemli olaylarından birisi olarak nitelendirilmektedir. Sadece katma değeri vergilendirdiği için Nötr (yansız) bir vergidir. Yani malın üreticisi de kullanıcısı da üretim sürecinde aynı fiyatla karşılaşılır. Vergileme burada nispi fiyat yapısını etkilemediğinden etkinsizliğe yol açmaz... Gelir canlılığı yaratmadaki avantajları, geniş tabanlı olması da KDV'nin geleceğin vergisi olacağını göstermektedir. Dolaylı vergilerin yeniden bölüşüm amaçları çok kısıtlıdır... Ancak temel gıda sınıfı, lüks mallar yüksek oranda vergilendirilebilir²³¹." denmiştir.

Her ne kadar söz konusu makalede kdv'nin nisbi fiyat yapısını etkilemediği ifade edilse de neticede verginin fiili mükellefi olan nihai tüketici için adı geçen vergi mal ve hizmet fiyatlarını yükseltmektedir. Birbirinin ikamesi durumundaki mal ve hizmetler için farklı vergi oranları belirlenirse (örn. Türkiye'deki uygulamada %1, %8 ve %18 olmak üzere üç farklı oran uygulanmaktadır) fiyatların nispi yapısı etkilenecektir. Kaldı ki söz konusu durumdan kalkınmakta olan ülkeler istifade edebilmekte, lüks bazı mallara yüksek kdv oranları tespit etmek suretiyle, söz konusu malların tüketimini kısarak, tasarruflar arttırılabilmektedir.

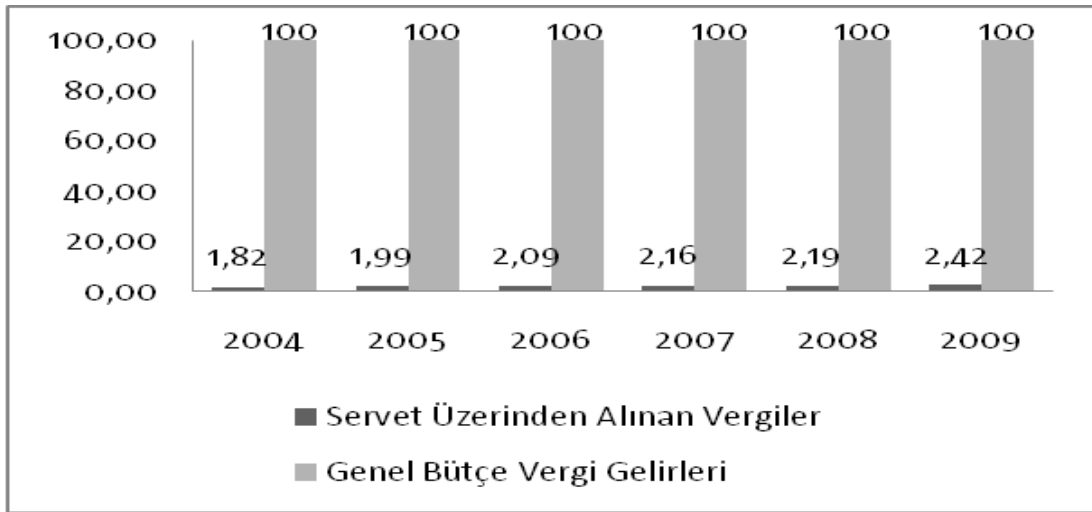
Türkiye örneğinde ise üç farklı oran uygulanmaktadır. Dolayısıyla, normal mallar için düşük oranlar uygulanabilmektedir. Fakat, ülkemizde

²³¹ DURMUŞ, a.g.m., s.12

örneğin elmas gibi lüks mallara KDV uygulanmaması gibi çelişkili durumlar da söz konusudur.

Özel tüketim vergisi ise bazı normal malları da (örn. Buzdolabı, elektrik süpürgesi gibi,) yüksek oranda vergilendirdiği gerekçesiyle vergide adalet ilkesi ile çeliştiği ifade edilmektedir.

3.4.1.6.3. Servet Vergilerinin Değerlendirilmesi

Grafik 15: Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı²³²

Türkiye’de servet vergilerinin vergi gelirleri içindeki payı düşüktür. Türkiye’deki oran %2 civarlarında iken OECD ülkelerinde bu oran %6’lar civarındadır. Kişilerin servetlerinin de vergi ödeme gücünü etkileyen bir unsur olduğu düşünüldüğünde söz konusu vergilerin biraz daha yükseltilebilmesinin mümkün olduğu ifade edilebilir. Bu şekildeki bir uygulama verginin hem fiskal hem de ekstra fiskal amaçları gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Fakat, Türkiye’de bir dönem bu eğilimin tersine, veraset ve intikal vergisinin dahi kaldırılmasının gündeme geldiği unutulmamalıdır.

²³² Gelir İdaresi Başkanlığı’nca derlenen istatistiklerden yararlanılarak tarafımda hazırlanmıştır.

Neticede, vergi yapımızın ağırlıklı olarak dolaylı vergilere dayanıyor olması (gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin payının azlığı), dolaysız vergilerin içinde de kaynakta vergilemenin ağırlığının yüksek olması neticesinde vergi sistemimiz adaletten uzak bir özellik arz etmektedir. Vergi yükü daha ziyade sabit ve dar gelirli kesimlerin üzerine binmektedir. Diğer taraftan dolaylı vergilerin sistemimizdeki payının yüksek oluşu, fiyatların nisbi yapısını bozabilmektedir. Bu durum her ne kadar bazı lüks malların tüketiminin kısılması suretiyle, tasarrufların ve bu yolla da yatırımların artmasına vesile olabilecek bir araç olarak kullanılabilse de ülkemiz uygulamalarında bazı lüks mallar üzerindeki (elmas gibi)²³³ KDV'nin sifıra indirildiği görülebilmektedir. Kaldı ki ülkemizde vergi politikası daha ziyade kamunun kaynak ihtiyacını karşılamak için kullanıldığından, vergilemenin diğer hedefleri ve etkinlik, adalet gibi vergileme ilkeleri ikinci plana itilebilmektedir.

3.4.2. Vergi Politikalarının İktisadi Kalkınma Sürecindeki Etkinliğini Arttırmaya Yönelik Bazı Çözüm Önerileri

Giriş bölümünde de ifade ettiğim üzere kalkınmanın olmazsa olmazlarının başında “satın alma gücü paritesine göre kişi başı gelirden” artış olması gelmektedir. Bu sayede, kişiler hem temel ihtiyaçlarını karşılarlarken, aynı zamanda kişisel ve ulusal alanda bağımlılıklarından kurtulabileceklerdir. Bunun içinde ekonomik kaynakların verimli alanlara kanalize olması icap ederken, aynı zamanda ülkelerin borçlanma sebebiyle maruz kalabileceği olumsuz dış etkilerden varesten olmaları icap etmektedir. Bunun içinde vergi politikasının bu iki hedefe uygun tanzim edilmesi zarureti bulunmaktadır. Yani vergiler hem kaynakların ekonomide verimsiz alanlara kaymasına mani olurken, aynı zamanda devletler için yeterli geliri de sağlamalıdır.

²³³ 31.07.2004 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 5228 sayılı Yasa'nın 15.maddesi ile değiştirilen KDV Yasası'nın, 17/4-g maddesi.

Bu bilgiler ışığında ve yukarıda ifade ettiğim vergi sistemimizin sorunları çerçevesinde vergi politikalarının kalkınma sürecindeki etkinliğini arttırmaya yönelik başlıca çözüm önerileri şunlardır:

- i) Vergi oranları, vergi ödemeyi caydırıcı değil, özendirici bir yapıya kavuşturmalı, aynı kaynaktan gelir elde edenlere aynı tarife uygulanmalıdır.²³⁴ Bu şekilde vergi yükünün adaletsiz dağılması engellenirken, kayıt dışılığa azaltılabilecektir.
- ii) Vergi tabanı genişletilmelidir. Bunun için, gelir vergisinde safi artış kuramına ağırlık verilmelidir. Bu çerçevede 4369 sayılı Kanunla başlatılıp yarım kalan reform çalışmaları devam ettirilmelidir. Değer artış kazançları tekrar ele alınarak bu alandaki vergi yükü mümkün olduğunca arttırılmalıdır.²³⁵ Benzer şekilde servet üzerinden alınan vergilerde yükseltilmelidir. Çünkü, servet kişinin vergi ödeme gücüne ulaşmada bir araç olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple servet vergilerinin arttırılması vergide dikey eşitliği sağlayacaktır, diğer taraftan mevcut sistemde bazı servet unsurlarının vergilendiriliyor olup, bazılarının vergilendirilmiyor olması yatay eşitliği bozduğundan, servet vergilerinin yaygınlaştırılması, yatay eşitliği de sağlayacaktır. Diğer taraftan kişiler gelirlerini ya tüketirler ya da tasarruf ederek servetlerini arttırırlar. Bu durumda kişilerin vergilendirme yoluyla servetlerini beyan etmeleri vergi sisteminde bir otokontrol mekanizması işlevi de sağlayarak, ekonomideki kayıt dışılığı da azaltacaktır. Başka açıdan servetlerin vergilendirilmesi yeni kaynak yaratacağından diğer adil olmayan vergilerde azaltma yapılabilecektir. Servet vergileri aynı zamanda ekonomide kaynak tahsisinde etkinliği de sağlayabilecektir. Çünkü, servetin vergilendirilmesi, servetin atıl tutulmasının fırsat

²³⁴ BÜLBÜL, a.g.e., s.241

²³⁵ Bu konuya aşağıda daha geniş bir şekilde değinilmiştir.

maliyetini arttıracaktır. Bu durumda da servet unsurları ekonomiye kazandırılarak ekonominin üretkenliği artacak, büyüme hızlanabilecektir. Bu yolla hem gelir dağılımı adaleti sağlanırken, büyüme de sağlanabilecektir.

Diğer taraftan vergi sistemi içindeki istisna ve muafiyetler azaltılmalı, gelir vergisindeki üniter yapı muhafaza edilmelidir. Uygulanacak istisna ve muafiyetlerde çoğalan verim prensibine göre üretim yapan sektörler için olmalıdır. Bu sayede mümkün olduğunca tüm gelir konuları vergilendirilirken, vergiden kaçınma için ekonomik olarak etkin olmayan yatırımların yapılması ihtimali azaltılmış olacaktır.. Ayrıca vergiden kaçınma yollarının aranması suretiyle sebep olunan verimsiz mükellef harcamalarından da kaçınılabilecektir. Neticede vergi yükü artarken, vergideki adaletsizlik azaltılabilecek ve kayıt dışılık nisbeten engellenebilecektir.

Vergi tabanının genişletilmesi için üç temel konunun vergilendirilmesi gerekir. Bunlardan birincisi kısa vadeli sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi yani Tobin vergisi; ikincisi, özellikle ülkemizde büyük bir kazanç kapısı olan kent rant gelirlerinin vergilendirilmesi için şerefiyelerin daha etkin kullanılması ve karbon vergileri gibi yeşil vergilerin²³⁶ alınmasıdır.

iii) Kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmalıdır. Bu şekilde hem vergi tabanı genişletilirken, hem de vergi oranları daha makul ve düşük seviyelere çekilebilecektir. Bunun içinde güçlü bir gelir idaresi oluşturulmalı, vergi cezalarının caydırıcılığı arttırılmalıdır. Sürekli olarak vergi mükelleflerinin vergiye uyumunu sağlamak bahanesi ile vergi afları çıkartılmamalı, vergi afları ile vergi ödemenin ekonomik rasyonalitesi azaltılmamalıdır.

²³⁶ Aslında petrol ürünlerindeki ÖTV uygulaması ile karbon vergisi nispeten ülkemizde alınmaktadır.

- iv) Lüks tüketim malları üzerindeki vergi oranları normal mallara göre yüksek olmalıdır. Şu anda ülkemizde görülen elmas vb. kıymetli taşlara tanınan KDV muafiyeti gibi olumsuz örneklerin kaldırılması gerekmektedir. Çünkü bu tür lüks tüketim mallarının kullanılması tasarrufa bu yolla da yatırıma gidecek kaynakların, verimsiz yerlere gitmesine neden olmaktadır. Ayrıca, söz konusu uygulamalar mükelleflerin kamu idaresine olan güvenini azalttığından, vergiye uyumunu da zorlaştırmaktadır.
- v) Küreselleşmenin bir tezahürü olarak karşılaşılan vergi rekabeti uygulamasında yabancı yatırımcılara uygulanacak vergi teşvikleri kaynak ülkenin vergi gelirlerini arttırıcı şekilde olmamalıdır.²³⁷

3.4.2.1. Vergi Gelirlerinin Arttırılmasına Yönelik Öneriler

3.4.2.1.1. Tobin Vergisi

Söz konusu vergi, kısa dönemli sermaye hareketlerini kontrol altına almak için döviz işlemleri üzerine konulan düşük oranlı bir vergidir.²³⁸ Söz konusu verginin temel amaçları:

Temel amaç, kısa dönemli spekülasyon işlemleri azaltmak ve devletlerin daha otonom politikalar uygulayabilmelerini sağlamaktır.

Ulusal makro ekonomik ve parasal politikalarda otonomiye korumak ve özendirmektir. Bunun anlamı hükümetin vergi yükünü daha adil dağıtabilmesini ortam hazırlamaktır.²³⁹

²³⁷ Ayrıntı için bkz. TANZI, ZEE; a.g.m., s.162

²³⁸ Zeynep ARIKAN, Hatice YURTSEVER; **Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesine ilişkin öneri**, Tobin Vergisi, Vergi Sorunları, Haziran, 2004, s. 127-128

Bu şekilde, hem spekülâtif para hareketlerinin ekonomide neden oldukları istikrar bozucu dalgalanmaların önüne geçilirken, yapılan yatırımların uzun vadeli olmalarını sağlayacak hem de kalkınmanın finansmanı için kaynak oluşturulacaktır.

Söz konusu uygulamaya getirilen eleştiriler ise;

Tobin vergisinin başarılı olması için tüm dünyada uygulanması gereklidir. Aksi halde sermaye tamamen vergi cennetlerine kayabilecek, böylece tamamen yabancı sermayeden mahrum kalmak gibi bir tehlike ile karşılaşılabilir.

Kazanç beklentisi yüksekse vergi işlevini yitirecektir. Bu sorunun çözümü için iki aşamalı Tobin vergisi önerisi getirilmiştir. Söz konusu uygulamaya göre “kriz öncesi dönemde döviz kurlarında istikrarı sağlayacak ve kısa vadeli spekülâtif parasal işlemleri caydıracak asgari oranlı bir parasal işlem vergisi (Tobin Vergisi) ile spekülasyon önleyici bir araç olarak yalnızca döviz kurunda büyük çalkantıların oluştuğu kriz dönemlerinde uygulanacak ek vergiden oluşmaktadır.”²⁴⁰

Tobin Vergisinin global düzeyde uygulanması zordur.²⁴¹

Söz konusu eleştirilerin doğruluk payı da olsa Tobin Vergisi benzeri bir uygulama 2002 yılından itibaren Fransa’da uygulanmaya başlanmıştır.²⁴² Dolayısıyla Türkiye’de değerlendirilmesi gereken bir öneridir.

²³⁹ ARIKAN, YURTSEVER, a.g.m., s. 128

²⁴⁰ Y. İstiklal VURAL; Dış İstikrarın Sağlanması ve Kalkınmanın Finansmanında Global Vergi Önerisi, Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar, Seçkin Yayıncılık, 2006, s.100

²⁴¹ VURAL; a.g.e., s.105

²⁴² ARIKAN, YURTSEVER, a.g.m., s.131

3.4.2.1.2. Kentsel Rantın Vergilendirilmesi

“Kentsel rant, kentte emek harcamadan, sermaye kullanmadan taşınmazda meydana gelen değer artışı olarak tanımlayan görüşler olduğu gibi kentle ilgili, kentte yaşamaktan kaynaklanan veya şehir ekonomisinin oluşturduğu rant olarak tanımlayan görüşler de vardır”.²⁴³

“Kentte farklı uzaklıktaki toprakların farklı değerlerde olması, talebin bir noktada toplanmış olmasına ve miktarına bağlıdır. Bu değer artışlarında, sahibinin hiçbir katkısı olmamasına karşın, toplumdaki her çalışanın emeği ve çalışanlar için harcanması gereken kamu yatırımları bulunmaktadır”.²⁴⁴ Dolayısıyla, söz konusu verginin meşruiyeti bulunmaktadır.

Adı geçen vergi “genellikle vergi toplama maliyeti düşük, verimli, arazi spekülasyonlarını azaltıcı, kalkınmayı hızlandırıcı etkilere sahip bir vergi olarak değerlendirilmektedir”.²⁴⁵ Söz konusu vergi ile arazi fiyatlarının aşırı derece yükselmesi engellenecek, böylece tasarrufların yatırımlara kayması ve kalkınmayı finanse etmesi sağlanacaktır. Ayrıca, vergi tabanının genişletilmesi ile elde edilecek vergi gelirleri yoluyla vergi sistemindeki adaletsizlikler de azaltılabilecektir.

Diğer taraftan adı geçen verginin mahalli idarelerce kullanılması halinde mahalli idarelerin öz gelirleri artacağından, söz konusu idarelerin özerk yapısı daha da sağlanacaktır.

8 inci Kalkınma Planı'nda da “Mahalli idarelerin imar ve alt yapı faaliyetlerinin finansmanında kullanılmak üzere merkezi ve yerel yönetimlerin çeşitli faaliyetleri sonucu oluşan kentsel rantların

²⁴³ Mustafa ÖKMEN, Hatice YURTSEVER, Kentsel Planlama Sürecinde Oluşan Kamusal Rantın Vergilendirilmesi, Maliye Dergisi, Ocak-Haziren 2010, s.61

²⁴⁴ ÖKMEN, YURTSEVER, a.g.m., s.63

²⁴⁵ ÖKMEN, YURTSEVER, a.g.m., s.65

vergilendirilmesi sağlanacaktır”²⁴⁶ ifadesi ile bu yönde bir verginin hedeflendiği belirtilmiştir.

3.4.2.1.3. Yeşil Vergiler (Karbon Vergileri)

Yeşil vergiler olarak da ifade edilen vergiler üretim sürecinde çevreye verilen ama fiyatlandırılmayan zararların tazmini için önerilen vergilerdir. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması hedefini gütmektedirler. Sürdürülebilir kalkınma ise gelecek nesillere ek bir yük getirmeden, bugünkü refah seviyesini arttırmak olarak ifade edilebilmektedir.

Söz konusu vergiler yukarıda da ifade ettiğim üzere genel olarak çevreye verilen zararın fiyatlandırılması hedefine yöneliktir. Dolayısıyla, gelecekte yüklenilecek bir zararın bedelinin bugün ödenmesi bu şekilde de ekonomik etkinliğin sağlanması hedeflenmektedir.

Yeşil vergiler alanında özellikle karbon vergileri önerilmektedir. Söz konusu vergilerin en önemli gerekçesi kamu gelirlerini arttırmaktır. Çünkü söz konusu vergilerin tahsili kolaydır, bu sebeple randımanı da yüksektir.

“Karbon vergileri, değişik açılardan “çifte kar” elde edilebilecek vergilerdir. Karbon vergileri, bir yandan sera gazlarının emisyonunu azaltırken; öte yandan, devlete ilave gelir sağlamak, istihdamı ve milli geliri arttırmak gibi doğrudan çevre ile alakalı olmayan ekstra yararlar da sağlamaktadır”.²⁴⁷

Diğer taraftan ülkemizde petrol ve ürünlerinden alınan Özel Tüketim Vergisi karbon vergisi işlevi gördüğünü söylemek mümkündür..

²⁴⁶ DPT, 2000: 199

²⁴⁷ VURAL, a.g.e., s.161

3.5. ULUSLARARASI VERGİLENDİRME ANLAŞMALARI VE IMF İLE DÜNYA BANKASI GİBİ KURULUŞLARIN ÖNCÜLÜĞÜNÜ YAPTIĞI POLİTİKALAR İLE BİRLİKTE VERGİLENDİRME İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDAKİ ROLÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kapitalizm kar oranlarını koruyabilmek için sürekli genişleme ihtiyacı duymaktadır. Bunun içinde, çevre olarak vasıflandırılan ülkelerde serbestleşme politikalarına ihtiyaç duymaktadır²⁴⁸.

Söz konusu politikalar ise IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla bu ülkelere önerilmektedir.

Bu nokta da IMF ve Dünya bankasının kalkınmakta olan ülkelerin problemlerini daha ziyade küreselleşme açısından değerlendirdiği iddia edilmektedir.²⁴⁹ Dolayısıyla, önerdikleri çözüm önerileri de küreselleşme sürecini hızlandıracak, kalkınmakta olan ülkelerin bu sürece eklenmesini sağlayacak politikalardır. Bu hususta Dünya Bankası'nın eski baş ekonomisti Joseph STIGLITZ, IMF'nin küresel istikrarı sağlayacak politikaları değil, daha ziyade küresel finans çevrelerinin ihtiyaçlarına yönelik politikaları uyguladığını belirtmektedir²⁵⁰.

IMF her ne kadar katı doktriner bir tutumu olmadığını iddia etse de, ortodoks veya neo-liberal politikalar önermektedir.²⁵¹ Kredi verirken koşulluluk prensibine²⁵² göre kredi vermesi yani, belli koşulların sağlanması halinde vermeyi vaad ettiği kredi dilimlerini serbest bırakması, kendisine başvuran ülkelerin gönüllü veya gönülsüz ortodoks politikalar takip etmeye zorlamaktadır. Takip edilen politikaların dört temel unsuru bulunmaktadır. Bunlar:

²⁴⁸ GÜREL, a.g.m., 2010, s.161

²⁴⁹ A. P. THIRWALL, Growth, Development With Special Reference To Developing Economies, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2003, s. 722

²⁵⁰ THIRWALL, s.722

²⁵¹ THIRWALL, s.721

²⁵² Alkan SOYAK, Nadir EROĞLU, Türkiye'nin Kalkınma Anlayışına Dönüşümünde IMF-Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü. "Globalization, Democratization and Turkey" Bildiriler Kitabı. Antalya, 2006, s.528

Özelleştirme,

Sermaye akımlarının serbestleşmesi,

Piyasa sistemine dayalı fiyatlandırma,

Dış Ticaretin Serbestleşmesi'dir.²⁵³

Söz konusu politikalar sermayenin küresel ölçekte serbest dolaşımını sağlamaya yöneliktir.

“Merkez ülkelerin idaresindeki Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ), çevre ülkelerde, sermayenin kolay dolaşabildiği alanlarda yatırım yapıp, daha yüksek karları merkeze aktarabilmek için vergi politikalarını, yatırım teşvik sistemlerini, çeşitli vergi indirim ve muafiyetlerini bir avantaj olarak kullanmak amacıyla, vergi politikalarını bu yönde oluşturmuşlardır. Tüm iktisat ve maliye politikaları, bir anlamda, finans kapitalin rahat dolaşabileceği şekilde evrilmiştir.”²⁵⁴

Serbestleşme faaliyetleri neticesinde ithalat tarifelerinin azaltılması ülkeler için büyük gelir kayıplarına neden olurken, vergi tabanının mobil hale gelmesi vergiden kayıp ve kaçacağını arttırabilmektedir. Ayrıca, ülkeler gerek kendi tasarruflarının ülkelerinde yatırıma gitmesi, gerekse dış tasarrufları çekmek için vergi rekabetine başvurmakta ve mobilitesi yüksel olan sermaye gibi üretim faktörlerinin üzerindeki vergi yükünü azaltmak suretiyle vergi kaybına uğramaktadırlar. Aynı zamanda küreselleşme neticesinde kayıt dışı ekonomide de büyüme gözlenmekte, bu durumda matrah aşınmasına neden olmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte serbestleşme ve faktör mobilitesinin artması neticesinde ulus devletler; üretim faktörlerinin, vergi yükünün daha az olduğu ülkelere kaçmasını engellemek için vergi oranlarını belli

²⁵³ THIRWALL, a.g.e., s.725

²⁵⁴ GÜREL, a.g.m., s.160

bir limitin üstüne çıkartmamaya özen göstermektedirler. Hatta söz konusu faktörleri çekebilmek için vergi oranlarını düşürmeye çalışmaktadırlar (Vergi rekabeti).

Bu sebeple, özellikle mobilitesi yüksek üretim faktörlerinin vergi yükü azalırken, mobilitesi düşük üretim faktörlerinin vergi yükü artmaktadır. Dolayısıyla, sermaye üzerindeki vergi yükü azalırken, emek üzerindeki vergi yükü artmakta, bu da gerek gelir vergisi oranlarındaki yükseliş, gerekse dolaylı vergilerdeki artışla sağlanmaktadır.

Türkiye'deki gelişmeler bu çerçevede tekrar tahlil edildiğinde, tablo 12'de de gördüğümüz üzere ülkemizde vasıtalı vergilerin payı genel bütçe vergi gelirleri içerisindeki payı 24 Ocak kararlarının uygulanmaya başlandığı 1980 senesinde %37, vasıtasız vergilerin payı %63 iken, 2009 senesinde söz konusu oranlar tam tersine dönmüş ve vasıtalı vergilerin genel bütçedeki payı %64'e yükselirken, vasıtasız vergilerin payı %36 olmuştur. Bu süreç neticesinde ülkemizde, özellikle 1980 ve 2000 yılları arası bütçe açıkları kronik bir hal almış, söz konusu açıkları finanse etmek için hükümetler borçlanmak zorunda kalmışlardır. Bu durum ise bütçe açıkları-borçlanma- yüksek faiz kısır döngüsüne sebep olurken, faiz dışı fazla hedefi bütçe politikalarında birinci öncelik halini almıştır.

Netice itibariyle, yukarıdaki mekanizmalar yoluyla ulus devletlerin vergi politikalarını belirleme güçleri azalırken, vergi toplama güçleri de azalabilmekte, bu durum da kalkınmanın finansmanı için gerekli kaynakların vergi yoluyla sağlanamamasına neden olmaktadır. Bunun doğal neticesi de ülkelerin borçlanmaya başvurmaları ve borç yüklerinin artmasıdır. Bu sonuçta ülkelerin borç krizlerine girmelerine neden olmakta ve ekonomik istikrarlarına ket vurarak, kalkınmayı engelleyebilmektedir.

Son yıllarda; rant ekonomisi özendirilmiş, kayıt dışı ekonomi aşırı büyümüş, ücretliler ile serbest meslek erbabı ve tüccarların ödedikleri vergi farkı ücretliler aleyhine iki kat artmış, bu oran götürü mükelleflerde

onbeş kata ulaşmış, vergilemede adaletsizlik yapılaşmıştır. Toplam vergi gelirlerinin %83'ü tevkifat yoluyla ödenmektedir. Özellikle kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, menkul sermaye iratları konusunda mevcut ayrıcalıklar, vergilemede genellik ilkesini ciddi bir biçimde zedelemektedir.²⁵⁵

Etkin ve başarılı bir vergi politikası hem vergi gelirlerinin artmasına hem de iktisadi kalkınmaya destek sağlayacaktır. Kalkınma güçlü bir siyasi irade ve o iradeye destek veren güçlü bir toplumsal hareketle hayata geçebilir. Prof. Reni Gendarne'ın deyişiyle, "geri kalmış ülkelerde kalkınma dinamikleri bireyci çıkışlarla değil, toplulukların ortak iradesinde ve toplu hareketlerde aranmalıdır." Türk halkının gelenekleri ve alışkanlıkları, onun, toplumcu bir kalkınma yöntemini yaratmasında bir engel değil, kolaylaştırıcı etken olarak belirlemektedir.²⁵⁶

1980'li yıllardan beri küreselleşme sürecinin artan ivmesi ile belirginleşen uluslararası iktisadi yapıdaki dönüşüm, Türkiye'nin kalkınma politikaları ve planlarında da yansımaları bulmakta; kalkınma anlayışında yaşanan değişim 2000li yıllarda doruk noktasına ulaşmaktadır. Özellikle 1980 sonrası süreçte Türkiye'nin genel olarak iktisat politikaları, özel de ise kalkınma politikalarının ulusal niteliğini kaybetmesi ve niteliksel bir dönüşüm yaşamasında ikiz kurumların (IMF ve Dünya Bankası) dayattığı politikaların rolü daha da önem kazanmaktadır. Ulusal para-kredi ve finans sisteminin kurumları, hukuki düzenlemeleri, aktörleri ve uygulamaları bu süreçte hiç şüphe yok ki IMF ve Dünya Bankası'nın programlarının öngördüğü şekilde biçimlenmekte ve küresel yapıyla büyük maliyetlerle bütünleşilmeye çalışılmaktadır.²⁵⁷

Sürecin son aşamasını yaşadığımız bugünlerde Türkiye'de planlama ve kalkınma anlayışında yaşanan köklü değişimin dinamiğinin

²⁵⁵ İsmail TÜRK, Genel Bir Yaklaşımla Türk Vergi Sisteminde Reform Arayışlarının Değerlendirilmesi, **Vergi Dünyası**, Ocak, 1996, s.173

²⁵⁶ İsmail CEM, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Can Yayınları, İstanbul, 2007, s.486

²⁵⁷ SOYAK, EROĞLU, a.g.e., s.526-535.

içsel değil, dışsal nitelikte olduğunu vurgulamak gerekir. IMF-Dünya Bankası ve AB'nin de bir şekilde dâhil olduğu yapısal reformlar ile sanayileşme hedefinden tamamen kopuk bir şekilde, merkezi ulus-devleti olabildiğince etkisizleştirmeğe, piyasaları genişletmeye ve özelleştirmeyle iç-dış borç stokunu döndürerek, finans sermayeye vur kaç zemini hazırlayan alla turca bir serbest piyasa ekonomisi modeli oturtulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda sosyal devletten, piyasa reformlarını yürüten bir aygıt olarak etkin devlete dönüşüm süreci söz konusudur. Bu süreçte kalkınma planlaması ve kalkınma anlayışındaki dönüşüm tamamen su yüzüne çıkmaktadır.

Amacı halkın genel refahını yükseltmek olup; ulusu bir bütün olarak kapsayan ulusal kalkınma planlamasında; merkezi planlama otoritesi pimi yönlendirirken, sosyoekonomik kaynaklar bir bütün olarak, merkezi devlet yönetimi altında maksimize edilmektedir.

Hâlbuki Türkiye'de yaşanan yapısal uyum politikalarının nihai aşamasında merkezi devletin ulusal kaynaklara dayalı ve ekonomik bağımsızlığı önceleyen birikim biçimleri ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. 2007 yılında uygulamaya konulan 9. Kalkınma Planı ve büyük ölçüde AB sürecinin bir ürünü olan "Kalkınma Ajansları" bu dönüşümün taşıyıcıları olacaktır.²⁵⁸

²⁵⁸ SOYAK, EROĞLU, a.g.e., s.526-535

SONUÇ

Çalışmamızın konusu olan iktisadi kalkınmada vergilemenin önemi teorik ve uygulama açısından 1980 sonrası ülkemiz bağlamında incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmamızın çeşitli kısımlarında konunun tanımı yapılırken aynı zamanda incelemeler ve değerlendirmeler de yapılmıştır. Ayrıca konunun Türkiye'de uygulayıcılar tarafından nasıl biçimlendirildiği ve arka plandaki hedefleri sıkça vurgulanmıştır. Dolayısıyla sonuç kısmında içeride yapılan değerlendirmelerin tekrarı yerine konuya ilişkin önermeler maddeler halinde aşağıda sıralanmaktadır:

- i) İktisadi kalkınmanın gerçekleşmesi için yalnızca ekonomik olarak ya da niceliksel olarak büyüme meydana gelmesinin yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kalkınma sürecinin başlaması ve devam etmesi için hem niceliksel hem de niteliksel gelişmeler bir arada bulunması gerekmektedir. Nitekim UNDP'nin yayınladığı İnsani Gelişme Endeksine göre dünyanın 15. büyük ekonomisi olan Türkiye 169 ülke arasında 2010 yılında 83. Sırada yer almakta iken ekonomik kriz yaşayan Yunanistan 2007 yılına göre 3 sıra atlayarak 22. Sıraya yükselmiştir.
- ii) İktisadi kalkınma öncelikle, insana yatırım yapmayı gerektirmektedir. Bu kalkınma sürecinin başlaması için eğitim harcamalarına ağırlık verilmesi gerektiği anlamına gelir. Toplum yatırımları benimseyip uyguladıkça süreç devam edecek ve kalkınma aşamaları gerçekleşecektir. Kişilerin refah ve eğitim düzeyi yükseldikçe toplumda sık rastlanılan rüşvet, kaçakçılık, suistimal gibi suçlar daha az oluşacaktır. Aşırı nüfus ve yetersiz eğitimin yol açtığı sorunlar, sanayinin

gelişmemesi, teknolojik eksiklikler, tasarrufların yetersiz olması gibi engeller de bulunmaktadır. Genellikle yüksek bir ekonomik büyüme sağlayan ülkelerin, teknoloji sorunu yaşamayan, sanayileşme gibi engellere sahip olmayan ülkeler olduğu gözlemlenmektedir.

- iii)** Vergi politikalarının sadece kamu harcamalarına yönelik olmadığını ekonomik, sosyal ve siyasal birçok olayı etkilediğini hatta bu olayların seyrini değiştirme gücüne sahip olduğu bir gerçektir.
- iv)** Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunu, ekonomik kalkınmadır. Bu ülkeler fakirlik kısır döngüsü içinde sermaye birikintisi yaratacak tasarruf hacmine ulaşmaları için devlet ve vergi politikalarının önemi de burada ortaya çıkar. Bu ülkelerde kalkınmaya giden yol devletin desteği ve öncülüğünde olur.
- v)** Günümüz şartlarında Türkiye’de yatırımı teşvik edici vergi politikasıyla kalkınmanın finansmanı sağlanmalı yapılacak vergi reformları çerçevesinde dolaylı dolaysız vergiler arasındaki fark kapatılarak vergi adaleti tesis edilmeli ve verginin gelir dağılımını iyileştirici özelliğinden faydalanılmalıdır.
- vi)** Kalkınmanın sağlanması için etkin bir vergi sisteminin bulunması gerekmektedir. Dolaysız vergilerin ağırlıklı olduğu, toplanan vergilerin bireylerin çalışma isteği üzerinde olumsuz etki yaratmadığı gelir dağılımını bozmayan bir vergi sistemi oluşturulmalıdır. Oluşturulmadığı sürece toplanamayan vergiler ve kamu idarelerinin etkin çalışmaması, kalkınma önünde engel oluşturmaktadır.

- vii)** Arz yönlü iktisat politikaları sonucunda özellikle 1980'li yıllarda genel bütçe gelirlerinin doğal olarak vergi gelirlerinin de GSMH' ya payının gittikçe azaldığı ancak söz konusu dönemde kamu harcamalarında da bir azalma olmasına rağmen konsolide bütçe gelirleri konsolide bütçe harcamalarını karşılamadığından Türkiye'de finansman açığını borçlanmak suretiyle kapatılmıştır. Bu durum, bütçe açığı, borçlanma, yüksek faiz kısır döngüsüne neden olmuştur.
- viii)** Bu dönemde kamunun yatırımlara ayırdığı payda da azalma olmuştur. Bunun sonucunda ise vergi mükellefleri kalkınmayı değil daha ziyade sermayeyi finanse eder bir hale gelmiştir.
- ix)** Türk vergi sisteminin vergilemede adalet ilkesine uymadığı, vergi sisteminin etkinliği açısından vergi sistemimizin mali yönden yeterince gelir toplayamadığı, ekonomik etkinlik açısından ise vergi oranlarının yüksek, vergi tabanının dar olmasından vergi de etkinlik kaybının olduğu ve vergi mükelleflerine ekstra yük yüklemiştir. Türk vergi sisteminin daha ziyade dolaylı vergilere dayandığını, dolaysız vergiler ise stopaj usulünün önemli bir pay tuttuğu bu nedenle de vergilemede adalet ilkesine uyulmadığı, diğer taraftan da vergi tabanının dar olduğunun, istisna ve muafiyetleri vergi sistemimizde geniş bir yer tuttuğunu, kayıtdışının yaygın olduğu, vergi mevzuatımızın karışık ve vergi idaresinin etkin olmadığı görülmüştür.
- x)** Vergi tabanının genişletilmesi için gelir vergisi sisteminde, safi artış kuramına ağırlık verilmesi, değer artış kazançlarının vergilendirilmesi durumunun söz konusu vergileri daha fazla kullanacak şekilde yeniden değerlendirilmesi ve servet üzerinden alınan vergilerin yaygınlaştırılması, istisna ve muafiyetlerin azaltılması gerekmektedir.

- xi)** Kayıtdışıılığı azaltmak için güçlü bir gelir idaresinin teşkil edilmesi, vergi cezalarının caydırıcılığının artırılması ve vergi aflarının mali barışı sağlayacak şekilde bir kez yapılması ve daha sonra yapılmaması için anayasal hüküm haline getirilmesi gerekmektedir.
- xii)** Kalkınmanın finansmanı için mevcut vergilere ek olarak Tobin Vergisi, kentsel rantın vergilendirilmesi ve karbon vergisi gibi yeni vergiler konulmasında fayda vardır.
- xiii)** Küreselleşme sürecinde ulus devletlerin kendi bağımsız vergi politikalarını uygulamaları gittikçe zorlaşmaktadır. Vergi politikaları ile iktisadi kalkınmanın finansmanında karşılaşılabilecek engeller ve bu engeller sonucunda ülkelerin daha fazla borçlanmaya başlayacakları ve bunun sonucunda da daha fazla ekonomik istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalacakları tabiidir.
- xiv)** İktisadi kalkınmanın koşulu vergilerdir. Borçlanma ile büyümeyi hedefleyen politikalardan vaz geçilerek, ülkemiz açısından iktisadi kalkınmayı gerçekleştirecek vergileme politikasının oluşturulması uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- ACAR, Yalçın **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Dora Yayınları
5.Baskı, Bursa 2003
- AKDOĞAN, Abdurrahman Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi, Gazi
Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 2009
- AKDOĞAN, Abdurrahman; **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, 10. Baskı,
Ankara, 2005,
- AKTAN, Coşkun Can **Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi**,2000, Ankara: TOSYÖV
Yayınları, 2000
- AKTAN, Coşkun Can Vergilerin Tahsilinde Temel İlkeler, **Maliye Yazıları
Dergisi**, sayı,74, Ankara, 1990
- AKTAN, Coşkun Can; **“Arz Yönlü Vergi Politikasının Ekonomik Büyüme
Üzerindeki Etkileri”**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, İzmir 1989
- AKYÜZ, Yahya **Sermaye Bölüşüm Büyüme**, Ankara Üniversitesi, Siyasal
Bilgiler Fakültesi yayınları, No.400, Ankara, 1977
- ARIKAN, Zeynep, YURTSEVER, Hatice, Sermaye Hareketlerinin
Vergilendirilmesine ilişkin öneri, Tobin Vergisi, **Vergi Sorunları**,
Haziran, 2004
- ARIKAN; Zeynep, **“1980 Sonrası Türk Vergi Politikasının Plan Hedefleri
Açısından Değerlendirilmesi”**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, İzmir 1988
- Arif NEMLİ, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası**, Güray Yayınevi,
İstanbul, 1979
- ATAÇ, Beyhan **Maliye Politikası**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2009
- AYAZ, Garip İyi Bir Vergi Sistemi İçin On Kılavuz İlke, **Vergi Dünyası**,
sayı.289, Eylül, 2005
- BEGG- David - FİSCHER Stanley Rudiger DORNBUSCH, **İktisat**, Türkiye İş
Bankası Kültür Yayınları, 8.Baskı, Eylül, 2010

- BÜLBÜL, Duran 1990-2002 Döneminde Uygulanan Ekonomik Politikaların Vergi Yapısı Üzerindeki Etkileri. **Bilim Yolu**, sayı.3, Kırıkkale, 2000, s. 223
- CEM, İsmail **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Can Yayınları, İstanbul, 2007
- CEYLAN, Fatih **“Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu”**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim>,
- CONDUR, Funda., EVLİMOĞLU, Umut Türkiye’de Madencilik Sektörünün girdi-çıkıtı analizi yöntemi ile incelenmesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 17, Aydın, 2007
- ÇERMİKLİ, A. Hakan, Enerji Tüketimi, Enerji Yoğunluğu ve İktisadi Büyüme, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 16, S.56, 2005
- DOBB, Maurice (Çeviren:Mehmet Selik); **Kapitalizm.Sosyalizm, Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma**, A.Ü. S.B.F. Yayınları:464, Ankara 1981
- DOĞRUEL, Fatma **“Türkiye’de Büyüme ve Makroekonomik İstikrar”**, **İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**. (Derleyenler: Ahmet H. Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan), İletişim Yayınları, Yayın No: 920, İstanbul, 2003,
- DPT 2009 Yılı Yatırım Programı, http://www2.dpt.gov.tr/kamuyat/yatirim_programlari/YP-2009.pdf
- DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı**, 1999
- DPT, Dokuzuncu Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2007
- DPT; **VII. Kalkınma Planı Vergi Özel İhtisas Kurulu Raporu**, Ankara, 1996,
- DURKAYA, Mehmet., CEYLAN, Servet “Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme”, **Maliye Dergisi**, S. 150, Ocak-Haziran, 2006
- DURMAN, Mustafa - ÇAKIRER, Mehmet Akif Kalkınma Sürecinde Kamu Finansman Sorununun Çözümüyle İlgili Bir Yöntem:Dış Kaynaklardan Yararlanma, Dumlupınar Üni. **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:8, Haziran, 2003
- DURMUŞ, Mustafa “Vergilendirme ve Kalkınma”, **Maliye Dergisi**, S.152, Ocak-Haziran 2007

- DURMUŞ, Mustafa, "Vergileme ve Kalkınma", **Maliye Dergisi**, S. 150, Ocak-Haziran 2007
- EJDER, Haydar Lütfü "Verginin Mali Amaçları ve Oransal Yapı", **Vergi Sorunları Dergisi**, S. 158, Kasım, 2001
- ERGİN, Feridun **İktisat**, Halle Matbaası, İstanbul, 1964
- ERKAN, Hüsnü **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993
- EŞİYOK, Bayram Ali Kalkınma ve Teknoloji Üzerine Notlar, **Kalkınma Dergisi**, Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, S.50, Ekim- Aralık, 2008
- EŞİYOK, Bayram Ali, **Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörü: Gelişmeler, Sorunlar, Tespitler ve Tarımsal Politika Önerileri**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Genel Araştırmalar, Cilt, 2, Ankara, 2004
- EZİDOĞAN, Nihat **Kamu Maliyesi (Kamu Gelirleri ve Vergi Teorisi)**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000
- FİNDLAY, Ronald (Çev: Süleyman ÖZDEMİR), W. Arthur Lewis'in Ekonomi Bilimine Katkısı Üzerine, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, sayı, 26, 2010,
- FREEMAN, Christopher "**Structural Crises of Adjustment: Business Cycles and Investment Behaviour**", London: Pinter Publishers, 1988
- FROYEN Richard T.; **Macroeconomcs Theories and Policies**. New Jersey: Prentice Hall, 1998
- GEMMELL, N. (1986). **Structural Change and Economic Development**, MacMillan Press, 1986
- GENCAY, Şaylan, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Yayınları, Ankara, 1995
- GÖKBUNAR, Ali Rıza, Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, sayı.4, 1998
- GÖNEL, Feride Doğaner, **Kalkınma Ekonomisi**, 1. Baskı, Elif Yayınevi, Ankara, 2010
- GÜLERYÜZ, Süveyda "Ekonomik Büyüme ve Ekonomik Kalkınmanın Tanımı ve İki Kavramın Karşılaştırılması", **Vergi Dünyası**, (Yıl: XVII), S.195, Kasım 1997

- GÜNEŞ, İsmail, Enerjinin Ekonomideki Yeri ve önemi, idari.cu.edu.tr/güneş/kit/file00.doc
- GÜREL, Pınar ALTIOK, Vergi Uygulamaları Açısından 'Arz Yönlü Ekonomi'ye İlişkin Bir Değerlendirme: Laffer Teorisi Ve Küreselleşme, **Vergi Sorunları**, Mayıs, 2010
- HAMİTOĞULLARI, Beşir **Türkiye'de Toprak, Toprak Reformu v İktisadi Kalkınma**, A.Ü. SBF. Yayınları: 153
- HAN, Ergül KAYA, Ayten Ayşen **Kalkınma Ekonomisi Teori Ve Politika**, 6. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008
- HİÇ, Mükerrerem **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Filiz Kitabevi, 1994
- İNCE, Macit **Devlet Borçları ve Türkiye**, 6. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2001
- KANBUR, R. Ve MCİNTOSH J. (1989). **"Dual Economies"** , J.Eatwell, M.Milgate ve P.Newman, *Ekonomik Development*, The New Palgrave, W.W.Norton, 1989
- KAR, Abdurrahman, "Nüfus Artış Hızının Düşürülmesi İktisadi Kalkınmayı Arttırır mı?", **Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi** sayı 32, 2006
- KARA, Mehmet, Türkiye'ünün Ekonomik Büyüme Sürecinde Dış Borç Çıkmazı, **Süleyman Demirel Üni. İ.İ.B.F.Dergisi**, Cilt:6 Sayı:1, Isparta, 2001,
- KARAASLAN, Erkan **Harcama Hukuku, Yaklaşım Yayıncılık**, Ankara, 2006,
- KARACAN, İhsan Vergi Politikasının İktisadi Kalkınmaya Etkisi, **Maliye Dergisi**, sayı, 23, Temmuz, 1976
- KARADUMAN, Emine **Ekonomik Kalkınmada Finansman ve Organizasyonu, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No:1993/328**
- KARAGÖZ, Kadir., KARAGÖZ, Murat, "Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları", **Sayıştay Dergisi**, sayı 76, 2010
- KARLUK, S. Rıdvan; **Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2009
- KAYAN, Ahmet "Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar", **Maliye Dergisi**, S.135, Eylül-Aralık, 2000
- KAYNAK, Muhteşem **Kalkınma İktisadi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009

- KILDIŞ, Yusuf, **İktisadi Kalkınma Açısından Teşvik Edici Vergi Politikaların Önemi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1988
- KİRMANOĞLU Hülya - YILMAZ Binhan Elif - SUSAM, Nazan Maliye Teorisi'nin Çıkmazı: Küresel Kamusal Mallar(Kalkınma Yardımları İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı), **Maliye dergisi**, sayı, 150, Ocak – Haziran, 2006
- KURTULMUŞ, Numan **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, 1. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996
- KUZNETS, Simon”**Kalkış Üzerine Notlar**”, **İktisadi Kalkınma, Seçme Yazılar**, ODTÜ, 1996
- MUCUK, Mehmet Doğan UYSAL, Türkiye Ekonomisinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme, **Maliye Dergisi**, sayı, 152, Temmuz – Aralık, 2009, s. 113-114.
- MUTLU, Abdullah; **Tanzimattan Günümüze Türkiye’de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2009/390, Ankara, 2009
- MUTLUER, M. Kamil, ÖNER, Erdoğan, KESİK, Ahmet Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007
- ÖKMEN, Mustafa, YURTSEVER, Hatice, Kentsel Planlama Sürecinde Oluşan Kamusal Rantın Vergilendirilmesi, **Maliye Dergisi**, Ocak-Haziran 2010
- ÖZBUDUN, Ergün **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınlar, Ankara, 1992,
- ÖZGÜVEN, Ali **İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması**, Filiz Kitabevi, 1998
- PARASIZ, İlker **Ekonomik Büyüme Teorileri**. Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003
- PEHLİVAN, Osman **Kamu Maliyesi**, Derya Kitabevi, Trabzon, 2004
- PINAR, Abuzer **Maliye Politikası Teori ve Uygulama**, Naturel Kitabevi, Ankara 2009

- Reynolds LLYOD G., “**Tarihsel Perspektiften Ekonomik Kalkınma**”, Çev: **S. Öztürk, Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi**, Der: Fikret Şenses, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996
- ROSTOW, W. W., **Les Etapes de la Croissance Economique**, Editions du Seuil, 1963
- SAATÇIOĞLU, Cem KÜÇÜKAKSOY;, İsmail Türkiye Ekonomisinin Enerji Yoğunluğu ve Önemli Enerji Taşıma Projelerinin Ekonomiye Etkisi, Dumlupınar Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı, 11, Aralık, 2004
- SAVAŞ, Vural **Kalkınma Ekonomisi**, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1986
- SOYAK Alkan, EROĞLU, **Nadir Türkiye'nin Kalkınma Anlayışına Dönüşümünde IMF-Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü**. “Globalization, Democratization and Turkey” Bildiriler Kitabı. Antalya, 2006
- ŞEN, Hüseyin,. SARUÇ, N.Tolga., KESKİN, Abdullah, **Kalkınmanın Finansmanı, Kalkınma Ekonomisi: Seçme Yazılar içinde**, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı, Eylül 2008
- T.C. Maliye Bakanlığı Ekonomik Rapor: 2009
- T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)”, Ankara, 2009
- T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu, 2009,
- T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu, 2009
- T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor 2009
- T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor, 2007
- T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor, 2008
- TANZI & ZEE; Vito, Howel Zee, (Çev: Fatih SARIOĞLU) Gelişmekte olan Ülkeler İçin Vergi Politikası,. **Mali Klavuz**, Temmuz, Eylül, 2006
- TASAM, Enerji Üretimi Ve Çevresel Etkileri, **Stratejik Rapor** No: 14, Nisan, 2006
- TERZİ, Harun., OLTULULAR, Sabiha Türkiye’de Sanayileşme ve Büyüme Arasındaki Nedensel İlişki, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, sayı, 5, 2004,

- THE WORLD BANK, Tatyana P. SOUBBOTINA, **Beyond Economic Growth An Introduction to Sustainable Development**, Washington, D.C., 2004
- THIRWALL, A. P., Growth, Development With Special Reference To Developing Economies, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2003
- TUNCER, Selahattin **Vergi Hukuku ve Uygulaması**, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 2003
- TURAN, Taner Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi, **Sayıştay Dergisi**, sayı.69
- TÜRK, İsmail **Maliye Politikası “Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri”**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009
- TÜRK, İsmail **Maliye Politikası**, 22. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009
- TÜRK, İsmail, Genel Bir Yaklaşımla Türk Vergi Sisteminde Reform Arayışlarının Değerlendirilmesi, **Vergi Dünyası**, Ocak, 1996
- Türkiye Madencilik Sektör Raporu(2007)**; Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği(TOBB) Madencilik Sektör Meclisi, TOBB Yayın Sıra No:2008/77, Ankara, Ekim 2008
- Türkiye’de Kamu Kesimi Borçlanma Gereği.
www.bilimxom.coifient/view/6523/89/ erişim
- ULUATAM, Özhan, **Kamu Maliyesi**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2003, s.284
- ULUATAM, Özhan Yaşar METHİBAY; **Vergi Hukuku**, 5. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001
- ÜLGENER, Sabri **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, Der Yayınları, İstanbul, 2003
- ÜNSAL, Hilmi Türkiye’de Yaşanan Son Ekonomik Krizlere Uygulanan Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi, **Mali Klavuz Dergisi**, Ekim, 2005
- VURAL, Y. İstiklal, **Dış İstikrarın Sağlanması ve Kalkınmanın Finansmanında Global Vergi Önerisi, Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar**, Seçkin Yayıncılık, 2006
- YARAŞLI, Genç Osman **Türkiye’de Vergi Reformu**, T.C. Maliye Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı, 2005
- YILDIZ, Yalçın **“Sanayileşme ve Toplum”**, <http://www.ekodialog.com.tr>.

YILMAZER, Mine Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, S.1, 2010

(OECD (2009) Revenue Statistics 1965-2008

EAFB7DC215334F8106B497E8D5AF48815FC74F2FD53F3D29296E

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086>

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>

<http://www.gib.gov.tr/fileadmin/HTML/VI/OECD10.htm>

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_3.xls.htm

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm <https://portal.muha>

[ebat.gov.tr/mgmportal/faces/faaliyet?_afLoop=6403789462586057&_afWinMode=0&_adf.ctrl-state=z213zw7j_9](http://www.gib.gov.tr/mgmportal/faces/faaliyet?_afLoop=6403789462586057&_afWinMode=0&_adf.ctrl-state=z213zw7j_9) www.gib.gov.tr

ÖZET

İktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma kavramları aynı kavramlar gibi görülse de bunlar aslında farklı anlamlar içermektedir. İktisadi büyüme sadece fiili bir gelişmeyi kişi başına düşen gelirin artırımını bir başka deyişle milli gelirden meydana gelen artışı amaçlarken, iktisadi kalkınma ise iktisadi büyümeyi de kapsayacak şekilde kişi başına düşen geliri artırmanın yanı sıra ekonomideki kantitatif ve kalitatif bütün değişikliklerle beraber, ekonominin yapısal değişikliklerini de (sosyal, kültürel vb.) amaçlar. İktisadi kalkınma için büyüme şarttır fakat yeterli bir şart değildir.

Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunu, ekonomik kalkınmadır. Bu ülkeler fakirlik kısır döngüsü içinde sermaye birikintisi yaratacak tasarruf hacmine ulaşmaları için devlet ve vergi politikalarının önemi de bu noktada ortaya çıkar.

Vergileme, ekonomik kalkınmanın finansmanda hem gerçekleştirdiği doğrudan katkılar hem de teşvik açısından yarattığı katkılar nedeniyle en önemli kaynaktır.. Ancak gelişmekte olan ülkelerde vergi yapısı bu ekonomilerin özelliklerini yansıttığı için vergi kapasiteleri ve vergi gayretleri düşüktür. Kalkınmanın finansmanı için vergi gelirleri vazgeçilmezdir.

Ancak 1980 sonrası arz yanlı ekonomik politikaların etkisiyle kalkınma yerine büyüme, vergiler yerine borçlanma tercih edilmesiyle birlikte vergiler ve kalkınma ihmal edilmiştir. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın gerçekleştirilememesi önemli bir sorun olarak kalmaya devam etmektedir.

Türkiye’de kalkınmanın finansmanında vergilerin ne kadar kullanıldığı önem arz etmekle beraber üzerinde durulması gereken diğer bir konu da kamu kaynaklarının ne kadarının kalkınma için harcandığıdır.

Çalışmamızın son bölümünde Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan vergi politikaları ile iktisadi kalkınmanın finansmanı arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. İktisadi kalkınmanın finansmanında vergilendirmenin önemi ve Türkiye uygulamasının incelenmesi ve Türkiye’de temel olarak kalkınmanın finansmanında vergi politikaları incelenmekle birlikte kamu kaynaklarının ne kadarının kalkınma için kullanıldığı, Türk vergi sisteminde vergilemenin etkinliği ve küreselleşme süreci çerçevesinde kalkınmanın finansmanında vergilendirmenin önemi ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular ışığında öneriler ortaya konmuştur.

ANAHTAR KELİMELER: İktisadi kalkınma, büyüme, vergi, dolaylı vergiler, dolaysız vergiler, kalkınmanın finansmanı, arz yanlı iktisat politikaları, borçlanma, kamu harcamaları, gelişmekte olan ülkeler.

ABSTRACT

Economic growth and economic development concepts may indeed be perceived as similar concepts however they differ greatly. Economic growth aims to ensure individual development, that is; to increase income per capita and national income whereas economic development aims to ensure a structural change in the economy with all its aspects (social, cultural etc). Economic development not only aims to increase the income per capita but also to realize all the qualitative and quantitative changes in the economy in such a way that it shall also include economic growth in itself. Ensuring growth is a must for economic development however it is not sufficient in itself.

Economic development is the greatest challenge faced by developing countries. In order for the developing countries to accumulate “capital” in a vicious circle of poverty, the state and tax policies bear utmost significance.

Taxation is one of the most important financial resources when it comes to the financing of economic development both because of its direct contributions and because of its benefits in terms of incentives. However, the tax structure of developing countries reflects the economic conditions in these countries; therefore, they have a low tax capacity and effort. Tax revenues are indispensable for the financing of development.

Following 1980's, supply-side economic policies have been preferred, paving the way for substitution of development with growth, taxation with borrowing. Taxes and development were neglected. The fact that development has not been realized in developing countries remains a significant problem.

Although the share of taxes in the financing of development bears significance in Turkey, another point which is worth mentioning is the share of public resources allocated to the financing of development.

The last part of this study deals with the relationship between post-1980 tax policies applied in Turkey and the financing of economic development. The significance of taxation in the financing of economic development is studied and the case in Turkey is examined. The role of tax policies in the financing of development in Turkey as well as the share of public resources used in the financing of development, the efficiency of taxation in Turkish Tax System and the significance of taxation in the financing of development are studied in detail.

Recommendations are provided in the conclusion part taking into consideration the findings.

KEYWORDS: Economic development, growth, tax, indirect tax, direct tax, financing of development, supply-side economic policies, borrowing, public expenditures, developing countries.